حکومەتا هەرێما کوردستانێ - عیـراق
وەزارەتا پەروەردێ
رێڤەبەریا گشتی یا پرۆگرام و چاپەمەنییا

زمان و ئەدەبێ کوردی

بۆ پۆلا دەهێ ئامادەیی

ئامادەکرن

لێژنەیەک ژ وەزارەتا پەروەردێ

بژارکرن و پێداچوون و دارشتن

شێرکۆ احمد حوێز — محمد احمد محمد — محسن احمد کریم
فیصل مصطفی حاجي — الـان احـمد سلیم — وارتکیس موسیس
سگڤان جمیل محمد

هاتییە کرمانجیکرن ژ لایێ

عبدالستار فتاح حسن — عجیب عبدالله محێ — علي عبدالله صالح
ملڤان حسین سلیم

پێداچوونا زمانی

طه یاسین طه

چاپا چارێ — ٢٧١٥ کوردی — ٢٠١٥ زایینی — ١٤٣٦ مشەختی

سەرپەرشتێ زانستی یێ چاپێ: طه یاسین طه

سەرپەرشتێ هونەری یێ چاپێ: عثمان پیرداود کواز - سعد محمد شریف صالح

تایپکرن: أفراز إبراهـیم محـمد

دیـزان: سعد محمد شریف صالح

بـەرگ: عـادل زرار أمـین

جێبەجێکرنا بژارەکرنا هونەری: عدنان أحمد خالد

پێشدەستی

لیژنەیەك، كو ب فەرمانا وەزارەتا پەروەردەیا هەرێما كوردستانێ هاتبوو پێك ئینان، یا بەردەوامە ب بژارەكرن و پێداچوونێ و دارشتنا پەرتووكێن زمان و ئەدەبێ كوردی، یا هەردوو قوناغێن بنەرەت و ئامادەیی.
مە گرانییا كارێ خۆ د ڤێ پەرتووكێدا ئێخستە سەر هەردوو پشكێن رێزمانێ و ئەدەبێ، ئەوا ب فە ر هاتیە زانین بۆ رێكخستنا پەرتووكێ هاتە كرن.

دیارە دڤێ پەرتووكێ ژێدا هەر مە ئەو رێبازگرت یا بەری نووكە لسەر ب رێڤە دچووین، ئەوژی ئینانا نموونان ژ هەردوو زارێن سەرەكی یێن زمانێ كوردی (كرمانجیا ژووری و ژێری)، هەروەسا زاراڤێن دی ژی یێن كوردی مە ژبیرنەكرن.

پەرتووكا پۆلا دەهێ ئامادەیی بۆ چەند تەوەرەك، یا ئێكێ رێزمانە كو بابەتێن وێ ب نموونەیێن تێكەل ل بەرچاڤ بوویە، دەستوور ژی بۆ هاتە نڤیسین و راهێنان ژی بۆ هاتنە دانان، ئەڤجا هیڤیدارین ژ مامۆستایێن رێزدار كو ب گرنگیڤە بابەتان بخوینن و بۆ قوتابیان بێژن.

تەوەرێ دووێ یێ پەرتووكێ، پشكا ئەدەبێیە، كو بەحسێ رێبازا كلاسیزمە د ئەدبیاتێ كوردیدا، ب هەمی زارێن وی یێن سەرەكی، مە گەلەك نموونە ئینانە، هەر نموونەك ژی ئەو بەش دەست نیشانكریە كو بو ژبەركرنێیە، هیڤییە مامۆستایێن بەرێز پێگیریێ پێ بكەن. پشكا نموونەیێن ئەدەبی ژی، كو ژ بەحسێ چەند شاعیران پێكهاتییە، د وێ ژێدا، بزاڤ هاتییە كرن، هەمی لایەنەكێ ژیان و بەرهەمێ شاعیران روون

بکەین. د ڤیٚ ژیدا دیسان ئەو پارچە هاتینە دەستنیشانکرن کو بۆ ژ بەرکرنیٚ هاتینە تەرخانکرن. هیڤییە پیٚگیربن.

تەوەریٚ دوماهییٚ، پشکا خواندنیٚیە، کو پیٚدڤییە گرنگی ب ڤیٚ پشکیٚ بهیٚتە دان و پشت گوه نەهیٚتە هاڤیٚتن و ماموٚستاییٚن بەریٚز چەند پیٚ چیٚبیت گرنگییٚ بدەنیٚ.

ل دوماهییٚ، داخازیٚ ژ ماموٚستاییٚن ریٚزداریٚن زمانیٚ کوردی دکەین کو ب ریٚکا ریٚڤەبەریا گشتی یا پەروەردا پاریٚزگەهیٚن خوٚ مە ب هەر کیٚم و کاسیەکیٚ ئاگەهدار بکەن دەمیٚ ل وانە گوتنیٚدا هەست پیٚدکەن بوٚ هندیٚ دا د چاپا بهیٚتندا بهیٚنە راستڤەکرن، دیارە چ بەرهەم بیٚ کیٚم و کاسی نابن.

خودیٚ مەزن پشتەڤانیٚ هەمیان بیت
لیژنا بژارەکرن و پیٚداچوون و دارشتنیٚ

ڕوونکرنەك

وەزارەتا پـەروەردا حکومـەتا ئێگکرتیا هـەرێما کوردسـتانێ ب فـەرمانێ وەزاری ژمـارە ١٤٥٧ ل ٢٠٠٧/٢/٨ لیژنەیـەك پێـك ئینـا بـۆ ئێککرنـا پـەرتووکێن زمـان و ئـەدەبێ کـوردی یێن قونـاغێن بنـەرەت و ئامادەیی ـ ل سەرانسەری قوتابخانە و خوێندنگەهێن هەرێما کوردستانی.

لیـژنێ دەسـت ب کـارێ کـر، هـەردوو پـەرتووکێن زمـان و ئـەدەبێ کـوردی (ئیـدارا جـاران یـا هـەڤلێر و سـلێمانیێ) کـرە بنـەمایێ ڤـێ ئێککرنـێ، و بەرچـاڤگرتنەکا بهێـز بـۆ بابـەتێن نـاڤ ڤـان هـەردوو پەرتووکانـدا و د ئەنجامدا ئەڤ پەرتووکە ژێ دەرکەفت، کو پتریا پشکێن هەردوو بەشێن رێزمان و ئەدەبێ وێ ژلایێ لیژنەکا بەری نوکە یا دارشتن و بژارەکرنا ڤان هەردوو پشکا هاتبوو ئامادەکرن، ژبەر ڤێ چەندێ ب فەر هاتە زانین کو مافێ وانژی لسەر بیت، هەروەسا ئاماژە ب وان ژێدەر و بابەتێن گهۆڕین کـەتینێ هاتـە کـرن کـو کەتینـە دنـاڤ پەرتووکێدا، ئـەڤجا داخـوازێ ژ مامۆستاییێن خۆشتڤی یێن بابەتێ زمـان و ئـەدەبێ کوردی دکـەین کـو ب دلسۆزی پێگیـریێ ب ناڤەڕۆکا ڤێ پەرتووکێ بکەن و هـەر کێم و کاسیـەکا هـەبیت ب رێکـا پـەروەردەیێن خـۆ ئاگەهـداریا رێڤەبـەریا گشـتی یـا پرۆگرامان ل وەزارەتا پەروەردێ بکەن.

هیڤیدارین خودێ مەزن هەر لایەکی سەربێخیت

لیژنە

٢٠١١/١٠/١٥

بەشی ڕێزمان

بابەتێن بەشێ رێزمانێ

١- ئامرازێ بانگکرنێ
٢- ئامرازێ لێکدەر
٣- جێناڤێ لێکدەرێ (کە، کو)
٤- رستەیا ئاوێتە
٥- دروست کرنا ناڤێ واتایی
٦- هەڤاڵناڤێ ژمارەیی - هەڤاڵناڤێ ژمارەیا بنجی
٧- هەڤاڵناڤێ ژمارەیی - هەڤاڵناڤێ ژمارەیا رێکخستنێ
٨- هەڤاڵناڤێ ژمارەیی - هەڤاڵناڤێ ژمارەیا کەرتی.
٩- هەڤاڵناڤێ نەدیار
١٠- جێناڤێ نەدیار
١١- ئەرکێ جیناڤێ نەدیار درستەییدا
١٢- کارێ دارێژتی
١٣- کارێ لێکدای
١٤- کارێ تێنەپەر و کارێ تێپەر
١٥- گهۆرینا کارێ تێنەپەر بۆ کارێ تێپەر
١٦- هەڤالکارێ چەوایی
١٧- کارێ یاریدەدەر
١٨- خاڵبەندی

(ئامرازێ بانگکرنێ)

١- ئەی شەهیدان، نامرێ ناڤ و نیشانتان.

٢- دایکێ[(١)]، من دەستەکێ جلکێن کوردی کڕین.

٣- خوشکینۆ، فێری زانستێ ببن.

٤- هۆشڤانێ گوندی ، پەزی ڤەگێرە.

٥- هێ بێریڤانا چیا، بزنێ بدۆشە.

بەرچاڤکرن:

ئەگەر تەماشەی ڕستەیێن سەری بکەین دێ بینین:-

١- دڕستەیا ئێکێدا:-

ئـ- بێژەیا (ئەی) پەیڤەکە گوهدار پێ هشیارکریە کو (شەهیدان)ن ، ژ بەر هندێ دبێژنێ (ئامرازێ بانگکرنێ).

ب – پەیڤا (شەهیدان) بانگکرییە، چونکە ئەو ناڤە یێ هاتییە هشیارکرن .

٢- دڕستەیا دوویێدا:-

ئـ- بێژەیا (ێ) گوهدار پێ هشیارکریە کو ناڤێ (دایك)ە.

ب- پەیڤا (دایك) پانگکرییە ، چونکە ئەو ناڤە یێ هاتییە هشیارکرن.

٣- د ڕستەیا سێیێدا:- (خۆشکینۆ فێری زانستێ ببن) ب رامانا (ئەی خوشکان فێری زانستێ ببن):

---

(١) د کرمانجییا خوارێدا : ئامرازێ (ە) بۆ نێر و مێ و تاك و کۆ دهێتە بکارئینان (کوڕە، کچە، کوڕینە، کچینە).

ئـ- بێـژەیا (ۆ) گوهـدار پـێ هشـیارکریە ژ بـەر هنـدێ دبێـژنێ (ئـامرازێ بانگکرنێ).

ب- پەیڤا (خوشك) بانگکرییە، چونکە ئەو ناڤە یێ هاتییە هشیار کرن.

٤- درستەیا چوارێدا بێژەیا (هۆ) پەیڤەکە گوهدار پێ هاتییە هشیارکرن کو(شڤانێ گوندی)یە ژ بەر هندێ دبێژنێ ئامرازێ بانگکرنێ.

٥- د رستەیا پێنجێدا:-

ئـ- بێژەیا (هێ) پەیڤەکە گوهدار پێ هاتییە هشیارکرن کو(بیریڤاناچیا) یە ژبەر هندێ دبێژنێ ئامرازێ بانـگـکرنـێ.

ب- گرێیـا(بیریڤاناچـیا) بانگکرییە،چـونکەئەو ناڤـە یـێ کـو هاتییـە هشیارکرن.

٦- گـەر جارەکـا دی تەماشـەی رسـتەیێن سـەری بکـەین و ب هـویری سەحکەینە ناڤێت بانگکری دێ بینین کو چێدبیت ناڤێت بانگکری:-

ئـ- تنێ پەیڤەك بیت وەکی د رستەیێن (ئێکێ و دوویێ و سێیێ)دا.

ب- یان گرێیەك بیت وەکی درستەیێن (چارێ و پێنجێ)دا.

دەســـتوور:

١- ئامرازێ بـانـگـکرنێ: ئەو ئامرازە یێ بۆ بـانـگـکرن و هشیارکرنا کەسێ گوهـدار دهێتە بکارئینان.

٢- گرنگترین ئـامرازێن بـانـگـکرنێ ئەڤێن خوارێنە:-

(ئەی ، هەی ، هۆ ، ۆ ، هێ ، ێ ، هـا ، ئـا ، ئـۆ ، ئـەرێ)[١]

---

(١) نیشانا کۆ (ان) یا کۆم کرنێ دهێتە گوهورین ب نیشانا (ین) ل دەمێ بانگکرنێ (کچینە، کورینە).

ڕاهێنـان (١)

ئامرازێن بانگکرنێ د ڤان ڕستەیێن خوارێدا دەربینە:-

١-کوردینۆ رابن ببینن بەرخەکێ ژارو زەعیف

دانە بەر پال و کێشانا خەنجەرەك دژوار ل دیف

((بدرخان سندی))

٢- نەسرین ئەی ئەستێرەی بەیان،

ئەی جوان، ئەی شادەستەی جوانان

٣- هۆ برازا وەرە ڤێرە.

٤- ئەرێ قوتابی تە وانە خواندییە؟

ڕاهێنـان (٢)

ڤان ڤالاییێن خوارێ ب ڤان ئامرازێن بانگکرنێ پڕبکە:-

(هۆ ، ۆ ، ئەی ، دێ ، ە)

١- .... مانگ، من و تۆ هەردوو هاودەردین.

٢- .... دابچین بۆ تەماشەی یارییێ.

٣- پوور .... ، نانەکەت بخۆ.

٤- کوڕ .... ل خۆ هشیاربە.

٥- .... سەرباز د خزمەتا وەلاتییدا بە.

ڕاهێنـان (٣)

د ڤان دێره هوزان و ڕستەییێن خوارێدا بانگ لێکرییان دەربینە و جورێ وان دیاربکە:-

١- ژ خامێره من گوتی: ئەی خامە کیژ

لسەر روویێ کاغەز بفێرین و قیژ

٢- خەلکە من بۆ خوا، وا پێتان ئەلێم

ئەمە وەسیەتە، وا من لە سەر رێم

٣- ئەی دەروێشێ نەزان دزێ ژینا کوردان

دەرمانێ نەزانا تەنێ زانم چویە

٤- دێ ئاری وێ گوڤارێ بۆ من بینە.

٥- خوشکێ ژ ئاخفتنا دەیکا خۆ، دەرنەکەڤە.

(ئامـــرازێ لـێكـــدەر)

١- ئاشتی و دوستایەتی، ئارمانج و هیڤیا گەلانە.

٢- نە لە شارو و نە لەدێ نەم دی کەس وەك تۆ جوان بێ.

٣-بەعسییێن فاشێست بـاژێرك و گونـد و مزگـەفت و خویندنگـەهـ و نەخوشـخانەییێت کوردستانێ کاڤلکربوون.

٤- شێـروان نەهاتە کۆمبوونێ، چونکە یێ نەخۆشبوو.

٥- ئاخفتنەکا باش بێژە یـان بێ دەنگ ببە.

بەرچـاڤکرن:

زۆر جار د ئاخفتن و نڤیسنێدا، ژبەر رەوانبێژی یان ژبەر ساناهییێ یان وێ چەندێ ڕستە نەهێتە دووبارەکرن" دوو پەیڤ یان دوو گـرێ یان دوو ڕستە ب هاریکاریا ئامـرازەکی ددەینە دگـەل ئێك، ئەو ئامرازێن ڤێ ئەرکی دبینن دبێژنێ: (ئامرازێ لـێکـدەر).

د ڕستەیا ئێکـێدا، ل جهێ کو ب چەند ڕستەکێن جودا جودا بێـژین :

ئاشتـی و دوستـایەتـی هـیـڤـیا گـەلانـە.

دوستایەتی، هـیـڤیا گـەلانـە.

ئاشتی، ئـارمـانـج و هـیـڤـیا گـەلانـە.

ژ لایەکی ڤە، پەیڤا (ئاشتی)، (دوستایەتی) ژ لایەکێ دیڤە پەیڤا (ئارمانج)، (هیڤیا گەلان) ب هاریکاریا ئامرازێ لێکدەر (و) مە داینە پالێ هەڤ.

د هوزانا گورانیدا (نەلە شارو نەلە دێ نەم دی کەس وەك تو جوان بێ) گرێیا (نە شار) ب هاریکاریا ئامرازێ لێکدەر (و) مە داینە پالێ ئێك.

ئەرکێ وان پەیڤا یان گرێیێت کو ب ڤی شێوەی ددەینە پالێ ئێك یان گرێیا بەری وێ، پێکڤە ئەرکەك هەیە ژ ئەرکێن پەیڤێ بو نموونە:

د ڕستەیا ئێکێدا (ئاشتی و دوستایەتی) گرێیەکا ناڤییە و نیهادێ ڕستێ یە.

د ڕستەیا دووێیدا (نە لە شار) (نە لە دێ) هەردوو گرێیێت هاولکارینە و هەردوو تمامکەرێن کارینە.

د ڕستەیا سێیێدا (بازێر و بازێرك و گوند و مزگەفت و خویندنگەه و نەخوشخانە) گرێیەکا ناڤییە وبەرکارە.

ڕستەیا چوارێ و پێنجێ هەر ئێك ژ دوو ڕستەیێن سادە پێك هاتینە و ب هاریکاریا ئامرازێ لێکدەر (چونکە) و (یان) کەفتینە پالێ ئێك.

دەستـوور:

ئامرازێ لێکدەر ئەو بێژەیە یا دوو پەیـڤان یان دوو گرێیان یان دوو ڕستەیان پێکڤـە گرێـددەت، هەر ئێك ژ وان بۆ گـەلـەك مەبـەستـێن جیـاواز دهـێتە بـکـارئینان.

ئامرازێن لێکدەر دزمانێ کوردیدا زۆرن ژ وان:

(کـو ، و ، تـا ، یـان ، لـێ ، یـانـژی ، ژبلی ، دگەل ، نـەك ، نـە ، نـەوەك ، ئەگەر ، مەگەر ، پاشی ، پشتی هینگێ ••• هتد).

ڕاهـێنـان (١)

ڤان ڤالاّیێن خوارێ ب ئامرازەکێ لێکدەرێ گونجای پربکە:–

١– خوشك .... برایێ وێ پەز ل بنارێ چیای دچەراند.

٢– بەستی .... بهێتە گەرمکرن، جارەکا دی دبیتە ئاڤ.

٣– ئەز ژ مێژە نالڤم .... ئەو نەهێن.

٤– ئەو یێ لناڤ کارێ خۆ .... هوین هێشتا یێ ل مال.

٥– ئازاد و نەوزاد .... هەمی هەڤالان هاتن.

٦– .... زارۆ دگری دایکا وی شیر بۆ بەرهەڤدکر.

٧– .... وان قوتابییان تۆ وەرە.

راهێنان (٢)

د ڕستەیێن خوارێدا ئامرازێ لێکدەر دەربینە:-

١- پیرەمێرد دبێژە:

لە دەربەندیخان هەتا کەلیخان

ئەو ناوە یەکسەر شێواوە و وێران

شێوو هەردو بەرد تا لوتکەی بەرزان

پر لە وەیشوومە، بە گەلاّ رێزان

٢- گەر زڤستانێ بەفرو باران نەباریت ئاڤا بەنداڤا کێم دبیت.

٣- کارزان دگەل هەڤالێن خوّ زوّر بزاڤێ دکەت، چونکە دترسیت کو د ئەزموونان‌دا دەر نەچیت.

٤- بێکەس دبێژیت:

ئەمروّ زەمانێ عیلم و عیرفانە

عالەم شەو روّژ والە فرمانە

فەرقی نێر و مێ نییە بیزانە

هەستە تێکوشە تا خوێنت گەرمە

سەرپوّش فرێدە چ وادەی شەرمە

راهێنان (٣)

ب هاریکاریا ئامرازێ لێکدەر سێ گرێیان دروستبکە و دڕستەیاندا بکاربینە ب مەرجەکی ببنە:-

١- بکەر ٢- بەرکار ٣- تامکەرێ بەیاریدە.

ڕاهێنـان (٤)

د ڤان ڕستەیێن خوارێدا ئامرازێ پەیوەندی، لێکدەر، بانگکرنێ ژێك جودا بکە:-

١- کوردینۆ ئێك بگرن.

٢- کـە زۆر هات، قەواله بەتاڵە.

٣- ئاسۆ و نەبەز، پشتی مە گەهشتنە هەولێرێ.

٤- ئەی خویندکارێ ژیر، د وانەیێن خۆدا خەباتێ بکە.

٥- دایك و باب بۆ سەرفەرازییێ کاردکەن.

ڕاهێنـان (٥)

ڤان ڕستەیان شرۆڤەبکە:-

١- کاوە گەهشتە ماڵ، پاشی نان خوار.

٢- بەپەله هاتم، کەچـی ئـاری رۆیشتبوو.

(جێناڤێ لێکدەر (کە ، کو))

ڤان ڕستەیان بخوینە:

١- ئەو خورتێن کو ژ بۆ مللەتی دخەبتن، سەرفرازن.

٢- ئەو ماموٚستایێ کو پێشمەرگە بوو، هاتە شەهیدکرن.

٣- ئەڤ کچا کو دچیتە فوتابخانێ، هیڤیا گەلی یە.

٤- ئەو کتێبا کو لسەر مێزێیە، یا منە.

٥- ئەڤ باژێرێ کو جادەیێن وێ زوٚرن، یێ جوانە.

٦- کوردایەتی کو ئەڤینەکا گەورە و ب هێزە، ڕامانا بەرگرییێیە ژ خاك و نەتەوەیێ کورد.

٧- ڕەواندوز کە پایتەختی میرنشینی سوٚران بوو، شارێکی خوٚش و دلگیرە.

بەرچاڤکرن:

ڕستەیێن سەری، هەر ئێك ژ دوو ڕستەیێن سادە یان پتر پێکهاتییە، لێ ڕستە لێکداینە و بووینە ئێك ڕستە، ئەو لێکدان ژی ب هاریکاریا پەیڤەکێ یە دبێژنێ (جێناڤێ لێکدەر)، جێناڤێ لێکدەرژی یان (کو) یان (کە) یە.جێناڤە، چونکە د هەر ڕستەیەکێدا ژ وان ڕستەیان جهێ ناڤێ کەسەکی یان تشتەکی گرتییە لێکدەرە، چونکە دوو ڕستە یان پتر پێکڤە گرێداینە و بەهرا پتر ژی دکەڤیتە پشتی وی ناڤی ئەوێ جهێ وی دگریت د ڕستەیا دووێدا. جێناڤێ لێکدەر ژبلی کارێ لێکدانێ هیچ ئەرکەکێ دی وەرناگریت.

١- د ڕستەیا ئێکێدا، کو ڕستەیەکا لێکدایە وبەری هینگێ دوو ڕستە
بوویە هەر ئێك ڕستەیەکا سادە بوویە:
ئـ- ئەو خورت سەرفرازن.
ب- ئەو خورت ژبۆ مللەتی دخەبتن.
هەر ئێك ژ ڤان ڕستەیێن سادە، ژ کارەکی و ڕەگەزێن سەرەکی یێن ڕستەیێ پێکهاتییە، لێ دەمێ مەداینە پالێ هەڤ ژ بۆ دروستکرنا ڕستەیەکا لێکدای، ئەم هاتین ل جهێ گرێیا (ئەو خورت) کو گرێیەکا ناڤی یە دڕستەیا دوویێدا پەیڤا لێکدەر (کو) مە دانا چونکو جێناڤەکێ لێکدەرە.
٢- د ڕستەیا دوویێدا کو پێشتر ژ دوو ڕستەیێن سادە پێکهاتبوو:-
ئـ- ئەو مامۆستا هاتە شەهیدکرن.
ب- ئەو مامۆستا پێشمەرگە بوو.
د هەر ئێك ژ وان ڕستەیاندا پەیڤێت (ئەو مامۆستا) هاتییە بکارئینان، دڕستەیا ئێکێدا ئەرکێ جێگرێ بکەری دیتییە و دیا دوویێدا ئەرکێ نیهادی دیتییە، لێ مە جێناڤێ لێکدەر (کو) بکارئینایە دا کو هەردوو ڕستەیان پێکڤە گرێدەت.
٣- هەر ب ڤی ڕەنگی، د ڕستەیا سێیێ ژیدا کو ژ دوو ڕستەیێن سادە پێکهاتییە:-
ئـ- ئەڤ کچە هیڤیا گەلییە.
ب- ئەڤ کچە دچیتە قوتابخانێ. پێکهاتییە ، دەستە پەیڤا (ئەڤ کچە) مە لا دایە و ل جهێ وێ (کو) بکارئینایە کو جێناڤەکێ لێکدەرە.
٤- د ڕستەیا چوارێدا کو ڕستەیەکا لێکدایە و بەری هینگی ژ دوو ڕستەیێن سادە پێکهاتیبوو:-

ئـ- ئەو كتێب یا منە.

ب- كتێب لسەر مێزێیە.

د هەر ئێك ژ ڤان ڕستەیاندا پەیڤا (كتێب)ئەركێ نیهادی دیتییە، لێ دەمێ مە دگەل ئێك بكارئینایە. دڕستەیا دوویێدا ل جهێ دووبارەكرنا پەیڤا (كتێب)، جێناڤێ لێكدەر (كو) هاتییە بكارئینان.

٥- د ڕستەیا پێنجێدا كو ڕستەیەكا لێكدایە و پێشتر دوو ڕستەیێن سادە بووینە:-

ئـ- ئەڤ باژێرە یێ جوانە.

ب- ئەڤ باژێرە جادەیێن وێ زۆرن.

هەر ئێك ژ ڤان ڕستەیێن سادە ژ نیهاد و كارەكێ ناتەواو و تمامكەرەكی پێك هاتییە، لێ دەمێ مە دگەل ئێك بكارئیناین، ژبۆ دروستكرنا ڕستەیەكا لێكدای ، مە ل جهێ دەستە پەیڤا (ئەڤ باژێرە) دڕستەیا دوویێدا جێناڤێ (كو) بكارئینا كو جێناڤەكێ لێكدەرە.

٦- د ڕستەیا شەشێدا هەر ب وی ئاوایی دڕستەیا دوویێدا ل جهێ پەیڤا (كوردایەتی) جێناڤێ (كو) هاتییە بكارئینان.

٧- دڕستەیا حەفتێدا ل جهێ دووبارەكرنا پەیڤا (ڕەواندوز) جێناڤێ (كە) هاتییە بكارئینان.

دەستـــوور:

١- جێناڤێ لێكدەر ئەو پەیڤە كو ل جهێ ناڤێ كەسەكی یان تشتەكی دهێتە بكارئینان كو پێشتر یێ هاتییە باسكرن، هەروەسا دوو ڕستە یان پێكڤە گرێددەت، و ڕستەیەكا لێكدای ڕێك دئێخیت.

٢- جێناڤێن لێكدەر (كو ، كە) نە.

٣- جێناڤێ لێكدەر بەهرا پتر دكەڤیتە پشتی وی ناڤێ كو د ڕستەیا دوویدا جهێ وی گرتییە.

ڕاهێنان (١)

ژڤان ڕستەیێن لێكدای هەردوو ڕستەیێن سادە ژێك جودا بكە:-

١- ئەو كەسێ كو زارۆكێن خۆ باش پەروەردەكەت،نیشتمان پەروەرە.

٢- ئەو رەزێ كو تە كێلای یێ بابێ منە.

٣- مامۆستایان كە رەنجی فێركردن پێشكەش بەهاونیشتمانیان دكەن پێشەوای گەلن.

٤- ئەڤ پارێ كو تو بەلاڤ دكەی ، سامانێ مللەتییە.

٥- ئەڤ ئازادیا هوون دبینن ، بەرهەمێ قوربانیدانێیە.

٦- كوردستانی عیراق كە بەخوێنی شەهیدان ئازادكرا، پێشكەوتووە.

ڕاهێنان (٢)

ئەڤان ڕستەیان شرۆڤەبكە:-

١- ئەو قوتابیێ كو مە دوهی دیتی، خارزایێ تەیە.

٢- ئەو گەلەی كە بەئازادی بژیت، سەرفەرازە.

ڕستەیا ئاوێتە (لێکدای)

ڤان ڕستەیان بخوینە:-

١- ئەو هوزانێن کو تە ژبەرکرین، گەلەك دخوٚشن.

٢- کەرکووك کو دمێژوویێدا ب (ئارابخا) ناڤدارە، شارەکێ کوردستانێیە.

٣- تە نە بهیستییە کو دلوڤانی خویندنا خـوٚ تمامکرییە.

٤- نەت زانییوە کە چیـروٚکێ مەم و زین بەشاکاری خانی دادەنرێ؟

٥- تو نزانی کو هێز د ئێکگرتنێدایە.

بەرچـاڤـکـرن:

هـەر ئێـك ژ ڤـان ڕسـتەیێن سـەری د بنیاتـدا ژ دوو ڕسـتەیێن سـادە و سـەربخوٚ پێکهاتییـە پاشـی ب هاریکاریا جێنـاڤ یـان ئـامرازێ (کـو ، کـە) هاتینـە لێکـدان و بوویـە ڕسـتەیەکا (لێکـدای).درسـتەیا لێکدایـدا ڕسـتەکا سادە یا سەرەکی و سـەربخوٚ ژ لایـێ واتـایێ ڤـە کـو دبێـژنێ (شارسـتە)، لێ ڕستەیەکا دی ژی تێدایە سا سەربخوٚنییە ژ لایێ واتایێ ڤە، بـەلکو سـەرب شارستێڤە یـە، ئـامراز یـان جێنـاڤێ لێکـدەر دکەفتـە پێشـیا وێ" دبێـژنێ: (پاڕستە).

بـوٚ نموونـە د ڕسـتەیا ئێکێـدا کـو ڕسـتەیەکا لێکدایـە (ئـەو هـوزان گەلـەك دخوٚشـن) شاڕسـتەیە لێ (کـو تـە ژبـەرکرین) ڕسـتەیەکا سـەربخوٚنینە بـەلکو سەرب شارستێڤە یە دیارە جێهناڤێ لێکـدەر (کـو) کـەفتی یـە پێشـی" لـەو دشـێین ب سـاناهی (پاڕسـتە) یـێ ژ (شاڕسـتە)یـێ جـودا بکـەین، دیـارە چ پاڕستە یـان شاڕسـتە هـەر ئێکـێ ژوان (کـار) ێ خـوٚ هەیـە، ب ڤـێ چـەندێ ڕستەیا لێکدای چەند کارتێدا هەبن هند ڕستەیێن تێدا هەین.

دەستــــوور:

١- ڕستەیا لێکدای ژ دوو ڕستەیێن سادە یـان پتـر پێـك دهێت ب هاریکاریـا پـەیڤا لێکدەر: جێناڤ یان ئامرازێ (کـو ، کـە) پێکڤە دهێنە لێکدان.

٢- د ڕستەیا لێکدایدا ئـەو بەشـێ سـەرەکی و سـەربخۆیە دبێـژنێ (شارستە) لـێ ئـەو پشکا کو سەربخۆنینە ڕامانا وێ گرێدایی ڕامانا شارستێ یە دبێژنێ (پارستە).

٣- پەیڤا لێکـدەر دڕستـەیا لێکدایـدا هـەردەم دکەڤیتـە پـێش (پارستە) یـێ لـەو ب ساناهی دشێین دڕستەیا لێکدایدا شارستێ ژ پـارستێ جودا بکەین.

٤- ژمارا کارێن ڕستەیا لێکدای، ژمارا پشکێن وێ دەردئێخن، واتـە دڕستـەیا لێکدایـدا چەند (کـار) هەبن هند بەشە ڕستە ژی دێ هەبن.

٥- پەیڤا لێکدەر دبیتە جێنـاڤێ لێکـدەر گـەر ل جهـێ ناڤـەکی یـان جێناڤـەکی هـات وەکی: ئەڤ کتێبا کو لسەر مێـزێ یە یا هەڤالێ منە.

لێ ئەگەر تنێ دوو ڕستەیان پێکڤە گرێبدەت وی دەمی دبیتە ئـامرازێ لێکـدەر، چـونکە جهێ هیچ ناڤەکی ناگریت وەك:

نەت بیستووە کە هەولێر پایتەختی کوردستانی عیـراقە.

ڕاهێنـــان (١)

ئەڤان د ڕستەیێن لێکدایدا بکاربینە:-

١- کو هوزانڤانەکێ مەزنبوو.

٢- کە کوردستان ئاوەدان دەکەنەوە.

٣- کو تە فرۆشتی.

٤- کو تە دیتییە.

٥- کو سالار ب دویف زانستێ دگەریێت.

٦- کو حکومەتا هەرێما کوردستانێ پرۆژێن مەزن ڤەدکەت.

٧- کە گوندێکی خـۆش بوو.

ڕاهێنـــان (٢)

پـەیڤا (کـو) و (کـە) هـەر ئێـك ژ وان د دوو ڕسـتەیاندا بکاربینـە ب مەرجەکی جارەکێ جێناڤێ لێکدەربن و جارەکێ ژی ئامرازێ لێکدەربن.

ڕاهێنـــان (٣)

ڤان ڤالاهییان ب ڕەنگەکی پڕبکە کـو ڕستەیەکا لێکدای ژێ پێك بهێت:-

١- من بهیستییە،...............

٢- ئەم دزانین، ....

٣- گوران .... لە هەلبچە لە دایك بووە.

٤- هەلەبجە کو .... شارەکێ مەزنێ کوردستانێیە.

٥- ئەوێ کو نیشتمان پەروەربیت ....

ڕاهێنـان (٤)

ڤان ڕستەیا شرۆڤەبکە:-

١- ئەو قـوتابییێ کو دوهی هاتی، سەرکەفتییێ ئێکێ بوو.

٢- ئەو کوردێ کو خەبات کری، جهێ ڕێزگرتنێیە.

دروستکرنا ناڤێ واتایی

١- هۆ کاکی برا کاکی کورد   لە هەر کوێ هەی شەنی یاگرد
وەرە توزێ گویێ پیاوەتی   شل کە بۆ لای کوردایەتی

(کامل ژیر)

٢- جاران پەناگایی شەوانم   ئامێزی ئاوەڵای ژن بوو
گەرمی و نەرمی ئەو ئامێزە   مایەی حەسانەوەی من بوو

(هێمن)

٣- کوشتم تە ب داخا دوو چاڤا
تیر کو بەردابوو هناڤا
نەشیام ئەز پاڤێم دوو گاڤا
ژکویری و ساریا برینێ

(تاهر روشدی)

٤- هەر لەزاخۆ هەتا کرماشان   پرسەیە ، ماتەمە، بەخۆ دادان
لە مەهاباد هەتا سلێمانی   ناڵە ناڵە لە باتی گورانی

(گوران)

٥- کوردینی یامە ئاگرەکە هەر هەلە
ئاگردانە دلێ مە تژی پەلە

(بەدرخان سندی)

٦- مخابن بۆ جـــهیٚ کـــوردان
نهو لـــیٚ بـــوویه ئیڤـــاری
هەتا ئەڤرو دخەودامـــان
بسەردا هـات شەڤا تـاری

(ئەحمەدیٚ نالبەند)

بەرچـاڤـکـرن:

د پرۆگرامـیٚ سـالێن بۆریـدا، و دبابـەتیٚ دابەشـکرنا نـاڤی ژ لایـیٚ هەبوونێڤە، مەزانی کو ناڤیٚ واتایی دوو جۆرە، جۆریٚ ئێکیٚ ئەو ناڤن یێن دبنیاتدا ناڤێن واتایینە وەکی:

شـــەرم، ژیـــر، هـــۆش، هێـــز ٭ جـۆری دوویـیٚ ئـەو نـاڤێن واتایینـە کـو دەستکرد و دروستکرینە و ئـەڤ دروستکرنە ژی لپـەی یاسا و بنـەمایێن تایبەتی پێك دێت، لەوما ژبۆ روونکرنا چەوانییا دروستکرنا ناڤیٚ واتایی، ئەگەر تەماشەی نموونان بکەین دیٚ بینین:-

١- د هـەردوو مـالکێن هوزانـا ئێکێـدا، دوو نـاڤێن واتـایێن دروسـتکری هەنـە، (پیـاوەتی)، (کوردایـەتی)، ڤـان دوو ناڤـان بوونـەکا سـەربخۆ نینـە تنـیٚ د هـزو بیـراندا هەسـت پـیٚ دهێتـە کـرن، یـا ئێکـیٚ ژ نـاڤیٚ (پیـاو) و پاشـگریٚ (ە تـی) و یـا دوویـیٚ ژ نـاڤیٚ (کـورد) و پاشـگریٚ (ایەتی) هاتینە دروستکرن.

٢- د هـەردوو مـالکێن هوزانـا ژمـارە (٢) دا و مـالکێن هوزانـا ژمـارە (٣) ناڤێن واتایی (گـەرمی)، (نـەرمی)، (کـویری)،(سـاری) بەرچاڤ دکەڤن، ئـــەڤ چـــوار ناڤـــە ژی ژ (هـــەڤاڵناڤ) ی و پاشـــگریٚ (ی) هاتینـــە دروستکرن.

٣- ئەگەر مالکێن هوزانێن ژمارە (٤) بخوینین، دێ بینین هەردوو ناڤێن واتایی (پرسە)، (نالّە) ب ئێك یاسا هاتینە دروستکرن، ئەو ژی پێکهاتییە ژ رەگێ کاری دگەل پاشگرێ (ە)، چونکە (پرسە) ژ رەگێ کارێ چاوکێ (پرسین) و (نالّە) ژی ژ رەگێ کارێ چاوکێ (نالّین) دگەل پاشگرێ (ە) هاتینە دروستکرن.

٤- هەر وەسا دمالکێن هوزانا ژمارە (٥)دا ناڤێن واتایی یێن دروستکری (کوردینی) بەرچاڤ دکەڤیت و ژ ناڤێ (کورد) دگەل پاشگرێ (ایەتی) دروست بوویە.

٥- هەروەسا د مالکێن هوزانا ژمارە (٦) دا ژی ، ناڤێ واتایی (خەو) بەرچاڤ دکەڤیت، کو رەگێ کارێ چاوکێ (خەوتن)ە وئەو بخۆ بوویە ناڤێ واتایی.

دەستوور:

ناڤێ واتایی، ناڤەکە ئەوێ ب خۆ هەبوونەکا سەربەخۆ نینە، بەلکو د هزر و خەیالێدا پەیدا دبیت ئەڤ جۆرە ناڤە ژی دبیتە دوو جۆر:-

ئ- ناڤێ واتایی بنجی: کو ئەو ب خۆ دبنیاتدا ناڤەکێ واتایی یە.

ب- ناڤێ واتایی دەستکرد (دروستکری): ب ڤان رێکان دهێنە دروستکرن:-

١- ناڤ دگەل پاشگرەکی، بەهرا پتر ژی پاشگرێن دهێنە بکارئینان ئەڤەنە:

(ی ، ەتی ، یە تی ، ا یە تی ، ییێن ، ینی ، ا تی ، یی).

٢- هەڤالناڤ دگەل پاشگرەکی: پاشگر ژی بەهرا پتر ئەڤەنە:

(ی ، یە تی ، یێتی ، ا یی ، ە ، ا تی ، ا).

ئەڤ پاشگرە دهێتە زێدەكرن ل سەر:-

ئـ- هەڤاڵناڤێ چەواییی، وەك : ڕەشی، باشی، بلندی. . .

ب - هەڤاڵناڤێ بكەرێ دارێژتی، وەك: سەرپەرشتیاری، دانایی، زانایی ...

ج - هەڤاڵناڤێ بكەرێ لێكدایی، وەك گەشبینی، ڕەشبینی، گیا نیازی ...

٣- ڕەگێ كاری دگەل پاشگرێ (ە) وەك: پرسە، تەقە،...

٤- جار ژی هەیە ڕەگێ كاری ب خۆ دبیتە ناڤێ واتایی: خەو، جەنگ، ڕەنج.

٥- قەدێ چاوكی گەل پاشگرێ (ا ر) وەك: كریار، مرار، بریار.

٦- هەمی چاوك وەك ناڤێ واتایی بكاردهێن: هاتن، چوون، كڕین، مان، خویندن ...

* وەكی هەر ناڤەكێ دی دبیتە (نیهاد ، بكەر ، بەركار ، تەمامكەر یان (دیارخەر) یێ ناڤی، تەمامكەرێ بەیاریدە، تەمامكەرێ كارێ ناتەواو).

ڕاهێنان (١)

د ڤان دێرە هوزاناندا ناڤێن واتایی یێن دروستكری دەستنیشان بكە و جۆرێ دروستكرنا وان بێژە:-

١-لێ هیڤی دكەم ژ موستەعیدان
حەرفان نەگرن ژ موستەفیدان
ئەڤ نامە ئەگەر خرابە گەر قەنج
كێشایە مە دگەل وێ دوو سەد رەنج

٢- جوامێری و هیمەت و سەخاوەت
مێرینی و غیرەت و جەلادەت
ئەو خەتمە ژبۆ قەبیلی ئەكراد
وان دانە ب شیر و هیمەت و داد

ڕاهێنـان (٢)

یاسا دروستکرنا ڤان ناڤێن واتاییێن دروستکری بنڤیسە:

(خوشەویسـتی ، کرێتـی ، کوخـە ، برسـاتی ، تەقـە ، دوسـتینی، مروڤایەتی ، کورینی ، گەرما).

ڕاهێنـان (٣)

بەرسڤا ڤـان پرسیاران بدە:

١- جوداهی دناڤبەرا ناڤێ بەرجەستە و واتایی دا چییـە؟

٢- پێنج چاوگێن دەنگی بینە و ناڤێ واتایی ژێ دروستبکە.

ڕاهێنـان (٤)

دڤان ڕستەیاندا، ئەو پەیڤێن هێل ل بن کێشای شروڤەبکە:-

١- زانایی سەرەکانیا بەختەوەرییێ یە.

٢- کار بە نالە و گریە چارەسەر ناکرێت.

٣- ڤێ دوزێ ئارامی پێ دڤێت.

٤- ئاخفتنا زور بو مروڤێ کرێتییە.

هەڤالناڤێ ژمارەیی
١- هەڤالناڤێ ژمارەیی بنجی

ئـەڤان نموونەیان بخوینە:

١- دلبەرێ ئیـرۆ سـەحەر ئاڤێتە جەرگێ من دوو دۆخ
یەك ل سینە یەك ل دلدا لەو ژمن تێن ئاخ و ئۆخ

(مەلایی جزیری)

٢- بیست و حەوت سـالـە مـن رەنجبەری تـۆم
بـەنـــان و ئـــاوو جـــل و بـــەرگـی خــۆم
خـــزمـــەتـــم كـــردی لـــە ئـــێـــران و رۆم

(بێكەس)

٣- پتـر ژ پێنج سەد كەسان ل ئاهەنگێ ئامادەبوون.

٤- ئەڤ سـالـە چـل خـویندكـار دەرچـوون.

٥- هزار پەرتووك د پەرتووكخانا خویندنگەها مەدا هەنە.

٦- سـێ چـوار قـوتـابـی د پـۆلا مەدا زیـرەكـن.

بەرچاڤکرن:

ئەگەر ئەڤان نموونەیان بخوینین دێ بینین:

١- د نموونەیا ئێکێدا هەڤالناڤێن ژمارەیی (دوو) و (یەك) کو هەر ئێك ژوان ئێخستییە بەری ناڤەکی، بۆ هندێ پەسنا وی ناڤێ پێ بهێتە کرن و دەستنیشانا هژمارا وان (دۆخان) پێ بێهتە کرن کو ل سنگ و دلێن وان دایە، واتە سنوورەك بۆ ژمارەیا وی ناڤی هاتییە دانان، ئەڤ هەڤالناڤە بێ هاریکاری ل پێش ناڤی هاتییە دانان.

٢- د نموونەیا دوویێدا ژی هەڤالناڤێ ژمارەیی (بیست و حەوت) کو هەڤالناڤەکێ لێکدایە ژ دوو هەڤالناڤێن ژمارەیی سادە دروست بوویە، یێ ئێکێ (بیست) و یێ دوویێ (حەوت)، ئەڤ دوو هەڤالناڤە ژی ب ئامرازێ (و) هاتینە لێکدان و ل پێش ناڤێ (سالێ) هاتییە دانان بۆ هندێ دا پەسنا وی ناڤی پێبکەین و سنوورەك بۆ هژمارا سالان بهێتە دانان، ئەڤ هەڤالناڤە ژی بێ هاریکاری ل پێش ناڤی هاتییە دانان.

٣- د ڕستەیا سێییێدا هەڤالناڤێ ژمارەیی (پێنج سەد) کو هەڤالناڤەکێ لێکدایە ژ دوو هەڤالناڤێن ژمارەیی سادە دروست بوویە، یێ ئێکێ (پێنج) و یێ دوویێ (سەد)، بێ هاریکاری هاتینە لێکدان و سنوورەك بۆ هژمارا کەسان بهێتە دانان، ئەڤ هەڤالناڤە ژی بێ هاریکاری ل پێش ناڤی هاتییە دانان.

٤- د ڕستەیا چوارێدا هەڤالناڤێ (چل) بێ هاریکاری ل پێش ناڤێ (خویندکار) هاتییە دانان دا هژمارا خویندکاران دەستنیشان بکەت و پەسنا وی ناڤی ژی پێ بهێتە کرن.

٥- د ڕستەیا پێنجێیدا هەڤاڵناڤێ (هزار) بێ هاریکاری ل پێش ناڤێ (پەرتووك) هاتییە دانان دا هژمارا پەرتووکان دەستنیشان بکەت و پەسنا وی ناڤی پێ بهێتەکرن.

٦- د ڕستەیا شەشێدا هەڤاڵناڤێ (سێ چوار) ل پێش ناڤێ قوتابی هاتییە دانان و بێ هاریکاری، پەسنا ناڤێ پێهاتییەکرن و سنوورەك دانایە بۆ ژمارا قوتابییان، لێ ژبەرکو گومان دهژمارێدا هەیە ژبەر هندێ هیچ ئامرازك دناڤبەرا واندا نەهاتییە دانان.

دەستوور:

هەڤاڵناڤێ ژمارەییێ بنجی، هەڤاڵناڤەکە ناڤێ پشتی خۆ (تمامکریێ وی) ب هژمار دەستنیشان دکەت وسنوورەکی بۆ هژمارا وی دادنیت.

١- ئەو ناڤێ لدویڤ هەڤاڵناڤێ ژمارەییێ بنجی دهێت، سادە بیت یان نە سادە بیت، دڤێت تاك بیت، بەلێ دەمێ دبێژین (ب شەش ڕۆژان من کارێ خۆ تمامکر)، (شەش ڕۆژان) دێ بیتە گرییەکا هەڤاڵکاری.

٢- هەڤاڵناڤێ ژمارەییێ بنجی بێ هاریکارییا ئامرازێ دانەپال (ی) دئێخینە بەری ناڤێ تمامکری، بەلێ ئەگەر ئامرازێ دانەپالێ (ی) بێخینە دناڤبەرا واندا وی دەمی هەردوو پێکڤە دێ بنە گرێیا هەڤالکارییا کاتی وەك:

شۆڕەشا کوردی ل یازدەی ئەیلوولێ سەرهلدا.

لڤێرەدا (یازدەی ئەیلوول) گرێیەکا هەڤاڵکارییە، ئەڤ شێوەیە پتر دگەل هەیڤان بکاردهێت.

٣- ئەگەر دوو ژمارە لدویڤ ئێک هاتن و گومان د ژمارەیێدا هەبوو، ئامرازێ (و) دناڤبەرا واندا ناهێتە دانان وەك:

من پێنج شەش سێڤ خوارن. دڤێرێدا وێ ژمارەیێ گومان تێدا هەیە چونکی دبیت پتر یان کێمتربن ژ (پێنج، شەش)

٤- هەڤاڵناڤێن ژمارەیێن بنجی (هەشت، نەه، دەه) پێکڤە دهێن و بێ ئامراز. بۆ نموونە (هەشت نەه دەه زەلام هاتن)(هەشت نۆ دە پیاو هاتن).

٥- ژ ژمارە (بیست) و سەردا ئەگەر گومان د ژمارەییێدا هەبیت سەرەگرێ دهێنە گوتن وەك:

بیست سیە کەس هاتن.

حەفتێ حەشتێ قوتابی دەرچوون.

٦- ژمارە (دەه) و دەه جارییێن وێ (سەد - هزار ... هتد) دشیاندایە نیشانەیا کۆ (ان) دانینە سەر و بێژین:

سەدان پێشمەرگە هاتنە شەهیدکرن.

ب هزاران کورد هاتنە کیمیا باران کرن.

٧- هەر دەمەکێ مەبڤێت (بڕ)ا تشتەکی دەستنیشان بکەین دێ پەیڤەکێ ئینین کو وێ (بڕ) ێ دەستنیشان بکەت و لپەی ژمارەیێ دێ بکارئینین وناڤێ هژمارێ دێ پێ کەینە ناڤەکێ لێکدای وەك:

من سێ کیلۆیێن شەکرێ کڕین.

زەڤیا مە شەش جوهال گەنم ژێ هاتن.

ئەڤ پەیڤێن ل خوارێ بۆ ڤان مەبەستان بکاردهێن، بۆ نموونە:

ئـ- نەفەر ←— بۆ مرۆڤان: شێست نەفەر د فروکێدا بوون.

ب- سەر ←— بۆ تەرش و تەوالی: من شەش سەرێن بزنان هەنە.

پ- دەست ←— بۆ جلك و نڤینا: وێ دوو دەستێن جلکان شویشتن.

ت- بەرگ ←— بۆ پەرتووکان: وی سێ بەرگێن پەرتووکێن رێزمانێ کرین.

ج- چاڤگ - چاوە ←— بۆ (ژوور - برکا ئاڤێ): برکا ئاڤێ سێ چاڤکێن هەین.

چ- پارچە ←— بۆ زەڤیان: سەد پارچە زەڤی ب سەر مامۆستایاندا دابەشکرن.

ح- بن - بنە ←— بۆ دار و باران: من چوار بنێن دارا چاندن.

خ- دانە - کت ←— بۆ تشتی دهێتە هژمارتن: من دوو دانەپێنووس هەنە.

د- جووت ←— بۆ پێلاڤ و گۆرا: کاوەی دوو جوتێن پێلاڤا کرین.

٨- پەیڤا (هندە - ئەوەند) هەڤالناڤێ ژمارەیێ نادیارە ژ سێیێ تا نەهێ دگەهینیت وەك:

بیست و هندە سالە من تو نەدیتی.

پەنجاو ئەوەندە سالە بێکەسی شاعیر کۆچی دوایی کردووە.

٩- ژمارەیا بنجی یا سادە ژ (یەك - ئێك) ێ دەست پێ دکەت تا (نەهێ) ب ژمارەیێن(دەه - بیست - سیە - چل ٠٠٠) دبێژن (سەرەگرێ).

١٠- ژمارەیا بنجیا لێکدای ژی ب ڤی رەنگی پێك دهێت:

ئـ- ژ دوو ژمارەیێن بنجی تێکەل وەك: یازدە - دوازدە - هەژدە ....)

ب- ژ دوو ژمارەیێن بنجیێن سادە یان پتر ب هاریکاریا ئامرازێ (و) دابنە ڕەخ ئێك وەك:

بیست و دوو، چل و شەش، سەد و چل و پێنج.

پ- ژ دوو ژمارەیێن بنجیێن سادە بێ هاریکاریا ئامرازێ (و) دابنە ڕەخ ئێك وەك:

شەش حەفت - هەشت نەه.

ت- بكارئینانا پەیڤا دەستنیشانكرنا(بڕ)ا وی ناڤی كو دئێخینە پێش ناڤی وەك:

من دوو سەرێن كاڤران هەنە.

كو د ڤێرێدا (دوو سەر) دبیتە ژمارەیەكا بنجییا لێكدای.

١١- ئەگەر دوو ژمارەیێن بنجی د یەك خانەدا بن (دەهان، بیستان، سیهان . . .) ناڤێ هژمارتی دكەڤیتە پشتی هەردووكان وەك:

چوار پێنج مروڤ هاتن. (چوار - پێنج) ژخانەیا ئێكانن.

چل و دوو چل و سێ كچ د ڤێ خویندنگەهێدا دخوینن. (هەردوو ژمارە خانەیا چلانن)

بەلێ ئەگەر ئەو دوو ژمارەیێن بنجی د یەك خانەدا نەبن پێدڤییە ل پشت هەر ئێك ژوان ناڤێ هژمارتی بهێتە بەحسكرن وەك:

چل و نەه كەس پێنجی كەس هاتن. دروست نینە: چل و نەه پێنجی كەس هاتن.[١]

(١) گەلەك جاران دشیاندا هەیە بێژین: نەه دەه زەلام هاتن. بەلێ ئەڤ دەربڕینە دروست نینە. ڕاستییا وێ ئەوە بێژین: نەه زەلام دەه زەلام هاتن.

تێبینی:

ژمارەیا بنجی دگەل پەیڤێن دی بکاردهێن و هەڤالناڤێ لێکدای دروست دکەن وەك:

هەیڤا چواردە شەڤی (چواردە شەڤ)

زاروکێ ئێك سالی (ئێك سالێ)

ڕاهێنان (١)

ئەڤان بۆشاییان ب پەیڤەکا گونجای پڕبکە:

١- وێ دوو ______________ جلکان شوشتن.

٢- هزار ____________پەرتووك بۆ پەرتووکخانەیا مە ب دیاری هاتن.

٣- ئەڤرۆ من سێ ______________ بزن ژ بازاری کڕین.

٤- ڕەزڤانی شەش ______________ دار سێڤ چاندن.

٥- مام خدری دوو ______________ زەڤی ل گوندی هەنە.

ڕاهێنان (٢)

دڤان ڕستەیێن خوارێدا هەر پەیڤەکا هێل ب ڕێژا داهاتی شرۆڤە بکە:

١- دوهی کاوەی سێ دانە قەلەم کڕین.

٢- من بیست برادەرو تە یازدە برادەر هەنە.

٣- ئازادی دوو سێ سێڤ خوارن.

٤- هزاران سەرباز د جەنگێدا پشکداربوون.

٥- سەربڕی دوو کاڤرێن قەلەو ڤەکوشتن.

ڕاهێنان (٣)

١- جیاوازی دناڤبەرا ژمارەییێ بنجینی لێکدای ب هاریکاریا ئامرازێ لێکدەر و ژمارەییێ لیکدای بێ ئامرازێ لێکدەر چییە؟ ب نموونە ڕوون بکە.

٢- جیاوازی دناڤبەرا پەیڤێن هێل ل بندا یێن ڤان دوو ڕستەیێن خوارێ چییە؟

ئ: ل ڕۆژا پێنجێ ئادارێ گەلێ کورد ڕاپەڕی.

ب- تەمەنێ لەزگینێ برایێ من پێنج ساڵە.

هەڤاڵناڤێ ژمارەیی
٢- هەڤاڵناڤێ ژمارەییێ ریکخستن

ئـ- ئەڤان رستەیان بخوینە:

١- خویندکارا ئێکێ (یەکێ) هەمی سالان ژ لاییێ وەزارەتا پەروەردێ ڤە دهێتە خەلاتکرن.

٢- ئەندازیارێ سێیێ ژ زانکۆیا دهوکێ دەرچوویە.

٣- ل سالیادا دەهێ یا راپەرینا گەلێ کوردستانێ هزاران سلاڤ بۆ گیانێ پاکێ شەهیدان.

٤- کەسێ سەد و بیست و دووێ ژ رۆنشتییان برایێ منە.

٥- خانییێ پێنجێ مالا منە و یێ (ئێ) شەشێ مالا برایێ منە.

٦- خویندکارا ئێکێ هاتە خەلاتکرن و یا (ئا) دوویێ نەهاتە خەلاتکرن.

ب-

١- خوێندکاری یەکەم هەموو ساڵێك لە لایەن وەزارەتی پەروەردە خەڵات دەکرێت.

٢- یەکەم خوێندکار هەموو ساڵێك لە لایەن وەزارتی پەروەردە خەڵات دەکرێت.

٣- دووەمین (دووهەمین) کۆنگرەی مامۆستایانی کورد لە ساڵی ١٩٦٠ز لەشەقڵاوە گرێدرا.

٤- لە دەیەمین ساڵیادی راپەڕینی گەلی کوردستان هەزاران سڵاو بۆ گیانی پاکی شەهیدان.

٥- سەد و بیست و دووەم (دووەمین) کەس لە دانیشتوان برای منە.

بەرچاڤكرن:

ئەگەر تەماشەی ڕستەیێن سەری بکەین دێ بینین:

١- د ڕستەیا ژمارە (١) یا (ئـ)دا، هەڤاڵناڤێ ژمارەییێ بنجی (ئێك - یەك) مەکرە (ئێکێ - یەکێ) کو هەڤاڵناڤەکێ ژمارەییێ ڕێکخستنە بۆ هندێ دا پلەو خانەیا وێ خویندکارێ دەستنیشان بکەین یاکو هەمی ساڵان ژلایێ وەزارەتا پەروەردێ ڤە دهێتە خەلاتکرن.
ئامرازێ دانەپاڵ (ا) بۆ رەگەزێ (مێ) کەفتییە دناڤبەرا ناڤێ (خویندکار) و هەڤاڵناڤێ ژمارەییێ ڕێکخستن (ئێکێ - یەکێ).

٢- د ڕستەیا ژمارە (٢) یا (ئـ)دا هەڤاڵناڤێ ژمارەییێ بنجی (سێ) مەکرە (سێیێ) کو هەڤاڵناڤەکێ ژمارەییێ ڕێکخستنە بۆ هندێ دا پلەیا وی ئەندازیاری دەستنیشان بکەین، ئامرازێ دانەپاڵ (ێ) بۆ رەگەزێ (نێر) کەفتییە دناڤبەرا ناڤێ (ئەندازیار) و هەڤاڵناڤێ ژمارەییێ ڕێکخستن (سێیێ).

٣-د ڕستەیا ژمارە (٣) و (٤) و (٥) و (٦) یا (ئـ)دا هەڤاڵناڤێ ژمارەییێ بنجی(دەھ) بوویە (دەھێ) و (سەدوو بیست و دوو) بوویە (سەددوو بیست و دوویێ) و (پێنج) بوویە (پێنجێ) و (شەش) بوویە (شەشێ) (ئێك) بوویە (ئێکێ) و ل پاش ناڤێ هژمارتیێ خۆ هاتییە، ئامرازێ دانەپاڵ(ا) بۆ رەگەزی (مێ) و ئامرازێ دانەپاڵ (ێ) بۆ ڕەگەزێ (نێر) ب کارهاتییە.

٤- د ڕستەیا ژمارە (١) یا (ب)دا هەڤاڵناڤێ ژمارەییێ بنجی (یەك) مەکرە (یەکەم) کو هەڤاڵناڤەکێ ژمارەییێ ڕێکخستنە ل پشتی ناڤێ خوێندکار هاتییە، ئامرازێ دانەپاڵ (ی) کەفتییە دناڤبەرا واندا. (خوێندکاری یەکەم).

٥- د ڕستەیا ژمارە(٢) یا (ب)دا هەڤالناڤێ ژمارەییێ ڕێکخستن (یەکەم) پێش ناڤی هاتییە و ئامرازێ دانەپالێ (ی) بکار نەهاتییە. (یەکەم خوێندکار).

٦- د ڕستەیا ژمارە(٣) یا (ب)دا هەڤالناڤێ ژمارەییێ بنجی (دوو)ب هاریکاریا پاشگرێ (ەمین - هەمین) بوویە (دووەمین - دووهەمین) کو هەڤالناڤەکی ژمارەییێ ڕێکخستنە، ل پێش ناڤێ (کۆنگرە) بکارهاتییە بۆ دەستنیشانکرنا پلەیا وی کۆنگرەی، ئامرازێ دانەپالێ (ی) بکارنەهاتییە. ئەڤ هەڤالناڤە یا پەسند ئەوە هەردەم ل پێش هژمارتییێ خۆبیت. بۆ نموونە ئەگەر بهێتە گۆتن:

((پێنجەمین خانوو مالی ئێمەیە)) پەسند ترە کو بهێتە گۆتن.

((خانووی پێنجەمین مالی ئێمەیە))

٧- د ڕستەیا ژمارە(٤) یا (ب)دا هەڤالناڤێ ژمارەییێ ڕێکخستن (دەیەمین) بۆ مەبەستا دەستنیشانکرنا پلەیا سالیادا ڕاپەڕینا گەلێ کوردستانێ بکارهاتییە. ئەڤ هەڤالکارە ل پێش ناڤێ هژمارتییێ خۆ هاتییە، ئامرازێ دانەپالێ (ی) دناڤبەرا واندا ب کارنەهاتییە.

٨- د ڕستەیا ژمارە(٥) یا (ب)دا هەڤالناڤێ ژمارەییێ ڕێکخستنێ (سەد و بیست و دووەم (دووەمین) هەڤالناڤەکێ لێکدایە و ئەو ژمارە ب هاریکاریا ئامرازێ لێکدەر هاتینە لێکدان و نیشانەیا (ەم) یان (ەمین) دێ چیتە سەر ژمارەیا دوماهییێ، واتە ژمارەیا دوماهییێ دێ نیشانەیا ڕێکخستنێ وەرگریت.

دەستوور:

١- هەڤالناڤێ ژمارەییێ ڕێکخستن، ئەو هەڤالناڤە کو پلەیا هژمارتیێن خوٚ ب شێوەییێ ڕێکخستن یان ڕێزبەندی ڕادگەهینیت.

٢- دشیوە زارێ کرمانجییا ژووریدا هەڤالناڤێ ژمارەییێ ڕێکخستن ب هاریکاریا پاشگرێ (ێ) دهێتە دروستکرن، کو دچیتە سەر دوماهیکا هەڤالناڤێ ژمارەییێ بنجی. بوٚ نموونە وەکو: (شەش - شەشێ) (دەه - دەهێ) (هزار و سەد و بیست و پێنج - هزار و سەد و بیست و پێنجێ)...

٣- ئـ: ئەگەر هەڤالناڤێ ژمارەییێ بنجی ب ئێك ژڤان پیتێن بزوێن (ا - ێ - وٚ - ی) هاتبیت، ناڤبەندا (ی) دێ ئێخینە دناڤبەرا وێ ژمارەییێ و نیشانەیا (ێ)دا بوٚ نموونە وەکو:

سێ: سێیێ

ب- ئەگەر هەڤالناڤێ ژمارەییێ بنجی ب پیتا بزوێنا (وو) دوماهی هاتبیت ناڤبەندا (و -) دێ ئێخینە دناڤبەرا وێ ژمارەییێ و نیشانەیا (ێ)دا، بزوێنا (وو) دێ کورت هێتە گوتن بوٚ نموونە وەکو:

دوو + و + ێ = دووێ.

هندەك جاران ناڤبەندا (ی) بکاردئینن: دوو: دوویێ.

پ- ئەگەر هەڤالناڤێ ژمارەییێ بنجی ب پیتا بزوێنا (ە) دوماهی هاتبیت پا پەسند ئەوە بزوێنا (ە) لابەین و ل جهێ وێ نیشانەیا (ێ) دانین. بوٚ نموونە وەکو:

یازدە: یازدەیێ

یازدە: یازدێ. ئەڤە پەسندترە.

٤- د شێوەزارێ کرمانجیا ژووریدا هەڤالناڤێ ژمارەییێ ڕێکخستنێ هەمی دەما دکەڤیتە پشتی ناڤی، بوٚ دانەپالێ ژی ئامرازێ دانەپالێ (ا) بوٚ رەگەزێ (مێ) و ئامرازێ

دانەپالێ (ێ) بۆ ڕەگەزێ (نێر) ب کاردهێت، ئەگەر ناڤێ هژمارتی درستەیەکێدا بهێتە دووبارەکرن و ب ئاشکەرا ناڤێ نەهێنین بۆ ڕەگەزێ مێ (یا – ئا) و بۆ ڕەگەزێ نێر (یێ   ئی) بکار دهێت و شەو ناڤێ هژمارتی هەمی دەما تاکە، بۆ نموونە وەکو:

خویندکارا ئێکێ پەروینە یا (ئا) دووێ نازدارە.

خویندکارێ ئێکێ ڕزگارە یێ (ئێ) دووێ جانگیرە.

٥- دشێوەزارێ کرمانجییا خوارێدا هەڤالناڤێ ژمارەیێ ڕێکخستن ب هاریکارییا (ەم – هەم) و (ەمین – هەمین) دهیتە دروستکرن. کو دچنە سەر دووماهیا هەڤالناڤێ ژمارەیێ بنجی ب ڤی ڕەنگی:

ئـ- ئەگەر هەڤالناڤێ ژمارەیێ بنجی ب پیتا نەبزوێن دوماهی هاتبیت پاشگرێ (ەم) یان (ەمین) دێ ئێخینە سەر، بۆ نموونە وەکو:

یەك: یەکەم – یەکەمین

شەش: شەشەم – شەمین

ب- ئەگەر هەڤالناڤێ ژمارەیێ بنجی ب ئێك ژڤان پیتێن بزوێن (ێ – ە – ۆ – ا) دوماهی هاتبیت، ناڤبەندا (ی) دێ ئێخینە دناڤبەرا ژمارەیا بنجی و پاشگرێ (ەم) – (ەمین)، یان پاشگرێ (هەم – هەمین) دێ بکارئینین و ناڤبەندا (ی) بکارناهێت. بۆ نموونە وەکو:

سێ: (سێیەم – سێیەمین) – (سێهەم – سێهەمین)

دە: (دەیەم – دەیەمین) – (دەهەم – دەهەمین)

نۆ: (نۆیەم – نۆیەمین) – (نۆهەم – نۆهەمین)

پ- ئەگەر هەڤالناڤێ ژمارەیێ بنجی ب پیتا بزوێنا (وو) دوماهی هاتبێت ناڤبەندا (و.) دێ ئێخینە دناڤبەرا ژمارەیا بنجی و پاشگرێ (ەم) – (ەمین)، بزوینا (وو) دێ هێتە کورتکرن بۆ نموونە وەکو:

دوو: دووەم – دووەمین

ئەگەر پاشگرێ (هەم - هەمین) بیت پێویستی ب ناڤبەندێ نینە، بۆ نموونە وەکو:

دوو: دووهەم - دووهەمین.

٦- نابیت ل شوینا هەڤالناڤێ ژمارەیێ ریکخستن، هەڤالناڤێ ژمارەیێ بنجی بکاربهێنین. بۆ نموونە دروست نینە بێژین:

(سالا ئێك) ل شوینا (سالا ئێکێ)

(سالی یەك) ل شوینا (سالی یەکەم)

٧- هەڤالناڤێ ژمارەیێ ریکخستن ئەوێ ب هاریکارییا پاشگرێ (ەمین - هەمین) درست دبیت، ئەگەر ل پێش ناڤێ هژمارتیێ خۆبیت پەسندترە.

بەلێ ئەوێ ب هاریکارییا پاشگرێ (ەم - هەم) دروست دبیت ل پێش یان ل پاش ناڤێ هژمارتیێ خۆ بیت دروستە. بۆ نموونە وەکو:

(یەکەمین سالێ - سەد و بیست سێیەمین (سێهەمین) کەس. یەکەم سالێ - سالی یەکەم)

هەڤالناڤێ ژمارەیی

٣- هەڤالناڤێ ژمارەییێ کەرتی

١-

ئـ- $\frac{١}{٣}$ سێیەکا (سێئێکا) پەزێن خوٚمن فروٚشت.[1]

بـ- سێیەکی مەڕەکانی خوٚمم فروٚشت.

٢-

ئـ- $\frac{٢}{٨}$ دوو هەشت یەکی (دووهەشتێکا) بەرهەمێ ڤێ کارگەهێ بوٚ هەژارانە.

بـ- دوو هەشت یەکا بەرهەمی ئەم کارگەیە بوٚ هەژارانە.

٣-

ئـ- $\frac{٣}{٢٠}$ سێ بیست یەکا (سێ بیستێکا) خویندکاران ل ئەزموونا ڕێزمانا کوردی دەرنەچوون.

ب- سێ بیستیەکی خویندکاران لە ئەزموونی ڕێزمانی کوردی دەرنەچوون.

---

(١): (سێکا) ژی دهێتە گوتن.

٤-

ئـ- ٢٥٪ ژ سەدان بیست و پێنج کرێکارێن ڤێ کارگەهێ نەخویندەڤانن.[١]

بـ. لە سەدان بیست و پێنجی کرێکارانی ئەم کارگەیە نەخوێندەوارن.

٥-

ئـ- ٠,٧ ژ دەهان حەفت کچێن قوتابخانامە خەلکێ دهۆکێنە.

بـ - لە دەیان حەفتی کچانی قوتابخانەکەمان خەڵکی دهۆکن.

٦-

ئـ- ٠,٤٠ ژ سەدان چل مامۆستا خودان خانینە.

بـ- لە سەدان چل مامۆستایان خانووی خۆیان هەیە.

٧-

ئـ- ٠,٢٤٧ ژ هزاران دوو سەد وچل و حەفت سەرباز دجەنگێدا هاتنە کوشتن.

بـ -لە هەزاران دوو سەد و چل و حەفتی سەربازان لە جەنگدا کوژران.

٨-

ئـ- $\frac{1}{2}$ نیڤەکا دارستانێ هاتە سووتن.[٢]

بـ- نیوەی دارستانەکە سووتێنرا.

---

(١) (بیست و پێنج ژ سەدێ) ژی دهێتە گۆتن.

(٢) (نیڤا) ژی دهێتە گۆتن.

بەرچاڤكرن:

د خواندنا ڕستەیێن سەریدا بۆ مە دەردكەڤیت كو د هەر ڕستەیەكێدا هەڤالناڤێ ژمارەیی هەیە كو هویرییا وی ناڤێ هژمارتییێ پشتی خۆ نیشان ددەت و ئەندازەیاوی كەرتی ڕادگەهینیت.

١- د ڕستەیا ژمارە ئێك یا (ئـ) و (بـ)دا هەڤالناڤێ ژمارەیی (سێیەك) ئەندازەیا پەزێن (مەڕێن) هاتینە فروشتن نیشان ددەت و ژدوو ژمارەیێن بنجی (سێ) و (یەك) پێكهاتییە كو ب هاریكارییا ئامرازێ دانەپالێ (ا) و (ی) كارێ خۆ كرییە.[1]

ئەڤ جۆرە پێكهاتنە تنێ دێ د وان جۆرە ژمارەیاندا دبیت یێن كو ژمارەیا دووێ (یەك) بیت، وەك

(چواریەك - چوارێك) (شەشیەك - شەشێك) ...

٢- د ڕستەیا دووێ (ئـ) و (بـ)دا هەڤالناڤێ ژمارەیی كەرتی یێ كو ئەندازەیا وی بەرهەمی دەردئێخیت یێ بۆ هەژاران هاتییە تەرخانكرن هەڤالناڤێ (دوو هەشت یەك)ە، كو ژمارەیێن بنجی (دوو - هەشت - یەك) پێكهاتییە و ب هاریكارییا ئامرازێ دانەپالێ (ا) ، (ی) كارێ خۆ كرییە. دڤێرە ژی دا هەر ب هاریكارییا ژمارەیا (یەك) دروست دبیت و دئێخنە پشت ژمارەیا دووێ كو ژمارەیا ژێرییە.

---

١) (ا) ئامرازێ دانەپاڵە دكرمانجییا ژووریدا.

(ی) ئامرازێ دانەپاڵە دكرمانجییا ژێریدا.

خواندنا ڤان جۆره هەڤاڵناڤێن ژمارەیێن کەرتی دێ ب ڤی شێوەی بیت. ل دەستپێکی هژمارا سەری و لدویڤدا هژمارا ژێری پاشی هژمارا (ئێك) دێ ئێخینە سەر. ئەڤ جۆره خواندنە دوان ژمارەیێن کەرتی دەردکەڤن ئەوێن هژمارا سەری ژ ئێکێ پتر بیت، (سێ پێنج یەك)، (شەش حەفت یەك)،(بیست شێست یەك) ... هتد.

٣- د هەردوو ڕستەیێن ژمارە (٣) ژی دا دیسان هەڤاڵناڤێ ژمارەیێ کەرتی (سێ بیست یەك) ژ سێ هژماران پێکهاتییە (سێ - بیست - یەك) و ب هاریکارییا ئامرازێ دانەپاڵ (ا) د ڕستەیا ئێکێدا (ی) د ڕستەیا دوویێدا کارێ خۆ کرییە.

٤- د ڕستەیا ژمارە چوار یا (ئـ) و (بـ)دا ژی، ئەڤ جۆره کەرتە ب ڤی شێوەی دهێنە خواندن: (ژ) یان (لە) لدیڤدا ژێرییا کەرتی، کو (سەد)ە، پاشی هژمارێ دێ خوینین. بۆ نموونە وەکو: ($٪٢٥ - \frac{٢٥}{١٠٠}$) (ژ - لە) سەدان بیست پێنج ئەڤ جۆره ژمارە کەرتییە دبێژنێ (کەرتێ سادە).[1]

٥- دڕستەیێن ژمارە (٥) و (٦) و (٧) ژی دا ژمارەیێن کەرتی، کەرتێن (دەهی) و (سەدی) و (هەزاری) نە و ب ڤی شێوەی دهێنە خواندن:

ئـ- (ژ - لە) دەهان (دەیان ... پاشی وێ هژمارێ.

ب- (ژ - لە) سەدان ... پاشی وێ هژمارێ.

---

(١) (ژ) د کرمانجییا ژووریدا.

(لە) د کرمانجییا خوارێدا.

پـ (ژ - لـه) هزاران .... پاشی وێ هژمارێ.

٦- هـژمارا (ئێـك) و (دوو) ناكەفتـە بـەر دەسـتورێ خوانـدنا كـەرتێن دیتـر كـو ژمارەیا سەری (ئێك) بیت ویـا ژێـری (دوو) بیت ($\frac{١}{٢}$) .

(نیڤ + نیو) دهێتە گوتن.

نیڤەكا گەنمێ من هاتە سووتن.

نیڤ سیڤ بۆ منە.

دەســتــوور:

١- هەڤـاڵنـاڤێ ژمارەیێ كەرتی بەشەكێ ژ هژمارا تمام نیشان ددەت، واتـە ئەنـدازەیێ وی كـــەرتی رادگـــەهینیت، ئـــەو ئەنـــدازە ژی پێكهاتییـــە ژ چـــەندایەتییا هـــەردوو بەشێن وی كەرتی، ئەو پیشاندان ژی ب هاریكارییا ئـامرازێن دانـەپاڵ (ا) و (ێ) و (ی) دهێنە بجە ئینـان، ئـەو نـاڤێ پەسـنكری (وەسـفكری) ژی ل پشـت وێ ژمارەیـا كەرتی دهێت، ئەڤ جۆرێ هەڤاڵناڤێ ژمارەیێ هەمی دەما لێكداینە.

٢- ئەگەر سەرەیێ هەڤـاڵنـاڤێ كەرتی یەك (ئێك) بوو، بـەلێ ژێرەیـێ ژمـارەی (سـێ، چـوار) بـــوو، د گوتنێـــدا ژێـــرە دێ هێتـــە گـــوتن پـاشـــی (ئێـــك) یـــان یـــەك وەك (چار ئێك) (چوار یەك) (هەشت یەك).

٣- ئەگەر سـەرە دوو یـان پـتـر بـوو، دگوتنێـدا، سـەرە دهێتـە گـۆتن پـاشـی ژێـرە و ل دوماهیێ ژمارە (ئێـك - یـەك) دێ ئێخینـە سـەر وەك (سـێ هەشـت ئێـك - دوو پێـنج یەك، هندەك جاران ب ڤی رەنگی دهێتە خواندن (سـێ ل سـەر هەشـتێ) (دوو ل سـەر پێنجێ).[1]

---

(١) ئەڤ جۆرێ خواندنێ تازە هاتییە ناڤ زمانێ كوردی.

راهێنـان (١)

١- جیاوازی هەڤاڵناڤێ ژمارەیێ ڕێکخستن لگەل هەڤاڵناڤێ ژمارەیێ بنجی چییە؟

ئـ- ژ لایێ پێکهاتنێ   ب- ژ لایێ بکارهێنانێ

٢- ئەو ژمارەیێن بنجی کو دوماهیکا وان ب بزوێنا (ە - ا - ۆ - ی) دهێن چەوا دکەنە هەڤاڵناڤێ ژمارەیێ ڕێکخستن.

راهێنـان (٢)

نەدروستییا ئەڤان ڕستەیێن خوارێ دیاربکە و پاشی ب دروستی بنڤیسە.

١- کرێکارێ دوو ژلایێ رێڤەبەرێ کارگەهامە هاتە خەلاتکرن.

٢- سالێ دووەمین راپەڕینی گەلی کوردستان پەرلمان و حومەتی هەرێم دامەزران.

٣- قوتابییا پێنج ل وانێن زانستی یا باش نینە.

٤- خانییا چارێ مالا هەڤاڵێ منە.

راهێنـان (٣)

ئەو پەیڤێن هێل ل بندا شرۆڤە بکە:

١- هۆزانڤانێ ئێکێ یێ چوارین نڤیسین بابە تاهرێ هەمەدانی بوو.

٢- نیڤەکا خوێندکارێن ڤێ پۆلێ ل دوو وانان کەفتینە.

٣- کرێکاری دووەم خەلاتکرا.

٤- چوار ئێکا خەلکێ ڤی گوندی هەژارن.

هەڤاڵناڤێ نەدیار

ئەڤێن ل خوارێ بخوینە:

١- کەکێ منۆ

چ دارەکا رەه درێژم
دڤی واریدا
باو باهۆزێد پاییزێ
بەڵگ وەراندن
تا ڤراندن

(عەبدولرحمان مزوری)

٢- هەر ماهێ نەو بوو حالم پەشێوەن
چون هیلال شێوەی ئەبرۆی تۆش پێوەن

(مەولەوی)

٣- نەقدێ مە د بوو ب سکە مەسکووك
نەدما وەهەبێ رەواج و مەشکووك

(ئەحمەدێ خانی)

٤- زۆر باران باری.

٥- میرزای هندەك کاڤر فرۆشتن.

بەرچاڤـكـرن:

بنێڕە وان هوزان و ڕستەیێن سەری دێ بینی:

١- د دێـرا ئێکێـدا، پـەیڤا (چ) وەکـی هـەڤاڵناڤی بکارهاتییـە و ل پـێش پـەیڤا (دارەك) هاتییـە دانـان و ب شـێوەیەکێ نـەدیار پەسـنا (وەسـفا) نـاڤێ (دارەك) دکـەت، ژبـەر هنـدێ ئـەو پـەیڤ دبیتـە (هـەڤاڵناڤێ نەدیار).

٢- د دێـرا دوویێدا، پـەیڤا (هـەر) وەکـی هـەڤاڵناڤی بکارهاتییـە و ل پـێش پـەیڤا (مـاهێ) هاتییـە دانـان و ب شـێوەیەکێ نـەدیار پەسـنا نـاڤێ (مـاه)ێ دکـەت و بۆمـە دەستنیشـان ناکـەت کـو دکیـژ هەیڤێـدا حـالێ وی تێکدچیت، ژبەر هندێ ئەو پەیڤ دبیتە (هەڤاڵناڤێ نەدیار).

٣- د دێـرا سێیێدا، پـەیڤا (وەهـە) وەکـی هـەڤاڵناڤی بـەری نـاڤێ (رەواج) هاتییـە و ب شـێوەیەکێ نـەدیار وەسـفا وێ بـێ رەواجیـێ کرییـە، ب جۆرەکی کو نەشێین دەستنیشانا رادەیێ وێ بێ رەواجییێ بکەین، ژبەر هندێ ئەو پەیڤ دبیتە (هەڤاڵناڤێ نەدیار).

٤-دڕسـتـەیا ژمـارە (٤ - ٥)دا پـەیڤێن (زۆر - هنـدەك) هـەر ئێـك ژ وان دگـەل ناڤـەکی هاتییـە و وەسـفا وی نـاڤی دکـەت بـەلێ ب شـێوەیەکێ نەدیار، ژبەر هندێ دبێژنێ (هەڤاڵناڤێ نەدیار).

دەســتــوور:

١- هەڤاڵناڤێ نەدیار، هەڤاڵناڤەکە کو جۆر و چەوانی، یان ژمارە و (بڕ)ا وی ناڤی ب شێوەیەکێ نەدیار دەستنیشان دکەت و یان پێش وی ناڤی دێ هێتە دانان، وی دەمی پێدڤی ب ئامرازێ دانەپاڵ نابیت (وەکو وان نموونەیێن هاتینە بەرچاڤکرن)، یان دێ پشتی وی ناڤی هێتە دانان، وی دەمی پێدڤی ب ئامرازێ دانەپاڵ (خستنەسەر) دبیت. بۆ نموونە وەك: بارانەکا زۆر باری.

٢- هندەك ژ وان هەڤاڵناڤێن نە دیار ئەڤەنە:

چەند، هەندێ، هەر، هەمی، گشت، دی، دیتر، دن، تەڤ، فلان، بێڤان، هندە، هند، هۆسا، وەسا، وەتوف، چ، گەلەك، زۆر، کێم (کەم)، پیچەك، هەمی، بڕەك.

٣- پەیڤا (هەر) هەمی دەما هەڤاڵناڤە، پەیڤێن (زۆر -گەلەگ -هندەك - پیچەك- کێمەك ___) هندەك جاران هەڤاڵناڤن و هندەك جاران ژی دبنە هەڤاڵکار. بۆ نموونە وەکو: باران زۆر باری.

ئەڤێن دی (فلان - کەس) ئەگەر ناڤێ دگەلدا بکارنەهێن دبنە (جێناڤێ نەدیار). بۆ نموونە وەك:

فلان هات. فلان چوو.

ڕاهێنان (١)

ئەڤێن ل خوارێ بخوینە و هەر هەڤاڵناڤەکێ نەدیار تێدابیت دەربینە:

١- ئەڤ رۆم و عەجەم بوان حەسارن

کرمانج هەمی ل چار کنارن

(خانی)

٢- وان مەغوولا راڤ دبەستن شێرو مێر سەر دهنجنین
توخم و نفشێ وان قەلاندن هەمی گـاڤا د پەچنین

٣- نە نەسرین بەسە باسی ئێستەمان
هـیچ دادی نـییە فرمێـسك رژان
ڕۆییو، ڕۆییوە، ئێستاش ئاوایـە
دوا ڕۆژیش لە دەست مـن تـۆدایە

٤- سـاڵەكادی باشـتـر بخوینە.
٥- هەر كەسەكی پێدڤی ب زانینێ هەیە.

ڕاهێـنـان (٢)

ئەڤان هەڤاڵناڤێن نەدیار درستەییێدا بكاربینە:
(پیچەك، هیچ، هەندێك، هەمی، هەر، دن)

ڕاهێـنـان (٣)

ئەڤان ڕستەییێن خوارێ شـرۆڤەبكە:
١- من چەند پەرتووكەك كڕین.
٢- مە دیمەنێ هـۆسا نەدیتییە.

جێناڤێ نەدیار

ئەڤان ڕستەیان بخوینە:

١- هەمی ل تاقیکرنێ دەرچوون.

٢- گشت ئامادەبوون.

٣- ئەز فلانی دنیاسم.

٤- کابرا دکارێ خۆدا سەرنەکەفت.

٥- من هیچ ژبیر نەکرییە.

٦- من تشتەك ژبیر نەکرییە.

٧- کەس دڤێرێرا نەچوویە باژێری.

٨- ئازادی چ نەخاریە.

بەرچاڤکرن:

بەری نهۆ مە زانییە کو جێناڤ ل جهێ ناڤەکی درستێدا بکاردهێت، ڤێجا ئەگەر تەماشەی ڕستەیێن سەری بکەین، دێ بینین دهەر ڕستەیەکێدا جێناڤەکێ نەدیار هەیە، کو ل جهێ ناڤێ مرۆڤەکی.. گیانەوەرەکی .. تشتەکی هاتییە بکارئینان، و ب شێوەیەکێ ئاشکەرا ئەو ناڤ دیار نەکرییە، و ب ئەڤی رەنگێ خوارێ:-

١- د ڕستەیا ئێکێدا پەیڤا (هەمی) جێناڤێ نەدیارە، چونکە ل جهێ چەند ناڤەکان بکارهاتییە، و ب ئاشکەرایی ئەو ناڤە نەهاتینە دیارکرن، و ژ لایێ پێکهاتنێڤە سادەیە، چونکە ژ ئێك پەیڤا واتادار پێکهاتییە.

٢- د ڕستەیا دوویێدا پەیڤا (گشت) جێناڤێ نەدیارە، چونکە ل جهێ کۆمەڵەکا ناڤان بکارهاتییە، و ب ئاشکەرایی ئەو ناڤە نەهاتینە دیارکرن.

٣- د ڕستەیا سێییێدا پەیڤا (فلان) جێناڤێ نەدیارە، چونکە ل جهێ ناڤێ مرۆڤەکی بکارهاتییە کو ب ئاشکەرایی ئەو ناڤ نەهاتییە دیارکرن.

٤- د ڕستەیا چوارێدا پەیڤا (کابرا) جێناڤێ نەدیارە، چونکە ل جهێ ناڤێ مرۆڤەکی بکارهاتییە کو ب ئاشکەرایی ئەو ناڤ نەهاتییە دیارکرن.

٥- د ڕستەیا پێنجێدا پەیڤا (هیچ) جێناڤێ نەدیارە، چونکە ل جهێ ناڤێ تشتەکی بکارهاتییە کو ب ئاشکەرایی ئەو ناڤ نەهاتییە دیارکرن.

٦- د ڕستەیا شەشێ دا پەیڤا (تشتەك) جێناڤێ نەدیارە، چونکە ل جهێ ناڤێ تشتەکی بکارهاتییە کو ب ئاشکەرایی ئەو ناڤ نەهاتییە دیارکرن.

٧- د ڕستەیا حەفتێدا پەیڤا (کەس) جێناڤێ نەدیارە، چونکە ل جهێ ناڤێ تشتەکی بکارهاتییە کو ب ئاشکەرایی ئەو ناڤ نەهاتییە دیارکرن.

٨- د ڕستەیا هەشتێدا پەیڤا (چ) جێناڤێ نەدیارە، چونکە ل جهێ ناڤێ تشتەکی بکارهاتییە کو ب ئاشکەرایی ئەو ناڤ نەهاتییە دیارکرن.

دەستوور:

جێناڤێ نەدیار ئەو پەیڤە کو ل جهێ ناڤێ مرۆڤەکی یان گیانەوەرەکی یان هەر تشتەکێ دی بهێتە بکارئینان کو ئەو ناڤ ب ئاشکەرایی دیار نینە کانێ کییە؟ یان چییە؟ وەکی (هەمی ، هەموو، گشتت، فلان، فیسار، بێڤان، کابرا، هیچ، تو، کەس، تشت، هەندێك، هندەك، خڕ، زۆر، گەلێك، گەلەك، تەڤ، ئەودی، هندە ...).

ئەركێ جێناڤێ نەديار د ڕستەييێدا

ئەڤان ڕستەيان بخوينە:

١- فلان زۆر زانە.

٢- كەس ل ئاهەنگا نەورۆزێ گيرو نەبوو.

٣- هوين هەميێ دزانن.

٤- ئەوان هەوالێ بۆ فلانى ڤەگوهاستن.

٥- هەسپێ كابراى هاتە دزين.

٦- هندەك بۆ دەرڤەى وەلاتى هاتنە هنارتن.

٧- كێم و كاسى ژ كابراى بوو.

بەرچاڤكرن:

بەرى نهۆ مەزانى كو جێناڤێ نەديار ل جهێ ناڤەكى دڕستەييێدا بكاردهێت و ژبەر هندێ هەمى ئەركێن ناڤێ درستێدا دبينيت، وەكو:-

١- د ڕستەيا ئێكێدا پەيڤا (فلان) جێناڤێ نەديارە، ئەركێ نيهادى ديتييە.

٢- د ڕستەيا دوويێدا پەيڤا (كەس) جێناڤێ نەديارە، ئەركێ بكەرى ديتييە.

٣- د ڕستەيا سێييێدا پەيڤا (هەميێ) جێناڤێ نەديارە، ئەركێ بەركارى ديتييە.

٤- د ڕستەيا چوارێدا پەيڤا (فلان) جێناڤێ نەديارە،ئەركێ تەواوكەرێ بەياريدەى ديتييە.

٥- د ڕستەیا پێنجێدا پەیڤا (کابرا) جێناڤێ نەدیارە، ئەرکێ دیارکەرێ ناڤی دیتییە.

٦- د ڕستەیا شەشێدا پەیڤا (هندەك) جێناڤێ نەدیارە، ئەرکێ جێگرێ بکەری دیتییە.

٧- د ڕستەیا حەفتێدا پەیڤا (کابرا) جێناڤێ نەدیارە، ئەرکێ تماکەرێ کارێ ناتەواو دیتییە.

دەستوور:

جێناڤێ نەدیار کو ل جهێ ناڤەکێ بکاردهێت، ئەرکێ ناڤی درستێدا دبینیت. وەکو (بکەر، نیهاد ، بەرکار، تەواوکەری بەیاریدە، دیارکەرێ ناڤی، تمامکەرێ کارێ ناتەواو، جێگرێ بکەری.)

ڕاهێنان (١)

ئەڤان جێناڤان دڕستەیاندا بکاربینە:

گشت ، هەمی ، کەس ، چ ، کابرا

ڕاهێنان (٢)

جێناڤێ (فلان) د حەفت ڕستەیاندا بکاربینە، د هەر ڕستەیەکێدا ئەرکەکێ ناڤی وەربگریت.

ڕاهێنان (٣)

د ئەڤان ڕستەیێن خوارێدا جێناڤێن نەدیار بینەدەرێ و ئەرکێ وان بنڤیسە:

١- خڕ هاتبوون.

٢- مە چ نەکرییە.

٣- تە فلان بۆ کیرێ هنارت؟

٤- کەس ژ هەڤالێن من نەهاتییە.

٥- ئەم هەمییێ دزانین.

٦- ئەڤە فلان بوو.

٧- بلا کەس نەهێتە گرتن.

ڕاهێنان (٤)

ئەڤان ڕستەیێن خوارێ شرۆڤە بکە:

١- من پەرتووکەك بۆ کابرای بەخشی.

٢- شڤانی چ نە نڤیسییە.

ڕاهێنان (٥)

ئـ- جوداهی دناڤبەرا هەڤاڵناڤێ نەدیار و جێناڤێ نەدیار دا چییە؟ ب نموونە ڕوون بکە.

ب- ئەڤان پەیڤان (هیچ ، هەمی ، گشت ، چ) دڕستەیاندا بکە هەڤاڵناڤێ نەدیار و جارەك دی جێناڤێ نەدیار.

کـاریٚ داریٚژتـی

١- قەڵاتی زیوی ڕووخاوە هەرەس بە توٚیی نەسیم
سەپاهـی لالەو گوٚڵ چادری لـــە جیٚ هــــەڵدا

(حاجی قادری کوٚیی)

٢- مەمیٚ ڕەبەن ئەڤیندار بوو
بەکــوٚ ڕابوو ژەهر تـیٚکــر
ب کینا رەش ڤــەکـوٚلا بوو
ب زینـــدانا جزیـــریٚ کــر

(سەبری بوٚتابی)

٣- کە دەرکەوت مانگی دوو حەفتە سەراپەردەی دەرخشان کرد
بەعینوانی سەفا دەستی جــەفــای لــەو نـــاوەدا دەرکـــرد

(بیٚخود)

٤- خەرامان دەرکەوت لە توٚییٚ پەردەوە
پەچەی لە ڕووخسار مــانگ لابردەوە

٥- بـاهــوٚز و بـاگــەڕ و بـــاران
نەمان چوون و وەلات بەردان.

(سەبری بوٚتابی)

٦- لە ورشەی شەونم لە توٚییٚ پەردەوە
نـەرگس بـە مـەستی چـــاوی کـــردەوە

(مەولەوی)

بەرچاڤکرن:

دەمێ تەماشەی ئەڤان مالکێن هۆزانان دکەین، دێ بینین پەیڤێن (هەڵدا، ڕابوو ، تێکر ، ڤەکۆلا ، دەرکەوت ، دەرکرد ، لابردەوە ، بەردا، کردەوە) هەمی کارن، لێ ئەگەر بپرسین چ جۆرە کارن ژلایێ دروست کرنێ ڤە، دێ بێژین کارێن دارێژتینە، چونکە هەر ئێك ژ وان ژ کارەکێ سادە دگەل پێشگری یان پاشگری یان هەردووان پێکهاتییە، ب ئەڤێ شێوەی خوارێ:

١- د مالکا هۆزانا ئێکێدا کارێ (هەڵدا) کارەکێ دارێژتییە، ژ پێشگرێ (هەڵ) و کارێ سادە (دا) پێکهاتییە، و بوویە کارەکێ دارێژتی، ژ چاوگێ دارێژتی (هەڵدان) هاتییە وەرگرتن.

٢- د مالکا هۆزانا دوویێدا کارێن (ڕابوو ، تێکر، ڤەکۆلا) دارێژتینە، کارێ (ڕابوو) ژ پێشگرێ (ڕا) وکارێ سادە (بوو) پیکهاتییە، و بوویە کارەکێ دارێژتی، ژ چاوگێ دارێژتی(ڕابوون) هاتییە وەرگرتن. کارێ (تێکر) ژ پێشگرێ (تێ) و کارێ سادە (کر) پێکهاتییە، و بوویە کارەکێ دارێژتی، ژ چاووگێ دارێژتی (تێکرن) هاتییە وەرگرتن. کارێ (ڤەکۆلا) ژ پێشگرێ (ڤە) و کارێ سادە (کۆلا) پێکهاتییە، وبوویە کارەکێ داریژتی، ژ چاووکێ دارێژتی (ڤەکۆلان) هاتییە وەرگرتن.

٣- د مالکا هۆزانا سێییێدا کارێن (دەرکەوت - دەرکرد) دارێژتینە، کارێ (دەرکەوت) ژ پێشگرێ (دەر) وکارێ سادە (کەوت) پێکهاتییە، و بوویە کارەکێ دارێژتی، ژ چاوگێ دارێژتی (دەرکەوتن) هاتییە وەرگیران، کارێ (دەرکرد) ژ پێشگرێ (دەر) وکارێ سادە (کرد) پێکهاتییە، و بوویە کارەکێ دارێژتی، ژ چاوگێ دارێژتی (دەرکردن) هاتییە وەرگرتن.

٤- د ماڵکا هۆزانا چوارێدا کارێن (دەرکەوت ، لابردەوە) دارێژتینە.
کارێ (دەرکەوت) ژ خالا سێیێدا مە بەحس لێ کریە، کارێ (لابردەوە) ژ پێشگرێ (لا) و کارێ سادە (برد) وپاشگرێ (ەوە) پێکهاتییە، وبوویە کارەکێ دارێژتی ژ چاوگێ دارێژتی (لابردنەوە) هاتییە وەرگرتن.

٥- د ماڵکا هۆزانا پێنجێدا کارێ (بەردا) دارێژتییە، ژ پێشگرێ (بەر) و کارێ سادە (دا) پێکهاتییە، وبوویە کارەکێ دارێژتی، ژ چاوگێ دارێژتی (بەردان) هاتییە وەرگرتن.

٦- د ماڵکا هۆزانا شەشێدا کارێ (کردەوە) دارێژتییە، ژ کارێ سادە (کرد) و پاشگرێ (ەوە)پێکهاتییە، وبوویە کارەکێ دارێژتی، ژ چاوگێ دارێژتی (کردنەوە) هاتییە وەرگرتن.

دەستوور:

کارێ دارێژتی کارەکێ نەسادەیە ژ کارەکێ سادەیێ واتادار و پێشگرەکی یا پاشگرەکی کو دبێ واتانە یان دگەل هەر دووان پێك دهێت. و ب ئەڤێ شێوەیێ خوارێ:

١) پێشگر + کارێ سادە = کارێ دارێژتی.

هەلدا ، هەلگرت ، ڕاکر ، ڕاگرت ، ڕاپەری ، ڕاخست ، ڕامالی ، وەرگرت ، وەرپێچا ، داچوو ، داگرت ،داخست ، ڤەکر ، پێکر ، تێکر ، لێدا .

تێبینی:-

ئەڤان پێشگران بتنێ چ واتا نینن، ل پێشیا کارێ سادە دهێنە لکاندن، ب گشتی پێشگرێ (هەڵ) ڕامانەکا بلندی و بەرڤ سەری ددەت، لێ پێشگرێ

(دا) ڕامانـەکا بـەرەڤ نزمیـێ ددەت، پێشـگرێ (ڕا) لڤینـەکا ڕاسـتەوخۆ دیاردکەت، پێشگرێ (وەر) ڤەگەڕیان و گهوڕینا جهی دیاردکەت.

(هەلگرت ، هەڵدا ، هەڵکەفت)

(داگرت ، دانیشت ، داخست ، دادا ... هتد)

(ڕابوو ، ڕاماڵی ، ڕاخست ، ڕاکێشا ، ڕاگرت ، ... هتد)

(وەرگەڕا ، وەرگرت ، وەرپێچا ، وەربادا ... هتد)

٢- پێشگر + کارێ سادە + پاشگر = کارێ دارێژتی.

هەڵ دایەوە / داخستەوە / هەڵخستەوە

هەڵ + دا + یـ + ەوە = هەڵدایەوە.

دا + خست + ەوە (ڤە) = داخستەوە (داخستەڤە)

هەڵ + دا + ڤە = هەڵداڤە.

وەر + پێچا + ڤە = وەرپێچاڤە.

ڤە + مر + اند = ڤەمراند

٣-کارێ سادە + پاشگرێ (ەوە - ەڤە) = کارێ دارێژتی.

خوارد + ەوە = خواردەوە.

چوو + ەوە = چووەوە.

خوار + ەڤە = خوارەڤە.

چوو + ڤە = چووڤە.

هات + ەڤە = هاتە ڤە.

یان:

کارێ سادە + پاشگرێ (اند) = کارێ دارێژتی.

ڕژا + اند = ڕژاند   سووتا + اند = سووتاند

تێبینی:-

پاشگرێ (ەوە) دزارێ کرمانجییا خوارێدا دچیتە سەر کارێ سادە و پشتی کو دکەتە کارەکێ دارێژتی ئەڤان گهوڕینا نیشا ددەت:-

ئ- واتایەکا نوی و یا جودا ژ کارێ سادە پەیدا دکەت. وەکو:

برد + ەوە = بردەوە   د ڤێرێدا ب ڕامانا سەرکەفتنێ دهێت.

کرد + ەوە = کردەوە   دڤێرێدا ب ڕامانا ڤەکرنا دەرگەهی یان پەنجەرێ یا هەر تشتەکێ گرتی دهێت.

چوو + ەوە = چووەوە   دڤێرێدا ب ڕامانا تێکچوونا ڕەنگی دهێت.

وەك:

- یاریەکان بردەوە.
- پەنجەرەکەی کردەوە.
- ڕەنگی کراسەکەی بەهەتاو چووەوە.

ب- ب ڕامانا دووبارەکرنێ بکاردهێت:

هات + ەوە = هاتەوە.

برد + ەوە = بردەوە.

کرد + ەوە = کردەوە.

- هاوڕێ جارێکی تر هاتەوە بۆ لامان.
- ئەم جارەش کتێبەکەی بردەوە.
- نویژەکەم کردەوە.

پ- هندەك جاران دچیتە سەر کارێ سادە، ڕامانا کاری تمام دکەت، چونکە کارێ وەسا مە هەیە کو دەمی یێ سادە ڕامانێ نادەت.

وەك:

حەسا + ی + ەوە = حەسایەوە.

دۆزی + ی + ەوە = دۆزییەوە.

کولا + ی + ەوە = کولایەوە.

لەرا + ی + ەوە = لەرایەوە.

. میوانەکە لە لامان حەسایەوە.

. پارەکەمان دۆزییەوە.

. برینەکەی کولایەوە.

تێبینی:-

پاشگرێ (اند) د بنیاتدا (اندن)ە، دەمێ دچیتە سەر قەدی یان رەگێ چاوگێ سادەیێ تێنەپەر، چاوگێ دارێژتی یێ تێپەر دروست دکەت. وەك:

ڕژا + اند = ڕژاندن.

چەر + اندن = چەراندن.

مر + اندن = مراندن.

سەپا + اندن = سەپاندن.

پشتی لابرنا (ن)ا چاوگی کارەکێ دارێژتی یێ تێپەر دروست دبیت، چونکە وەکی ئەم دزانین هەمی کار ژ چاوگان دهێنە وەرگرتن.

تێبینی:-

ل بەرامبەری پاشگرێ (ەوە) د زارێ کرمانجییا ژووروودا پێشگرێ (ڤە) بکاردهێت. وەك:

ڤە + کر = ڤەکر.

ڤە + مر + اند = ڤەمراند.

ڤە + خوار = ڤەخوار.

ڤە + بوو = ڤەبوو.

ڤە + ما = ڤەما.

ڤە + دا = ڤەدا.

. دەرگەهـ ڤەکر.

. ئاگر ڤەمراند.

. پەنجەر ڤەبوو.

ڕاهێنـان (١)

د ئـەڤان مـاڵکێن هۆزانێـدا هـەر چ کـارەکیٚ دارێـژتی هـەبیت، بینـە دەریٚ و پێکهاتنا وی دیاربکە.

١- گەلێکم ڕۆژ گاری تاڵ و شیرین ڕابوارد، ئاخۆ

مەرگ مەودا دەدا دیسان ببینم سەردەمێکی تر

(هێمن)

٢- چەند جار سوتام و هەلگەڕامەوە

بووم بەخۆڵـەمێش دامرکامەوە

(شێخ سەلام)

٣- شەتری وتـایێن سوور و زەر

بایێ نەسیم لـێدا سـەحەر

ل وێ جەبهەتێ هژیان دووبەر

لـەورا سوکـاری بێ هشین

(مەلایی جزیری)

٤- لێم گەڕێ با دەربڕم سۆزی دەروون
لێم گەڕێ با هەڵوەرێنم ئەشکی روون

(هێمن)

٥- گولێ جانێ تە ئەز برم
ژ دنیایێ ئەز دەرکرم

(سەبری بوتانی)

ڕاهێنان (٢)

ئەڤ پێشگر و پاشگرێن ل خوارێ چ رامان نیشاددەن، ژ هەر ئێك ژ وان دوو کارێن دارێژتی دروست بکە، ودرستەیاندا بکاربینە:

(هەلْ ، ەڤە ، ڤە ، دا ، ەوە)

ڕاهێنان (٣)

ئەڤان ڕستەیان شرۆڤەبکە:

١- مە ئالایێ کوردستانێ ل هەمی جهان ڕاگرتییە.

٢- وی بەرپەرێن گوڤارێ هێدی هێدی ڤەدانەڤە.

٣- ئازادی پەنجەر ڤەکر.

٤- مەمۆی ئاگرێ نەورۆزێ هەلکر.

کــاریّ لــیّـکـدای

ئـ-

١- میـری ئەڤ پیّشمەرگە خەلات کر.

٢- مامۆستای سەرا قوتـابییّن نەخۆش دا.

٣- نەخۆشی نـالّە نـالّە کر.

٤- ئەوی کاریّ خۆ دەست پیّکر.

٥- رووداوە کەیـان لە یـادکرد.

٦- سەرداری چیـرۆك ژ بیـرکر.

٧- هۆنراوەکانم بە بیـرهاتنەوە.

ب:

١- ئەڤـان خەبـاتکەران ئـالایێ کوردستـانیّ بلندکر.

٢- حکومەتـا کوردستـانیّ لە شکریّ خۆ بهیّزکر.

٣- ڤڤـانی هەڤـالیّن خۆ دلخۆش کرن.

٤- پەیمانەکەیـان نۆی کردەوە.

٥- مرۆڤەکە بە ئـاگا هاتەوە.

٦- نووسەرەکە دلشـاد بووەوە.

پ:

١- بەرهەمیّ کـارگەهیّ زۆرکر.

٢- ئـاستیّ زانستیّ پیّش ڤە چوو.

٣- نەخویندەڤـانی ژنـاڤ چوو.

ت:

١- پاپۆر دناڤێدا نقوم بوو.

٢- مرۆڤە هەژارەکە پەکی کەوت.

٣- نارینێ کەل و پەلێن شکەستی فرێدان.

بەرچاڤکرن:

بەری نهۆ مە زانی کو چاوگ سەرەکانیا کارییە، واتە کار ژ چاوگی دهێتە دروستکرن، ب لابرنا پیتا (ن)ا چاوگی، کارێ لێکدای ژ چاوگێ لێکدای دهێتە دروست کرن، چاوگێ لێکدای ژی وەکی ل پێشتر مە خواندی ژ چاوگێ سادە یان یێ داریژتی دگەل پەیڤەکا واتادار یان پتر پێك دهێت.

ئـ: ئەگەر تەماشەی رستەیێن پشکا (ئـ) بکەین، دێ بینین د هەر رستەیەکێدا کارەکێ لێکدای هەیە کو ژ چاوگەکێ لێکدای هاتییە وەرگرتن، ب ئەڤی رەنگێ ل خوارێ:

١- د رستەیا ئێکێدا کارێ (خەلاتکر) کارەکێ لێکدایە ژ دوو پەیڤێن واتادار پیکهاتییە، کو ژ چاوگێ(خەلاتکرن) هاتییە وەرگرتن، ئەڤ چاوگە ژ ناڤەکێ سادە و ژ چاوگەکێ سادە پێکهاتییە(خەلات+کرن).

٢- د رستەیا دوویێدا کارێ (سەرادا) کارەکێ لێکدایە ژ دوو پەیڤێن واتادار پیکهاتییە، کو ژ چاوگێ(سەرەدان) هاتییە وەرگرتن، ئەڤ چاوگە ژ ناڤەکێ داریژتی و چاوگەکێ سادە پێکهاتییە (سەرە + دان).

٣- د رستەیا سێیێدا کارێ (نالە نالەکر) کارەکێ لێکدایە ژ دوو پەیڤێن واتادار پیکهاتییە، کو ژ چاوگێ (نالە نالەکرن) هاتییە وەرگرتن، ئەڤ چاوگە ژ ناڤەکێ لێکدای و چاوگەکێ سادە پێکهاتییە (نالە نالە+کرن).

٤- د رستەیا چوارێدا کاریٚ (دەست پێکر) کارەکیٚ لێکدایە، ژ دوو پەیڤێن واتادار پیکهاتییە، کو ژ چاوگیٚ لێکدای (دەست پێکر) هاتییە وەرگرتن، ئەڤ چاوگە ژ پەیڤەکا سادە و چاوگەکیٚ دارێژتی پێکهاتییە (دەست + پێکرن).

٥- درستەیا پێنجێدا کاریٚ (لەیادکرد) کارەکیٚ لێکدایە ژدوو پەیڤێن واتادار پیکهاتییە،کو ژ چاوگیٚ لێکدای (لەیادکردن) هاتییە وەرگرتن، ئەڤ چاوگە ژ پەیڤەکا دارێژتی و چاوگەکیٚ سادە پێکهاتییە (لەیاد + کردن).

٦- د رستەیا شەشێدا کاریٚ (ژ بیرکر) کارەکیٚ لێکدایە ژ دوو پەیڤێن واتادار پیکهاتییە، کو ژ چاوگیٚ لێکدای (ژ بیرکرن) هاتییە وەرگرتن، ئەڤ چاوگە ژ ناڤەکیٚ دارێژتی و چاوگەکیٚ سادە پێکهاتییە (ژبیر + کرن).

٧- د رستەیا حەفتێدا کاریٚ (بەبیرهاتەوە) کارەکیٚ لێکدایە ژ دوو پەیڤێن واتادار پیکهاتییە، کو ژ چاوگیٚ لێکدای (بەبیرهاتنەوە) هاتییە وەرگرتن، ئەڤ چاوگە ژ ناڤەکیٚ دارێژتی و چاوگەکیٚ دارێژتی پێکهاتییە (بەبیر + هاتنەوە).

ب-

دەمیٚ تەماشەی رستەیێن پشکا (ب) دکەین، دیٚ بینین دهەر رستەیەکێدا کارەکیٚ لێکدای هەیە، کو ژ چاوگەکیٚ لێکدای هاتییە دروست کرن، ب ئەڤی رەنگیٚ ل خواریٚ:

١- د رستەیا ئێکێدا کاریٚ (بلندکر) کارەکیٚ لێکدایە، ژ دوو پەیڤێن واتادار پیکهاتییە، کو ژ چاوگیٚ لێکدای (بلندکرن) هاتییە وەرگرتن، ئەڤ چاوگە ژ هەڤاڵناڤیٚ سادە و چاوگەکیٚ سادە پێکهاتییە (بلند + کرن).

٢- د ڕستەیا دوویێدا کاریٚ (بهێزکر) کارەکیٚ لێکدایە، ژ دوو پەیڤێن واتادار پیکهاتییە، کو ژ چاوگیٚ لێکدای (بهێزکرن) هاتییە وەرگرتن، ئەڤ چاوگە ژ هەڤاڵناڤیٚ دارێژتی و چاوگەکیٚ سادە پێکهاتییە (بهێز + کرن).

٣- د ڕستەیا سێییێدا کاریٚ (دلخۆش کر) کارەکیٚ لێکدایە، ژ دوو پەیڤێن واتادار پیکهاتییە، کو ژ چاوگیٚ لێکدای (دلخۆش کرن) هاتییە وەرگرتن، ئەڤ چاوگە ژ هەڤاڵناڤیٚ لێکدای و چاوگەکیٚ سادە پێکهاتییە (دلخۆش + کرن).

٤- د ڕستەیا چوارێدا کاریٚ (نوٚی کردەوە) کارەکیٚ لێکدایە، ژ دوو پەیڤێن واتادار پیکهاتییە، کو ژ چاوگیٚ لێکدای (نوٚی کردنەوە) هاتییە وەرگرتن، ئەڤ چاوگە ژ هەڤاڵناڤەکیٚ سادە و چاوگەکیٚ دارێژتی پێکهاتییە (نویٚ + کردنەوە).

٥- د ڕستەیا پێنجێدا کاریٚ (بە ئاگا هاتەوە) کارەکیٚ لێکدایە، ژ دوو پەیڤێن واتادار پیکهاتییە، کو ژ چاوگیٚ (بە ئاگا هاتنەوە) هاتییە وەرگرتن، ئەڤ چاوگە ژ هەڤاڵناڤەکیٚ دارێژتی و چاوگەکیٚ دارێژتی پێکهاتییە (بەئاگا + هاتنەوە).

٦- د ڕستەیا شەشێدا کاریٚ (دلشاد بووەوە) کارەکیٚ لێکدایە، ژ دوو پەیڤێن واتادار پیکهاتییە، کو ژ چاوگیٚ (دلشاد بوونەوە) هاتییە وەرگرتن، ئەڤ چاوگە ژ هەڤاڵناڤەکیٚ لێکدای و چاوگەکیٚ دارێژتی پێکهاتییە (دلشاد + بوونەوە).

پ-

دیسان ئەگەر تەماشەی ڕستەیێن پشکا (پ) بکەین، دیٚ بینین کارێن لێکدای تێدا هەنە، ب ئەڤی ڕەنگیٚ ل خواریٚ:

١- د ڕستەیا ئێکێدا کارێ (زۆرکر) کارەکێ لێکدایە، ژ دوو پەیڤێن واتادار پێکهاتییە، کو ژ چاوگێ لێکدای (زۆرکرن) هاتییە وەرگرتن، ئەڤ چاوگە ژ هەڤالکارەکێ سادە و چاوگەکێ سادە پێکهاتییە (زۆر + کرن).

٢- د ڕستەیا دوویێدا کارێ (پێش ڤەچوو) کارەکێ لێکدایە، ژ دوو پەیڤێن واتادار پێکهاتییە، کو ژ چاوگێ لێکدای (پێش ڤەچوون) هاتییە وەرگرتن، ئەڤ چاوگە ژ هەڤالکارەکێ سادە و چاوگەکێ دارێژتی پێکهاتییە (پێش + ڤەچوون).

٣- د ڕستەیا سێییێدا کارێ (ژناڤ چوو) کارەکێ لێکدایە، ژ دوو پەیڤێن واتادار پیکهاتییە، کو ژ چاوگێ لێکدای (ژناڤ چوون) هاتییە وەرگرتن، ئەڤ چاوگە ژ هەڤالکارەکێ دارێژتی و چاوگەکێ سادە پێکهاتییە (ژناڤ + چوون).

ت- دیسان ئەگەر تەماشەی ڕستەیێن پشکا (ت) بکەین دێ بینین کارێن لیکدای تێدا هەنە، ب ئەڤی ڕەنگێ ل خوارێ:

١- د ڕستەیا ئێکێدا کارێ (نقووم بوو) کارەکێ لێکدایە، ژ دوو پەیڤان پیکهاتییە، کو ژ چاوگێ لێکدای (نقووم بوون) هاتییە وەرگرتن، ئەڤ چاوگە ژ پەیڤا (نقووم) کو ئەڤرۆ چ رامانانێن سەربەخۆ نادەت دگەل چاوگێ (بوون) پێکهاتییە (نقووم + بوون).

٢- د ڕستەیا دوویێدا کارێ (پەککەوت) کارەکێ لێکدایە، ژ دوو پەیڤان پیکهاتییە، ژ چاوگێ(پەککەوتن) هاتییە وەرگرتن، ئەڤ چاوگە ژ پەیڤا (پەك) کو ئەڤرۆ چ رامانانێن سەربەخۆ نادەت دگەل چاوگەکێ سادە پێکهاتییە (پەك + کەوتن).

٣- د ڕستەیا سێییێدا کارێ (فرێدا) کارەکێ لێکدایە، ژ دوو پەیڤان پیکهاتییە، کو ژ چاوگێ(فرێدان) هاتییە وەرگرتن، ئەڤ چاوگە ژ پەیڤا (فرێ) کو چ رامانانێن سەربەخۆ نادەت دگەل چاوگەکێ سادە پێکهاتییە (فرێ + دان).

دەستوور:

کارێ لێکدای: ئەو کارە یێ کو ژ چاوگەکێ لێکدای دروست دبیت و دناڤ ڕستەێدا وەکو پەیڤا سەربەخۆ ئەرکێ خۆ دبینیت، چاوگێ لێکدای ژ دوو پەیڤێن واتادار یان پتر پێك دهێت ب ڤی ڕەنگێ ل خوارێ:-

ئـ- ناڤ + چاوگ

١- (ناڤێ سادە + چاوگێ سادە) وەکو (دەست گرتن، ڕێز بوون، یارمەتی دان، ئاڤدان، سواربوون، سوارکرن، بانگ کردن ...)

٢- (ناڤێ دارێژتی ب پاشگری + چاوگێ سادە) وەکو (ڕێگا گرتن، گەرما بوون).

٣- (ناڤێ لێکدای + چاوگێ سادە) وەکو (ناڵە ناڵەکردن، ماڵئاوایی کردن).

٤- (ناڤێ سادە + چاوگێ دارێژتی) وەکو (دەست هەڵبڕین، چاولێبوون، چاڤ پێکەفتن، دەست ڤەکرن، دەست پێ کرن).

٥- (ناڤێ دارێژتی ب پێشگری + چاوگێ سادە) وەکو (لە هۆش چوون، ژبیر چوون، لەبیرکردن، ب دەست ئینان).

٦- (ناڤێ دارێژتی + چاوگێ دارێژتی) وەکو (بەبیرهاتنەوە، لە یاد دچوونەوە، بەبیرهێناوە).

ب/ هەڤاڵناڤ + چاوگ

١- (هەڤاڵناڤێ سادە + چاوگێ سادە) وەکو (بلندکرن، خۆش کردن، گەش کرن، گەرم بوون، پر بوون، پڕکرن).

٢- (هەڤاڵناڤێ دارێژتی + چاوگێ سادە) وەکو (بهێزکرن، بەهێزکردن، نەخۆش کەوتن).

٣- (هەڤاڵناڤێ لێکدای + چاوگێ سادە) وەکو (دلخۆش کرن، ڕوو ڕەش کرن، دلشاد بوون).

٤- (هەڤاڵناڤێ سادە + چاوگێ دارێژتی) وەکو (نوی کردنەوە ، تیژ کردنەوە، شین بوونەوە).

٥- (هەڤاڵناڤێ دارێژتی + چاوگێ دارێژتی) وەکو (بەئاگا هاتنەوە ، بەهێز بوونەوە).

٦- (هەڤاڵناڤێ لێکدای + چاوگێ دارێژتی) وەکو (دل ساركردنەوە، دلخۆش کردنەوە).

پ: هەڤالکار + چاوگ

١- (هەڤالکارێ سادە + چاوگێ سادە) وەکو (زۆر کرن، کەم کردن، کێم بوون).

٢- (هەڤالکارێ دارێژتی + چاوگێ سادە) وەکو (ژناڤ چوون، لەناوبردن، ژ ناڤ برن).

٣- (هەڤالکارێ سادە + چاوگێ دارێژتی) وەکو (زۆر کردنەوە، کەم کردنەوە، پێش ڤەچوون).

ت: پەیڤەك کو رامانا خۆ یا سەربەخۆ نەبیت + چاوگێ سادە، وەکو:-

(نقووم بوون ، وازهێنان ، پەککەوتن ، فرێدان ، هاندان ، فێربوون)

راهێنان (١)

کارێ لێکدای ب چەند رێکا دروست دبیت، بۆ هەر رێکەکێ دوو نموونەیان بینە، ودرستەیاندا بکاربینە.

راهێنان (٢)

ژ ئەڤان کارێن ل خوارێ کارێ لێکدای دروست بکە، و درستەیاندا بکاربینە، و چەواییا دروست بوونا وان روون بکە.

(کەفت ، دا ، بوو ، کردەوە ، گرت)

ڕاهێنـان (٣)

ژ ئـەڤان مـالکێن هۆزانـا هـەر چ کـارەکیٚ لێکدای تێدا هـەبیت دەستنیشـان بکە، وچەواییا دروست بوونیٚ ژی بنڤیسە:-

١- بەند و زنجیـر دیٚ ڤەبن جەرحێن دکول دیٚ خۆش بکت
لـەو کـو نـاڤیٚ دلـبـەریٚ دەرمـانـیٚ دەردیٚ بـەنـدەیـە (جزیری)

٢- ئەو کەسەی گیانی لە ڕێگەی نیشتمانا بەخت ئەکا
پێی مەڵێن مردووە، شەهیدە وا لە فیردەوسی بەرین (بێکەس)

٣- غونچە لە با ژ ڕەنگ گولیٚ دێمیٚ ب سەر نوما مەلیٚ
شوبهەتی بولبولان سەمەر لـەو مەفغان و نالـەکر (جزیری)

٤- داری ئازادی بەخوێن ئاو نەدریٚ قەت بەرناگریٚ
سـەربـەخـۆیی بـیٚ فیداکاری ئـەبـەد سـەرنـاگریٚ (بێکەس)

٥- چیمەنیٚ دێمیٚ تەگەش بوو نوی بەهارە ڕست و خـۆش بوو
کـەسك و سـۆرە پڕ لـە نـوورە سوبح و شام لیٚ کەت خوناڤ
بـەژن و بـالا یـاسـەمین بـوو، بـاغـیٚ زولفا تـازە شـین بـوو
ژ وان دبـاریـت شیـرو شـەکـر و عـەنبـەر و مـسـك و گـولاڤ

ڕاهێنـان (٤)

ئەڤان ڕستەیـان شـرۆڤە بکـە:

١- ڤی خەباتکەری دیٚ خەلاتکەین.

٢- ئەزیٚ خـانی ئاڤادکەم.

کاریٚ تیٚنەپەڕ وکـاریٚ تیٚپەڕ

(ئـ)

١- زاروٚك نڤست.	زاروٚك دیٚ نڤیت.
٢- دوهی چوومە بازاری.	سوباهی دیٚ چمە بازاری.
٣- ڤیان ڤەگەڕیا	ڤیان دیٚ ڤەگەڕییێت

(بـ)

١- ئالانی پەنجەر دائیٚخست.	ئالان دیٚ پەنجەریٚ دائیٚخیت.
٢- ئەڤینیٚ نان خوار.	ئەڤین دیٚ نانی خوٚت.
٣- نڤیسەری چیروٚك نڤیسی.	نڤیٚسەر دیٚ چیروٚکیٚ نڤیسیت.

کار پەیڤەکە کریارەکیٚ یان رەوشا کەسەکی یان تشتەکی بەحس دکەت د دەمەکیٚ دەست نیشانکری دا، کاریٚ تیٚنەپەر ئەو کارە یێ ئەرکیٚ وی ژ بکەری دەرباز نەبیت سەر چ کەس و تشتان و هەر ب تنیٚ واتاو رامانا خوٚ ب تمامی ددەت.

١- ئەگەر سەرنجیٚ ل ڕستەییٚن پشکا (ئـ) بدەین، ئەو راستی دیٚ بوٚمە دەرکەڤیت، بوٚ نموونە دڕستەیا ئیکیٚدا کاریٚ (نڤست - دی نڤیت) بیٚی هاریکاریا چ پەیڤیٚن دی ئیکسەر ڕامانا ڕستەییٚ دەرئیٚخستییە و بوویە کاریٚ ڕستەییٚ کو بکەری ئەنجامدایە و ئەرکیٚ کاری ژ بکەری دەرباز نەبوویە سەر کەسەکی یان تشتەکیٚ دی، هەر وەسان کاریٚن ڕستەییٚن دوویٚ و سیٚییٚ ژی (چووم - دیٚ چم) (ڤەگەڕیا - دیٚ ڤەگەڕییٚت) د جهیٚن خوٚدا کاریٚن تیٚنەپەڕن.

٢- لـىٚ د ڕسـتـەییٚن پشـكا (ب) دا كـارێن (دائێخسـت - دىٚ دائێخیـت) (خـوار - دىٚ خـوٚت) (نڤیسـى - دىٚ نڤیسـیت) بتنـىٚ رامانا تمام یا ڕستەیان نادەن، بوٚ نموونـە دەمـىٚ دبێـژین (ئالانى دائێخسـت) یان (ئالان دىٚ دائێخیـت) ڕامانـا تمـام نینـە، و ئـەڤ كـارە پێـدڤى ب پەیڤـەكا دى هەیـە دا رامانـا رسـتىٚ تمام بیـت كـو دبێـژنىٚ (بـەركار). د ڕستەییٚدا دیار دبیت كو (ئالانى) (پەنجەر) یا دائیخستى و ئانكو بكـەر یـىٚ ژ كـارى دەربازدبیـت و بـەركارى وەردگریـت داكـو رامانـا رسـتىٚ ب تمـامى بگەهیتـە گوهـدارى، ودبیژینـە ڤـان جـوٚرە كـاران (تێپـەڕ). ب هـەمان رەنـگ دڕسـتەییٚن دى ژیـدا پـەیڤێن (نـان ، چیروٚك) دبنە بەركار و واتایا (كار)ى تمام دكەن

دەسـتـوور:

كارىٚ تێنەپەڕ كارەكە كریارەكىٚ یان كەسەكى یـان تشـتەكى نیشـاددەت ددەمـەكىٚ دیاركریدا و هەر بتنىٚ رامانا تمام ددەت و ئەركىٚ وى پەیوەندیا ب بكەرى ڤە هەى. كـارىٚ تێپـەڕ كارەكـە كریـارەكىٚ یـان كەسـەكى یـان تشـتەكى نیشـاددەت ددەمـەكىٚ دیاركریدا و هەردەم ئەڤ كریارە ژ بكەرى دەرباز دبیت بوٚ سەر كەسـەكى یـان تشـتەكىٚ دى كو دبێژنىٚ (بەركار).

ڕاهێنـان (١)

ژ ئـەڤان كـارێن ل خـوارێ كـارێ تێپـەڕ و كـارێ تێنەپـەر ژێـك جـودا بكـە، وكارێن تێپەڕ دڕستەياندا بكاربينە:-

(كەوتبوو ، دنڤيسيت ، دێ فڕيت ، هەلگرتييە ، ڕاخست، چوو ،نووست)

ڕاهێنـان (٢)

ئـەڤان پـەيڤان دڕسـتـەياندا بكاربينـە ب مەرجـەكى جارەكێ ببنـە بكـەر و جارەكێ ببنە بەركار:-

(كۆتر ، گـول ، ديوار ، پياو)

ڕاهێنـان (٣)

ژ ئەڤان پارچە هۆزانا كارێ تێپەر و تێنەپەڕ دەربينە:-

١- زينێ ل بـەر ئاڤا ئەڤينێ ڕوينشت
كـۆتـر هيڤـى يـان وێ نەڤە كوشـت
گوت مەم هەر هاتيە و نابت نەئێت
عشـق مـن گـولاڤ دێ ژ بـەرى زێت

(بدرخان سندى)

٢- گـڵـوپـەكـانـى سـەر جادە و كـۆڵان
زەرد هەڵگەڕا بوون كزكز ئەسووتان
ئـاسـمـانـى شيـن و ئـەستێرەكـانـى
پێدەكـەنـين بـۆ بـەرى بـەيـانــى (گۆران)

ڕاهێنـان (٤)

جیاوازی دناڤبەرا کاریٚ تێنەپەڕ وکاریٚ تێپەڕدا چییە؟ روون بکە ب نموونەڤە.

ڕاهێنـان (٥)

شـروٚڤەکرن:

١- باران باری.

باران: ناڤە، سادەیە، بکەرە، بەرجەستەیە.

باری: کاریٚ بوٚریێ نزیکە، تێنەپەڕە.

٢- ئەڤان ڕستەیان شروٚڤە بکە:

ئـ- ئاشەڤان گەنمی دهێڕیت.

ب- کیڤریشك ژ تراشیٚ دەرکەڤت.

پ- ئاسنگەر شالوٚکان دروست دکەت.

ت- زاروٚك د جولانکێدا نڤستییە.

گوهۆڕینا کاریٚ تیٚنەپەڕ بۆ کـاریٚ تیٚپەڕ

١-

ئـ- نامە گەهشت	ئەوان نامە گەهاند
زاروٚك تڤست	ئەویٚ زاروٚك تڤاند
لەشکریٚ دوژمنی بەزی	ئەوان لەشکریٚ دوژمنی بەزاند

ب-

ترومبیٚل راوەستا	ریٚبواری ترومبیل راوەستاند
سیپان ترسا	ئەوان سیپان ترساند
نەخـوٚش رازا	نوژداری نەخوٚش رازاند

٢- نەخوٚشەکە نالأندی	نـەخوٚشەکەی هیٚنایە نالأندن
بـەرخـەکە باراندی	بەرخەکەیان هیٚنایە باراندن
گـایـەك بـوٚرانـدی	گـایـەکـەی هیٚنایـە بوٚراندن

بەرچـاڤـکـرن:

١- دەمیٚ سەحا ڕستەییٚن لاییٚ دەستیٚ راستیٚ پشکا ژمارە (١ ←ئـ ، ب) دکـەین، دیٚ بیـنین کـوٚ کـاریٚ (گەهشـت، نڤسـت، بـەزی، راوەسـتا، ترسـا، رازا) دڕسـتەیاندا هاتینـە بکارئینـان، هـەر ئیٚـك ژڤـان کـاران د جهـیٚ خـوٚدا کـارەکیٚ تیٚنەپـەڕە چـونکو کـاریٚ کەسـەکی یـان تشـتەکی دەرئیٚخستییە د دەمەکیٚ دیارکریدا.

هەروەسا کاریگەریا وی کاری ژ بکەری تیٚنەپەڕیـە (دەربازنەبوویـە) ئانکو تنیٚ بکەر وەرگرتییە و ڕامانەکا تەمام دایە دەست.

بەلێ دەمێ سەحا ڕستەیێن دەستێ چەپێ پشکا (١ ← ئـ ، ب) دکەین، دێ بینین کو کارێ (گەهاند، نڤاند، بەزاند، ڕاوەستاندن، ترساند، رازاند) د ڕستەیاندا هاتینە بکارئینان. هەر ئێك ژڤان کاران د جهێ خۆدا کارەکێ تێپەڕە، چونکو کاریگەریا وی ژ بکەری تێپەریە (دەربازبوویە) کەفتیە سەر بەرکاری، ئانکو ژبلی بکەری پێدڤی ب بەرکاری هەیە دا رامانەکا تەمام بدەت.

ئەڤجا ل دەمێ گوهۆڕینا کارێ تێنەپەڕ بۆ کارێ تێپەر مە پێدڤی ب ڕەگێ کاری یان قەدێ چاوگی (بناغێ چاوگ)ی هەیە و دێ پاشگرێ (اندن) ئێخینە سەر ڕەگێ کاری یان قەدێ چاوگی، چاوگەکێ تێپەر دێ دروست بیت. ئەم دشێین ژ چاوگێ نوی کارێ رابردوو، رانەبردوو، داخوازی دروست بکەین لدویف وان دەستوورا ئەوێن بەری نوکە مە خواندین، چاوگێ تێنەپەڕ ب ڤی شێوەی دێ هێتە گوهورین بۆ چاوگێ تێپەڕ:

١- ئـ

چاوگێ تێنەپەڕ	ڕەگێ کار	پاشگر	چاوگێ تێپەڕ
گەهشتن	گەهـ	اندن	گەهاندن
نڤستن	نڤ	اندن	نڤاندن
بەزین	بەز	اندن	بەزاندن
مرن (مردن)	مر	اندن	مراندن
زڤڕین	زڤر	اندن	زڤڕاندن
کەلین	کەل	اندن	کەلاندن

ب-

چاوگێ تێنەپەڕ	قەدێ چاوگ	پاشگر	چاوگێ تێپەڕ
گریان	گریا	اندن	گریاندن
ترسان	ترسا	اندن	ترساندن
ڕاوەستان	ڕاوەستا	اندن	ڕاوەستاندن
ڕازان	ڕازا	اندن	ڕازاندن
ئێشان	ئێشا	اندن	ئێشاندن

٢- د زارێ کرمانجییا خارێدا هندەك چاوگێن تێنەپەر هەنە کو ژ دەنگێن سروشتی دهێنە دروستکرن ب هاریکاریا پاشگرێ (اندن)، دەمێ سەحا ڕستەیێن لایێ چەپێ ژ پشکا ژمارە (٢ - ب) دکەین، دێ بینین کو (نالاندن، باراندن، بۆڕاندن) چاوگن، ئەڤ چاوگە هەر چەندە ژ دەنگێ سروشتی و پاشگرێ (اندن) هاتینە دروستکرن، بەلێ هەر تێنەپەڕن، ئەڤ چاوگە لدویڤ دەستوورێ بەری نوکە مە ئاماژە پێدای و ب هاریکاریا پاشگرێ (اندن) نابنە چاوگێ تێپەڕ. بەلکی ب هاریکاریا کارێ یاریدەر (هێنایە) یان (دهێنێتە) کو دکەڤنە پێش چاوگێ تێنەپەڕ چاوگێ تێپەڕ و ب ڤی شێوەی:

دەنگێ سروشتی	پاشگر	چاوگێ تێنەپەر	کارێ یاریدەدەر	چاوگێ تێپەر
نالە	اندن	نالاندن	هێنایە	هێنایە نالاندن
بارە	اندن	باراندن	هێنایە	هێنایە باراندن
بۆڕە	اندن	بۆڕاندن	هێنایە	هێنایە بۆڕاندن
قیژە	اندن	قیژاندن	هێنایە	دهێنێتە قیژاندن

ڕوونکرن:

هەکە ڕەگێ کاری یان قەدێ چاوگی یان دەنگێ سروشتی ب پیتەکا بزوێن بدوماهی هات، دێ پیتەکا نەبزوێن لێ زێدەکەین یان دێ وێ پیتا بزوێن ڕاکەین، چونکو دوو پیتێن بزوێن لدویڤ ئێك ناهێن.

دەستـــوور:

گوهۆڕینا کارێ تێنەپەڕ بۆ کارێ تێپەڕ

-١

ئـ- (ڕەگێ کاری + اندن) = چاوگێ تێپەڕ

ب- (قەدێ چاوگی + اندن) = چاوگێ تێپەڕ

پ- کارێ یاریدەدەر (هێنایە)+ دەنگێ سروشتی+ اندن= چاوگێ تێپەڕ

ڕاهێنـان (١)

چـەوا دێ کـارێ تێنەپـەڕ و کـارێ تێپـەڕ ژێـك جـودا کـەین؟ ب نموونـە ڤـە ڕوون بکە:

ڕاهێنـان (٢)

ب چەند ڕێکا کارێ تێنەپەڕ دهێتە گوهوڕین بۆ کارێ تێپەڕ؟ ب نموونە ڤـە ڕوون بکە:

ڕاهێنان (٣)

چەوا ژ دەنگێن سروشتی کارێ تێپەڕ دهێتە دروستکرن؟ ب چەند پێنگاڤا! ب نموونە ڤە ڕوون بکە:

ڕاهێنان (٤)

ئەڤان کارێن تێنەپەڕ بگوڕە بۆ کارێ تێپەڕ و د ڕستەکێدا بکاربینە:

(تێپەڕی، خشیا، برژا، خەندقی، سووتا، وەری، ڕەڤی، هەرمی، ڤەمری، هەڕفت، ڤەبریا، ئازریا).

ڕاهێنان (٥)

ئەڤان ڕستەیێن ل خارێ شرۆڤەبکە:

١- پێشمەرگێ کوردستانێ لەشکرێ دوژمنی بەزاند.

٢- شێرزادی و هەڤالێن خۆ دەمەکێ خۆش بۆراند.

هەڤالْكارىٚ چەوايى

١- من دەرگەهـ باش داخستييە.

٢- مە وانە بلەز نڤيسى.

٣- مللەتىٚ كورد شيٚـرانە ل بهارا سالاٛ ١٩٩١ سەرهلدا.

٤- نيٚچيـرڤان ب سيارى چوو بوٚ نيٚچيـرىٚ.

٥- ئەم ب سەربەرزى دژين.

بەرچـاڤـكـرن:

هەكە پرسياربكەين من چەوا دەرگەهـ داخستييە؟ يان مە وانەيا خو چەوا نڤيسى؟ يان مللەتىٚ كورد چەوا سەرهلدا؟ يان نيٚچيـرڤان چەوا چوو بو نيٚچيرىٚ؟ يان ئەم چەوا دژين؟

دىٚ بينين كو د بەرسڤا پرسيارا ڕستەيا ئيٚكيٚدا (باش) يا دووىٚ (بلەز) يا سيٚيىٚ (شيٚرانە) يا چوارىٚ (ب سيارى) يا پيٚنجىٚ (ب سەربەرزى).

هەر ئيٚك ل جهىٚ خوٚدا وەك هەڤالكارەكى وەسفا چەوايى يا رويدانا ڕستەييٚن خوٚ دكەن و دبنە تەمامكەرىٚ رامانا كاريٚن خوٚ. ژبەر ڤىٚ چەندىٚ دبيٚژنە هەر ئيٚكى ژ وان (هەڤالكارىٚ چەوايى)هەڤالكارىٚ چەوايى ژ لايىٚ پيٚكهاتنيٚڤە سىٚ جوٚرە:-

١- سـادە: ژ پەيڤەكا سەربخوٚ پيٚك دهيٚت: (لەز، باش، هيٚدى، پاك، چاك، ئازا ......).

٢- دارشتی: ژ پەیڤەکا سادە و زێدەهیەکێ پێك دهێت، زێدەهی ژی یان پێشگرە یان پاشگرە یان هەردووك پێکڤەنە وەك (ب لەز، ب سیاری، شێرانە، ب باشی، ب ئازادی ......).

٣- لێکدای: ژ دوو پەیڤان یان پتر پێك دهێت وەك (ب دلمانی، پشت و پشت، سەربەرزانە، ب دلسۆزی.....) هەکە (باش، چاك، خراب، پاك، قەنج) وەسفا ناڤەکی یان جێناڤەکی بکەت، دێ بنە هەڤاڵناڤ و نابنە هەڤاڵکار وەك (چرایەکێ باش ژ دەهێن خراب چاکترە) د ڤێ ڕستەییێدا، پەیڤێن (باش، خراب، چاکتر) هەڤاڵناڤن چونکو پەسنا ناڤەکی دکەن، هەر چەندە پەیڤا (چاکتر) دبیتە تەمامکەرێ کارێ بێهێز و وەسفا نیهادی دکەت کو چرایە.

هەڤاڵکارێ چەوایی یێ سادە، وەك پەیڤەك دبیتە تەمامکەرێ رامانا کارێ ڕستەیێ و بۆ ڤێ تەمامکەرنێ پێدڤی ب ئامرازێ تەمامکرنێ نینە، بەلێ هەڤالکارێ چەوایی یێ دارشتی و لێکدای وەك گرێیەکا هەڤالکارێ چەوایی دبنە تەمامکەرێ کارێ ڕستەیێن خۆ.

دەستوور:

هەڤاڵکارێ چەوایی دناڤ ڕستەییێدا (پەیڤەکە، یان گرێیەکا هەڤاڵکاری)یە چەوایی یا ڕویدانا کارێ ڕستەیێ دیاردکەت و ژ ڤی لایڤە دی بیتە تەمامکەرێ رامانا کاری. پەیڤێن (باشی، خراب، پاك، قەنج، زۆر، کێم .....) هەکە وەسفا ناڤەکی یان جێناڤەکی بکەن، دێ بنە هەڤاڵناڤ بەلێ هەکە چەوایی یا رویدانا کارەکی دیاربکەن دی بنە هەڤاڵکارێ چەوایی.

ڕاهێنان (١)

ئەڤان پەیڤێن ل خارێ درستەکێدا بکاربینە ب مەرجەکی جارەکێ ببنە هەڤاڵناڤ و جارەکێ ژی ببنە هەڤاڵکارێ چەوایی؟

(ب دلسۆزی ، خراب ، ب سەربەستی ، زۆر ، بلەز ، هێدی)

ڕاهێنان (٢)

ئەڤان پەیڤێن سادە ل خارێ بکە هەڤالکارێ چەواییێ دارێژتی:

(هێمن ، سار ، خۆش ، زیرەك ، پاك ، مەرد ، تاڵ ، چاك)

ڕاهێنان (٣)

شــرۆڤە کرن:

١- من رۆژنامە بلەز خواند.

من: جێناڤێ کەسیێ جودایە، بۆ کەسێ ئێکێ یێ تاك، بکەرە.

رۆژنامە: ناڤە، تاکە، نەناسیارە، گشتییە، بەرکارە.

بلەز: هەڤاڵکارێ چەواییێ دارشتییە تەمامکەرێ رامانا کارێ خواندە.

خواند: کارێ رابردوویێ تێپەڕە.

٢- ڤان ڕستەیان شرۆڤە بکە:

ئ - خوارنێ ب گەرمی نەخۆ.

ب- قوتابیێ ژیر، ژیرانە بەرسڤێ ددەت.

پ- ئەم ب دلسۆزی کار دکەین.

كـاریّ یاریدەر (هـاریكار)

ڤان ڕستەیان بخوینە:

١- ڤیابا ئەوان كاریّ خوّ تەمام كربا.

٢- ئەز دكارم ئەركیّ خوّ بجه بینم.

٣- دڤیّت ویّ چیروكیّ بخوینم.

٤- پەرتووكا زمان و ئەدەبیّ كوردی هاتە چاپكرن.

٥- ئەڤ گوندە دیّ هیّتە ئاڤاكرن.

٦- من دڤیّت زوو ژ خەو رابم.

٧- ئەم دشیّین بسەر چیا بكەڤین.

٨- ئەز دویّرم ژ روویاری دەربازبم.

٩- دبیت ئەڤروّ ماموّستا نەهیّت.

١٠- جوتیاری زەڤی دا كیّلان.

١١- دیلانیّ نەڤیّت فیّربیتە زمانیّ فرەنسی.

١٢- چیّدبیت دلوّڤان ییّ نەخوّش بیت.

١٣- من خانی دابوو ئاڤاكرن.

بەرچاڤکرن:

بەری نوکە مە زانیبوو کو کارێ (ڤیابا، بوو، دڤێت، هاتە، دێ هێتە، دشێین، دوێرم، دبیت، دا، نەڤێت، چێدبیت)

هەر ئێك کارەکێ رامانداریێ سەربخۆنە، چێدبیت هەر ئێك ژوان ب تنێ دناڤ ڕستەییدا وەك: کارەکێ سەربخۆیێ تمام بهێتە بکارئینان و ئەرکێ خۆ ببینیت.

بەلێ دگەل وێ چەندێ ژی چێدبیت کارێن ناڤبری وەك کارەکێ یاریدەدەر دناڤ ڕستەییدا بهێنە بکارئینان، دەمێ دگەل کارەکێ سەرەکی یێ سەربخۆ یان دگەل چاوگەکی دهێن، کو هەر ئێك بۆ مەرەمەکێیە. بۆ نموونە:

١- د ڕستەیا ئێکێدا کارێ (ڤیابا) کارەکێ یاریدەدەرە، کو بۆ مەرەما پێدڤی بکارهاتییە، کارێ (تەواوکربا) کارەکێ سەرەکییە د ڕستەییدا و مەرەم و رامانا ڕستەیێ ب هاریکاریا کارێ (ڤیابا) ب دروستی ئاشکەراکریە.

٢- د ڕستەیا دوویێدا کارێ (دکارم) کارەکێ یاریدەدەرە، بۆ مەرەما دیارکرنا شیانا بجە ئینانا کاری بکارهاتییە. بەلێ کارێ (بجە بینم) کارەکێ سەرەکییە دڕستەییدا و ب هاریکاریا کارێ یاریدەدەر (دکارم) مەرەم و رامانا ڕستەیێ ب دروستی دایە دەست.

٣- د ڕستەیا سێییدا کارێ (دڤێت) کارەکێ یاریدەدەرە، کو بۆ مەرەما پێدڤی بکارهاتییە، بەلێ کارێ (بخوینم) کارەکێ سەرەکییە

د ڕستەییێدا و ب هاریکاریا کارێ یاریدەدەر (دڤێت) مەرەم و ڕامانا ڕستەیێ ب دروستی دیارکریە.

٤- د ڕستەیا چوارێدا کارێ (هاتە) کارەکێ یاریدەدەرە، بەلێ چاوگێ (چاپکرن) ل جهێ کارێ سەرەکی هاتییە و جهێ وی گرتییە وب هاریکارییا کارێ یاریدەدەر(هاتە)رامانا ڕستەیێ ب دروستی دیارکریە.

٥- د ڕستەیا پێنجێدا کارێ (دێ هێتە) کارەکێ یاریدەدەرە، چاوگێ (ئاڤاکرن) کو ل جهێ کارێ سەرەکی بکارهاتییە و ب هاریکاریا کارێ یاریدەدەر (دێ هێتە) رامانا ڕستەیێ ب روستێ دایە دەست.

٦- د ڕستەیا شەشێدا کارێ (دڤێت) کارەکێ یاریدەدەرە، بۆ مەرەما ڤیانێ بکارهاتییە، کاری (رابم - رابیم) کارەکێ سەرەکییە و ب هاریکاریا کارێ یاریدەدەر (دڤێت) رامانا ڕستەیێ ب دروستی ئاشکەرا دکەت.

٧- د ڕستەیا حەفتێدا کارێ (دشێین) کارەکێ یاریدەدەرە، بۆ مەرەما شیانێ بکارهاتییە، بەلێ کارێ (سەربکەڤین) کارەکێ سەرەکییە و ب هاریکاریا کارێ یاریدەدەر (دشێین) رامانا ڕستەیێ ب دروستی دەردئێخیت.

٨- د ڕستەیا هەشتێدا کارێ (دوێرم) کارەکێ یاریدەدەرە، بۆ مەرەما وێران و ئازایەتیێ بکارهاتییە. بەلێ کارێ (دەربازبم) کارەکێ سەرەکییە و ب هاریکاریا کارێ یاریدەدەر (دوێرم) رامانا ڕستەیی ب دروستی ڕوون و ئاشکەرا دکەت.

٩- درستەیا نەهێدا کارێ (دبیت) کارەکێ یاریدەدەرە و کارێ (نەهێت) کارەکێ سەرەکییە و ب هاریکاریا کارێ یاریدەدەر (دبیت) رامانا رستەیێ ب دروستی دیارکریە.

١٠- د رستەیا دەهێدا کارێ (دا) کارەکێ یاریدەدەرە، چاوگێ (کێلان) ل جهێ کارێ سەرەکی بکارهاتییە وجهێ وی گرتییە، ب هاریکاریا کارێ یاریدەدەر (دا) رامانا رستەیێ ب دروستی دیارکریە.

١١- د رستەیا یازدێدا کارێ (نەڤێت) کارەکێ یاریدەدەرە بۆ مەرەما نەڤیانێ بکارهاتییە، بەلێ کارێ (فێربیت) کارەکێ سەرەکییە و ب هاریکاریا کارێ یاریدەدەر (نەڤێت) رامانا رستەیێ ب دروستی روون و ئاشکەرا دکەت.

١٢- د رستەیا دوازدێدا کارێ (چێدبیت) کارەکێ یاریدەدەرە، بۆ مەرەما چێبوونێ بکارهاتییە و کارێ (بیت) کارەکێ سەرەکییە و ب هاریکاریا کارێ یاریدەدەر (چێدبیت) رامانا رستەیێ ب دروستی دیار کریە.

١٣- د رستەیا سێزدێدا کارێ (دابوو) کارەکێ یاریدەدەرە، چاوگێ (ئاڤاکرن) ل جهێ کارێ سەرەکی بکارهاتییە و جهێ وی گرتییە و ب هاریکاریا کارێ یاریدەدەر (دابوو) رامانا رستەیێ ب دروستی دایە دەست.

دەستـــوور:

کارێ یاریدەدەر: ئەو کارە یێ کو دگەل کارەکێ سەرەکی یێ سەربەخۆ یان چاوگەکێ دهێت، بۆ دیارکرنا مەرەمەکێ و دبیتە ئەگەرێ تەمامکرنا رامانا وی کاری یان وی چاوگی.

کارێن یاریدەدەر ئەڤەنە (ڤیابا ، دڤێت ، هاتە ، دێ هێتە ، د شێین ، دوێرم ، دبیت، دا ، نەڤێت ، چێدبیت ، دابوو ، ددا ، دایە).

ڕاهێنـان (١)

ئەڤان کارێن یاریدەدەرێن ل خارێ دڕستەکێدا بکاربینە:

(دشێین ، دڤێت ، دوێرم ، دهێتە ، هاتبوو ، دێ هێتە)

ڕاهێنـان (٢)

ئەڤان کارێن ل خارێ د ڕستەیاندا بکاربینە، ب مەرجەکی جارەکێ کارێ سەرەکی بن و جارەکێ کارەکێ یاریدەدەر بن:

(دڤێت ، هاتە ، دهات ، ڤیابا ، دبیت)

ڕاهێنـان (٣)

ئەڤان هەردوو ڕستەیێن ل خارێ شـروٚڤەبکە:

١- دڤێت ئەز روٚمانێ بخوینم.

٢- ئەو دشێت هاریکاریا هەژاران بکەت.

ڕاهێنـان (٤)

پارچە پەخشانەکێ لسەر ڤی بابەتێ خارێ بنڤیسە، پاشی هەر چ کارەکێ یاریدەدەر هەبیت دیاربکە:

(هـەیڤا ئـاداری ، هـەیڤا خوٚشـی و نەخوٚشـیانە ، هـەیڤا سـەرکەفتن و کارەساتانە)

خالبەندی

- تو چەوا دەمی دزانی؟

- ئەڤە کارەکێ بساناهییە. سەحا دەمژمێرا خوٚ بکە و بزانە دەم چەندە؟

- باشە. ئەرێ بەری دەمژمێر بهێتە داهێنان، چەوا دەم دهاتە زانین؟

- ب ئاڤێ دهاتە زانین.

- ب ئاڤێ! چەوا؟

-ئاڤ دکرنە دئامانەکیدا و کوٚنەکا بچویك ل بنێ وی ئامانی دکر. ئاڤ ب رێك و پێکی چپك چپك ژ کوٚنا وی ئامانی دهاتە خارێ، ئەڤجا لـدویڤ وێ ئاڤـا ژ ئامـانێ کـوٚنکری دهاتە خارێ، دزانین کا دەم چەندە.

* * *

ژ ئاخفتنا ل سەری، دەمێ ڕستەیا (چەوا دەمی دزانی) دخوینین، پێدڤیە دەرکەفتنا دەنگێ مەیێ وەسا بیت کو پرسیار تێدا بیت، دیسان دەمێ ڕستەیا (ئەڤە کارەکێ بساناهییە) دخوینین. دڤێت دەنگێ مە یێ وەسا بیت کو راگەهاندن تێدا بیت، هەر وەسا دەمێ ڕستەیا (ب ئاڤێ) دخوینین. دڤێت دەنگێ مە یێ وەسا بیت کو حێبەتیەك تێدابیت. ئەڤجا پشتی ئەڤێ هەکە سەحا دووماهییا ڕستەیا ئێکێ بکەین دێ ڤێ نیشانێ (؟) بینین. کو نیشانا پرسیارێیە و هەکە سەحا دوماهیا ڕستەیا دووێ بکەین دێ ئەڤ نیشانە (٠) کەفتە بەر چاڤێ مە، کو نیشانا دوماهیا ڕستەیێ یە، هەکە سەحا دوماهیا ڕستەیا سێیێ بکەین، دێ ڤێ نیشانێ (!) تێدا بینین کو نیشانا حێبەتییێیە (سەرسوڕمان). ئەڤ نیشانە و هندك نیشانێن دی کو ژ نهو پێڤە دێ کەڤنە بەرچاڤێن مە دبێژنێ (خالبەندی).

هەکە ئەڤ نیشانە ب دروستی ل جهێ خۆ بهێنە دانان دێ گەلەك هاریکاریا خوینەڤانان کەن. کو ب ساناهی د خواندنێ بگەهن و خەلەتیێ تێدا نەکەن.

هەر نیشانەك ژوان نیشانان، ناڤەکێ تایبەتی و جهێ خۆ هەیە، د ڕستەێیدا، ل خارێ دێ ناڤ و جهێ هەر ئێك ژ وان نیشانان بەرچاڤ کەین.

ئێك: خالْ (.)

خالْ راوەستانەکا دروست نیشاددەت و ل ڤان جهان د هێتە بکارئینان:

١- ل دوماهیا هەر ڕستەکێ دهێتە دانان، ژبلی ڕستەیا پرسیاریێ و سەرسوڕمانێ وەك:

- ئاسوێ برازاییێ منە.
- ڕوژ ژ روژهەلاتیڤە دهەلیت و ژ ڕوژئاڤایڤە ئاڤا دبیت.

٢- پشتی پیتا ئێکێ یان پیتا ئێکێ و دوویێ یا ناڤەکی وەك:

م . بۆتانی.

د . ق . ئامێدی.

دوو: دووخالْ (:)

دوو خالْ ل سەر ئێك نیشانا ڕوونکرن و راڤەکرنێیە و ل ڤان جهان دهێتە بکارئینان:

١- ل پێشیا ئاخفتنەکێ، کو وەك خۆ بهێتە ڤەگێڕان، یان بهێتە گوتن وەك: نەسرینێ گوت: (ئەڤە دەسمالا من نینە).

٢- پشتی پەیڤەکێ یان ئاخفتنەکێ، کو پێدڤی ڕاڤەکرن و ڕوونکرنێیە، وەك:

سالێ ژ چوار وەرزان پێك دهێت: بهار ، هاڤین ، پاییز ، زڤستان.

٣- ل پێشیا ئینانا نموونەیان (بو نموونە، وەك ....)

دهێتە بکارئینان، چێدبیت پشتی وان هەردوو خالێن لسەر ئێك تەقەلە بهێتە دانان وەك:

هەڤالکار ، بو تەمامکرنا هەڤالکارەکێ دی ژی دهێتە بکارئینان

شاسوار ، زۆر جوان ب عەرەبی دئاخڤیت.

سێ -بۆر (،):

بۆر نیشانا کورتترین ڕاوەستانە و ل ڤان جهان دهێتە بکارئینان:

١- پشتی ناڤێ گازیکری وەك:

کوڕینو ، بخوینن ، ب خواندنێ دێ گەهنە ئارمانجێ.

٢- دناڤبەرا جهگر و جهـ لێ گرتیدا، وەك:

ئەحمەد نالبەند ، هۆزانڤانێ، بناڤ و دەنگ، ل بازێرکێ بامەرنێ دژیا.

٣- بۆ ژێك جوداکرنا زنجیرەکا پەیڤان، کو بسەر پشکەکێ ژ پشکێن ئاخفتنێ بن درستەییێدا و ب ئامرازێ لێکدر پێکڤە نەهاتبنە گرێدانی، وەك:

پشکێن ئاخفتنێ ئەڤەنە: ناڤ ، جێناڤ ، هەڤالناڤ ، کار ، هەڤالکار ئامرازێ پەیوەندی ، ئامرازێ لێکدەر و ئامرازێ بانگکرنێ.

٤- بۆ ژێك جوداكرنا زنجیرەكا پەیڤان، كو دوو دوو پێكڤە هاتینە بكارئینان وەك:

جووتیار ب گەرمیێ و سەرماییێ، ب خوشی و نەخۆشی، زەندو باسكێن خۆ هەلداینە، ئەردی دكێلیت، خوارنێ بو مللەتی پەیدا دكەت.

٥- پشتی ڤەگێرانەكا ئێكسەر، ئانكو دەمێ ئاخفتنكەر، ئاخفتنەكا خو یا كەڤن ڤەگێریت، وەك:

من ب خۆ گوت، (دارا تەڕ نەبڕە)

٦- ل پێشیا ئامرازێ لێكدەر (و ، یان) ب مەرجەكی نەكەفتبنە سەرێ ڕستەیێ وەك:

نە ئەز هاتبووم بۆ ئاهەنگێ، و نە نژیارێ برایێ من

پەرتووكا من بینە، یان یا خۆ بدە من.

٧- پشتی گرێیەكا درێژ بۆ پاراستنا ڕامانا رستێ ژ سستییێ وەك:

دارستانا ڕەخێ دی یێ رووباری ژ دارستانا ڤی رەخێ رووباری، چڕترە.

٨- پشتی پەیڤا (بەلێ) و (نە .... نەخێر) وەك:

بەلێ، ئەڤە كتێبا منە.

نە، ئەڤە یامن نینە.

نەخێر، دوهنێ مە دسەرێ مە نەدەن.

٩- ل جهێ كارێ هاتیە ڕاكرن (حەزف كرن) وەك:

ئەز دێ چمە ئاكرێ و ئەو ژی بۆ هەڤلێری.

١٠- بۆ جوداكرنا پارستەیا ناڤی، هەڤاڵناڤێ، هەڤالكاری ژ شارستەیێ د رستەیا لێكدایدا وەك:

ئ- من گوه لێ نەبوویە، كو هوین هاتینە ڤێرە.

ب- ئەو بەفرا، کو ل زڤستانێ دباریت، ل هاڤینێ دحەلییێت.

پ- هەکە من کارێ خو بدوماهی ئینا، دێ سەرا هەوە دەم.

١١- درستەیا لێکدایدا، چێدبیت شوینا ئامرازێ لێکدەر (و) بهێتە بکارئینان وەك:

سیروانی دڤیا بچیتە بازێری، هەسپێ خوٚ ئینا، زین لێکر، سیاربوو، کەفتەرێ، ب رێڤە باران باری، هەرتشتەکێ لبەر،تەربوو.

١٢- چێدبیت ل جهێ (کە) یا لێکدەر درستەییدا بهێتە بکارئینان وەك:

من پێخوشە، سەرا هەوە بدەم

کەس ئە کەسە، یێ ل روژا تەنگاڤیێ د هەوارا تە بهێت.

چوار - بوٚرو خالٚ (؛):

بوٚرو و خالٚ بو بێهن ڤەدانەکا درێژتر ژ بێهن ڤەدانا بوٚرا سادە دهێتە بکارئینان وەك:

ل کوٚمەلا فروٚکەڤانیا عێراقێ دێ فێری فروٚکەڤانییێ بین" ل وێرێ بلا مە ئاگەه ژ ئێکدو هەبیت، ل دەمێ فرینێ" بلا هەر ئێك ژ مە خەلەتیێن یێ دی بەرچاڤ بگریت، دا ل جارێن بهێتن دووبارە نەکەینەڤە و ب دروستی فێری هاژوتنا فروٚکێ ببین.

پێنج - نیشانا پرسیارێ (؟):

نیشانا پرسیارێ ل دوماهیا وێ رستەییێ دهێتە دانان کو پرسیار تێدا هەبیت وەك:

ب تو ب چ ژ رووباری دەربازبووی؟

تو کەنگی گەهشتی؟

شــەش - نیشانا سەرسوڕمانێ (!):

ئەڤ نیشانە ل دوماهیا پـەیڤان، یـان وان ڕستـەیان دهێتـە بکارئینـان کـو سەرسوڕمانەك یان خەمەك،یان هەستەکێ دەروونی تێدایە، وەك:

- تو چەند درەنگ هاتی!
- ئای! تە ئەز ئێشاندم!
- ئوخ! ئەڤ هنارە چەندا خوشە.
- بەرێ خوَ بدە ڤێ گولێ، چەندا جوانە!
- پەح! ئەڤرو چەندا سارە!

حەفت - جووتە کڤانێن بچویك (( )):

ئەڤ نیشانە ل ڤان جهان دهێتە بکارئینان:

١- بـەری و پشـتی پەیڤـەکێ، یـان ڕسـتـەکێ، کـو لنـك خوینـدەڤانی جهـێ حێبەتییێ بیت، یان بڤیت سەرنجا خەلکی بوَ بکێشیت وەك:

- تنێ شێوازێ ((جزیری)) ب دلێ منە، د دارشتنا هوَزانێدا.
- ژ گولێن باغچێ مالا هەوە گولا ((شەبوَ)) یا جوان بوو.
- مروَڤێ دلسوَز ئەو کەسە یێ کو ((مفـای دگەهینتـە مللـەتی)) و دەسـتـێ هاریکارییێ بو کەسێن دی درێژ دکەت.

٢- بەری و پشتی وان ئاخفتنا دهێتـە دانان کـو دەسـتکاری د دەقێ ویـدا نەهێتە کرن وەك خو بمینیت وەك:

- هەڤالێ من گوتە من ((ئەز ب دەرچوونا تە، وەك گولێ گەشبووم))
- بـابێ مـن هـەردەم دگوتـە مـن ((کـوڕێ مـن بخوینـە، ب خوانـدنێ دێ پێشکەڤی))

هەشت:- کڤانا مەزن (   ):

ئەڤ نیشانە:

١- پەیڤەك، یان گرێیەك، یان ڕستەیەك دکەفتە دنافدا، کو رامانەکا تایبەت هەبیت، دڕستەکا دیدا وەك:

- جگەرخوین (شیخ موسا) شاعیرەکێ مەزن بوو.

- باژێرێ سلێمانێ (کو دکەڤیتە بنارێ چیایێ ئەزمڕ) سلیمان پاشایێ بابان ئاڤاکریە.

٢- پەیڤا بیانی، وەك:

- باژێرڤانی (بلدیە) خزمەتا خەلکی دکەت.

- میری (حکومەت) ژ مللەتی یە و بو مللەتی یە.

٣- سالا ژدایك بوونێ، وەك

- جەمیل سائیب ل سالا (١٩٢٥) چیروکا (لەخەوما) نڤیسییە.

نەه - هێل یان تەقەلێ:-

ئەڤ نیشانە ل ڤان جهان دهێتە بکارئینان:

١- بو ژێك جوداکرنا ئاخفتنا دوو کەسان، وەك:

ئەز ل مال روینشتبووم، قادرێ هەڤالێ من هات و گوت:

- ئەڤە دوو روژە تو دیارنینی؟

- ئەز یێ نەخوشبووم و دناف نڤینارابووم.

- ئەرێ نوکە تو یێ چەوانی؟

- ئەز یێ باشم.

٢- چێدبیت ل جهێ وان هەردوو کڤانێن مەزن بهێتە بکارئینان، کو پەیڤەك یان گرێیەك، یان ڕستەیەك (رامانەکا تایبەتی هەبیت د ڕستەیەکا دیدا) وەك:

بيابانا مەزنا ئەفریقیا (وەك من گولێبوویە) رویبەرەكێ بەرفرەه هەیە د نیشتمانێ عەرەبیدا.

٣- دنافبەر ژمارەی و هژمارتیدا، هەكە كەفتە سەرێ ڕستەیێ وەك:

ژ ئەنجامێ هەمی سەركەفتنادا:

ئ- زۆر خەستەخانە و مەڵبەندێن ساڤایان دهێنە ڤەكرن.

ب- گەلەك باژێرو گوندێن نوی دهێنە ئاڤاكرن.

پ- بارێ ئابوورییێ وەلاتی سەروژنوی بنە جه دبیت.

ت- تەناهی دكەفتە وەلاتی.

٤- ل دوماهیا مالكێ: هەكە جهێ نڤیسینا هەمی بڕگەییێن پەیڤا دوماهیا ڕستەییێ ب دروستی تێرا نەكر، بۆ نموونە هەكە جه نەمابیت كو پەیڤا (هنارەكە) هەمی د مالكەكێدا بهێتە نڤیسین دێ هێلەكا بچویك پشتی وێ پەیڤێ هێتە دانان، كو چێدبیت د مالكێدا بهێتە نڤیسین. ئەو پشك ژی دی ئێك ژ ئەڤانا بیت:

____________ هە ____________

نارەكە ____________

____________ هەنا

رەكە ____________

____________ هەنارە ____________

كە ____________

دەه - چەند خاڵەك (.....):

ئەڤ نیشانە ل ڤان جهان دهێتە دانان، كو پەیڤ، یان گرێ، یان ڕستە ژێ هاتیە لادان (حەزف كرن) ب مەرەما كورت كرنێ و گوتنا یێن گرنگ بتنێ وەك:

١- دگەل مامۆستاییێن خۆ چووینە سەیرانێ، ل وێرێ مە دەست ب یاریا و مەلەڤانیا کر و .... ئێڤاری ب خوشی و شادی ڤەگەراینە مالێ.

٢- هەکە بخوینی، دێ سەرکەڤی، ئەگەر نە ....

٣- د یالێکتا کرمانجیا ژۆری ژ بۆتانی، بادینانی، هەکاری، .... هتد پێك دهێت.

دەستوور:

خالبەندی، یان دانانا خالێ و نیشانە، دناڤبەرا پشکێن ئاخفتنێدا ل دەمێ نڤیسینێ، بۆ ژێك جوداکرنا وان، یان گرنگیدان ب دەربرینا دەنگی و سۆزێ، ل دەمێ خواندنێ کارەکێ گرنگ و پێدڤییە، خالبەندیێ پەیوەندیەکا بهێز و فرمانی هەیە ب خواندن و رامانا ئاخفتنێ، چنکو هەر گوتنەك، ژ چەند پشکەکا پێك دهێت و هەر پشکەك ژی ژ کۆمەلەکا رستەیان پێك دهێت، ئەڤ رستە ژی هندەك سادە و سەربخۆنە، یان هندەك چووینە پالێ ئێکدو، یان تێکەل، جار ژی هەیە، رستەك دناڤ رستەکا دیدا دهێتە دیتن، کو رامانا وێ سەر ب رستەکا دییە، ژبلی ڤێ رستە ژ چەند پەیڤێن هەمە جۆر دروست دبیت و نڤیسەری ژی دڤێت وێ خەمێ، یان دلخوشیێ، یان هەر کارەکێ دی یێ دەروونێ خو ب وان پەیڤان دەرببریت، بوکەسەکی دانیت، یان پرسیارەکێ بکەت، ئەڤ خالبەندیە، ئانکو ئەڤ نیشانەیێن ئەم لسەر ئاخڤتین، باشترین هۆکارن د دەستێ نڤیسەریدا. کو دنڤێسینێدا هەستێ خۆیێ دەروونی پێ دەربیریت. هەروەسا د دەستێ خوینەڤانی ژیدا کو خەلەتیا د خواندنێدا نەکەت، نیشانە ژی ئەڤەنە:

١- خـالْ، ب ڤی شێوەی وێنەیێ وێ دهێتە چێکرن (٠).

٢- دووخالْ، ب ڤی شێوەی وێنەیێ وێ دهێتە چێکرن (:).

٣- بۆر، ب ڤی شێوەی وێنەیێ وێ دهێتە چێکرن (،).

٤- بۆرو خالْ، ب ڤی شێوەی وێنەیێ وێ دهێتە چێکرن (؛).

٥- نیشانا پرسیاری، ب ڤی شێوەی وێنەیێ وێ دهێتە چێکرن (؟).

٦- نیشانا سەرسوڕمانی، ب ڤی شێوەی وێنەیێ وێ دهێتە چێکرن (!).

٧- دوو کڤانێن بچویك، ب ڤی شێوەی وێنەیێ وێ دهێتە چێکرن (( )).

٨- کڤانا مەزن، ب ڤی شێوەی وێنەیێ وێ دهێتە چێکرن (   ).

٩- هێل یان تەقەل، ب ڤی شێوەی وێنەیێ وێ دهێتە چێکرن (----).

١٠- چەند خالەك، ب ڤی شێوەی وێنەیێ وێ دهێتە چێکرن (........).

ڕاهێنـــان (١)

ئەڤ ڕستەیێن ل خاریێ، خالْ و دووخالْ و بۆر ژێ دکێمن، تو بو دانە" ب مەرجەکی هەر ئێك ژوان، ل جهێ خۆ بیت.

١- هـەیڤا دەسـتکرد ژ داهێنـانێن مەنـدەهۆش بوونێیـە ئـەڤجا هەکـە بـو مـەرەما ئاشـتیێ بهێتـە بکارئینـان دێ خزمـەتا مرۆڤایـەتیێ کـەت کـو وەلاتـێن جیهـانێ ب تۆرەکـا بێتێـل پێکڤـە گرێـدەت و بـەرنامێن تێلـــەفزیونێ وتشـــتێن دی ژ وەلاتـــەکی بـــو وەلاتـــەکێ دی بهێنەڤەگوهاستن.

٢- هەیڤ بومە نێزیکترە ژ ڕۆژێ.

٣- بـازار نێزیکـی مـەبوو خـانیێ مـە ل پشـت بـازاری بـوو ئـەڤجا هـەر تشتەکێ مە ڤیابا دا بساناهی کڕین.

٤- جـادێن مـەزن ل بەغـدا ئەڤەنـە جـادا ڕەشـید و جـادا کیفـاح جـادا جمهوری.

ڕاهێنان (٢)

نیشانێن پرس یان سەرسوڕمانێ بۆ ئەڤان ڕستەیان دابنە.

ئ- پەح ئەڤ هنارە چەندا ترشە.

ب- کەنگی هەیڤ دەردکەڤیت.

پ- ئافەرین بۆ تەو دەست ڕەنگینیاتە.

ت- دەمێ ژ قوتابخانێ ڤە دگەری دێ کتێبێت خو دانیە کیڤە.

ج- ڤیانێ ژ خۆشیادا هاوارکر و گوت: باب ئەز یا ئێکێ دەرکەفتم.

چ- دێ ب چ چییە بەغدا.

خ- دەنگ چەوا ب تێلا تێلەفونێ دهێتە گوهێ مە.

ڕاهێنان (٣)

ئەڤێ پەخشانێ بخوینە، پاشی بزانە، ل چ جه پێدڤی هێل و کڤانا مەزن و کڤانا بچویک یان هەر نیشانەکا دی هەیە، بو دانە:

ئازادی گوت، گەلەك دەنگ و باسێن زانستی دخوینین" دەنگ و باسێ ڕۆژغەیرین و هەیڤ غەیرین ئێکە ژ وان دەنگ و باسا، ڕۆژ غەیرین و هەیڤ غەیرین دهەر هەیڤەکێدا ڕوینادەت وەك هندەك هزر دکەن، چونکو خولگەیا هەیڤێ لدور ئەردی دگەل خولگەیا ئەردی لدور ڕۆژێ، جووت نابن و ب گۆشەکێ بچویك ژێ خواردبیت، ژبەر وێ چەندێ دەمێ هەیڤ دناڤبەرا ئەردی و ڕۆژێدا دبوریت ب زۆری ب سەر یان خوارێ وێ هێلێ دکەڤیت کو ژ مەڵبەندێ هەر دووکاندا دبوریت، ژبەر وێ چەندێ، هەیڤ و ڕۆژ ناغەیرن هەکە نەکەڤنە سەر ڕێکا وێ هێلێ.

مام هۆمەری پرسیارکر: ئەرێ بەحسێ فرینا فرۆکێ ناخوینین؟

– ئازادی گوت: بەلێ مە خواندییە، هەکە نێزیکی فرۆکخانەیەکی ببی و چاڤێ تە ب فرۆکەکا پەروانەدار بکەڤیت، کو ئەڤە سادەترین جۆرێ فرۆکێیە دێ ئەڤە بۆ تە دیاربن، پەروانەك ب پێشیا وێڤەیە و پەرێن وێ د درێژن و سەرێ پوپێ خوارێ یێ پەرێن وێ راستەو دگەل بارێ ئاسویی پیچەکێ یێ خوارە.

بەلێ سەرێ پوپێ ژووری یێ خوار و کڤانەییە.

مام هۆمەری گوت: ب ڕاستی ئەم نە دشارەزاینە.

ڕاهێنان (٤)

ئەڤێ هۆزانا مامۆستا (بەدرخان سندی) بخوینە و پاشی لدویڤ پێدڤیێ نیشانا خالبەندی بۆ بکاربینە:

ئەو شەپالا ئەز ژی دیرم ئەڤرۆ کوڤانە گەلۆ
ڕوندکێن ڕێز ڕێز دبارن ئەڤ چ فەرمانە گەلۆ
ئەز دزانم دلبەرا من هەر یا پڕ ژانە گەلۆ
لێ چەوا ژ خەو نەرابی مانە دیلانە گەلۆ
مانە نەوروزە بوهارە مانە سەیرانە گەلۆ
ئەو چەوا بلبل نەخاندن بۆچی ڤەمانە گەلۆ
بلبلەك هات چەنگ شکەستی گوتی تالانە گەلۆ

دەردەکێ گرتی گرانە	نە ژ نازانە گەلۆ
کانێ نوژدار کانێ زانا	لەرزە و تانە گەلۆ
دل ژ دل ئەڤرۆ پڕ کولە	دلێ بێ سەمیانە گەلۆ
هین دزانن کو ئەڤیندارە	توخمێ لالانە گەلۆ
ئەو ژ بەژنێ را چ شوخە	بەژنا خانانە گەلۆ
یا ژ ریمەت قەت نەبێژن	ئەو پەری خانە گەلۆ
دلبەرا چاردە بوهاری	ئەڤ چ فیغانە گەلۆ
قەت دبت دلبەر نەساخ بت	ئەڤ چ لەیلانە گەلۆ
ئەژدەهاک ئەڤرۆ دزۆرن	زۆرێ خاقانە گەلۆ
هەر ژ هنگێ مللەتێ مە	دیل و قوربانە گەلۆ
زاروێن کوردان دکوشتن	مەژی دەرمانە گەلۆ
داپێ ساخ بت شاهێ فارس	دەردێ مارانە گەلۆ
لێ نهو مار چارسەرینە	خوین لێ ئەرزانە گەلۆ
پێ و دەستێن مە دپیڤن	سەر بێ کێشانە گەلۆ

*   *   *   *

(بابەتێن بەشێ ئەدەب)

١- داستانا کوردی (قەلاّی دم د م)

٢- رێبازێن ئەدەبی - رێبازا کلاسیزم

٣- ئەدەبیاتێ کلاسیزمی کوردی - شێوەیێ لوڕی

٤- ئەدەبیاتێ کلاسیزمی کوردی - شێوەیێ گۆران

٥- ئەدەبیاتێ کلاسیزمی کوردی - شێوەیێ کرمانجیا ژووری

٦- ئەدەبیاتێ کلاسیزمی کوردی - شێوەیێ کرمانجیا خوارێ

٧- دەسپێکا پەخشانا کوردی.

٨- مێژوویا رۆژنامەگەری و پەیوەندییاوێ ب گەشەسەندنا پەخشانا کوردیڤە .

بابەتێن بەشێ نموونەی ئەدەب

١- مەلایێ باتەیی

٢- حەسیب قەرەداغی

٣- کوردی

٤- کانی

٥- مەلا تەهایێ مایی

٦- کامەران موکری

٧- مەلا مەحموودێ بایەزیدی

٨- میر جەلادەت بەدرخان

١- داستانا كــوردى

كــەلا دمدم

ژێــدەرێن مێــژوویی ب درێــژاهی بەحســێ وان رویــدانێن گــرنگێن ســالا ١٦٠٨ز كرییە، ژلایێ ڤەگێرانا مێژوویێڤە ب ساناهی دشیێن دسەرچاوێن فارســی و كوردیــدا بگــەریێن بــۆ راســتییا ڤــێ قارەمــانییێ وب كــوم شــەهیدبوونا كــوردان و ســەر نەچــەماندنا وان، قارەمــانێن كــەلا دەمــدم ب سەروكــاتیا (خــانێ لــەپ زێــرین) تــا دومــاهی هەناســە و دومــاهی دلوپــا خوینێ بەرانبەر داگیركەران شەڕكرن و مرنا ب كوم ب باشتر زانی ژ سەر شوركرنێ، ڤی كەڤالێ مەزنێ قارەمانەتییا ئەدەبێ كوردی رووبەرەكێ زۆر ڤەگرتییە، ئەگەر داستانێن دی ژ داستانێن فولكلۆری هاتبنە وەرگێران بۆ داستانێن شعری یێن نڤیسی .. داستانا كەلا دمدم ژ رویدانێن دیرۆكی بوویە داستانا فولكلۆری و داستانا فولكلۆری بوویە چیرۆكا سەر ژ نوی و رومانا نوی، ژ دەسپێكا سەدەیێ هەڤدێ تا ئەڤرۆ پالەوانیا جەنگاوەرێن كەلا دمدم ل سەر زارێ سترانبێژ و چیرۆك ڤەگێرێن كوردە، ل هەمی دەڤەرێن كوردستانێ وب هەمی دیالێكتێن كوردی دهێنە ڤەگێران.

ڤی بەرهەمێ فولكلۆری گەلەك لایەنێن خوراگریا جەنگاوەرێن كەلا دمدم بەرچاڤكرینە و بەشەكێ دی هەتا نوكە ل سەر زارێ خەلكی ماینە. رۆژ هەلاتناسان گەلەك ژمە پتر پویتە ب سەرهاتی و بەیتێن كەلا دمدم دایە، هەروەكی وان بەلاڤكری و كریە رۆسی و ئەلمانی و فرەنسی و ئەرمەنی، هەروەسا كرییە فارسی.

زانایی کوردیێ سوڤێتا بەریێ (ئوردیخانیێ جەلیل) چەند ڤەگێرانێن داستانا کەلا دمدم تومارکرینە و بۆ زمانیێ روسی ژی وەرگێرایە ول سالا ١٩٦٧ز بەلاڤەکرییە.

ئەڤ داستانە ل کوردستانا عێراقی ب شێویێ چیرۆکا سەر شانوییێ هاتییە نڤیسین، نڤێسەر (مستەفا سالح کریم)ی ل سەر بنیاتیێ کەرستیێ میژوویا پیەس (شانویی) (شەهیدانی قەلایی دمدم) نڤیسیە ول سالا ١٩٦١ز هاتیە چاپکرن، هەر کەرەستیێ دیرۆکی و فولکلۆرییە بوویە ژێدەر بو دانانا چیرۆك وروما نا کوردی.

نڤێسەریێ ناڤداریێ کوردێن سوڤێتا بەریێ (عەرەبیێ شەمۆ)ی ل سالا ١٩٦٦ز ڕۆمانەك ب زمانیێ کوردی و پیتێن ڕۆسی (سلاڤی) ل یەریڤان چاپکرییە پاشی بۆ زمانیێ روسی هاتیە وەرگێران و ل سالا ١٩٦٩ ل مۆسکۆ هاتیە چاپکرن. عەرەبیێ شەمۆی هەوڵدایە پەیوەندییێن دوستینیا کورد و نەتەوێن هەڤسوییێن وان روونبکەت، ب تایبەتی خەباتا ڤان گەلان بەرانبەر داگیرکەریێ ئیرانی و عوسمانی، هەروەسا وێنەییێ بژارە ییێ ژیانا جڤاکی و ئابوری یا کوردستانیێ ل دەستپێکا سەدیێ هەڤدیێ کێشایە، هێشتا ئەڤیێ داستانا مەزن جهیێ خۆ د توریێ کوردیدا و جیهانێدا نەکرییە.

١- د ڤەگێرانەکا داستانێدا میر (خانیێ لەپ زێرین) کو سەرکردیێ کوردان بوو، گازیا مەردانە بەرانبەر (شاه عەبباس)یێ ئیرانی بلند دکەت و دبێژیت:

خەلقێ مەنایێ رایێ
هیڤیا دوژمنە ل مەیدانێ
مینا شێرا ئەو شەردکە
هەرتم دوژمنا لەت دکە
مەنە خوفێ عەسکەرێ تە
مەنە خوفێ خانێ تەورێزێ
گەلێ راناکە ژ هەمبێزێ
مەنە ترس خانێ چین و ماچینێ
قر ناکە خەلقێ مە
مەنە خوفێ تەیموریا
بەلا ناکە خەلقێ مەلەچیا
تاجێ تە قەبول ناکەم
....
کوردستانێ بێ ناف ناکەم

(بۆ ژبەر کرنێیە)

پەیڤ	رامان
نایێ رایێ	: نایێتە سەر رێ (واتە: بۆ شاه عەبباسی).
هیڤی	: هیوا ، بەهیوا ، بەتەما
مینا	: وەکو
شێرا	: شێران
هەرتم	: هەردەم ، هەرکات

کەلیّ	: کەلهە ، قەلا
هەمبێز	: ڤەحەواندن، لڤێرە ب رامانا (مەیدان) هاتییە.
قرناکە	: ژناڤ نابەت ، لە ناونابەت
بەلاناکە	: لەناو ناچێت
بیّ ناڤ ناکەم	: بەدناو ناکوم

نموونەیەکادی ژ ڤەگێرانەکا دی یا ڤیّ داستانیّ ب زاریّ موکریانی چیروّك بێژ دبێژیت:

خان ئەو دال و کاکە خانە
حەوت شەوانە و حەوت رۆژانە
شەڕیان دەکرد بەشیرانە
شیران نەیاندیت کێلانە
لەش کەوتن وەکی گردانە
خوین رۆیی هەروەك جوگانە
بالچووغەیی شێران نەمانە
شەهیدیان کرد کاکە خانە
خان دەلیّ: خانی خەزایمە
هەتا لە دنیّ ئەز بژیمە
بوّ خوّم بەرژینی شەریمە
خان ئەو دال و کاکە خانە
گرتبوویان وەعد و پەیمانە

(هەمی بوّ ژبەر کرنێیە)

ڕاڤەکرنا پەیڤــان:

بەشیرانە	: ب شمشێر ، ب شیری
کێلان	: کێلانا شمشێری
گرد	: گــر
جوگـە	: جوٚك
بالچووغە	: جهێ شەڕی ، شوێنی شەر ، شەڕگەهـ
خەزا	: غەزا ، جەنگی پیروز
دنێ	: دنیا

ڕێبازێن ئەدەبی

ڕێبازا كلاسیزم:

ڕێبازێن ئەدەبی بۆ جارا ئێكێ ل ئوروپا پشتی سەردەمێ ڕاپەڕینێ ل دەوروبەرێن سەدێ هەڤدێ زاینی سەرهەلدا، دناڤ وان ڕێبازێن ئەدەبیدا كلاسیزم كەڤنترین ڕێبازە ژلایێ پەیدابوون و بەلاڤبوون و دەسەلات پەیداكرن ل سەر بەرهەمێن ئەدەبی.... بەری وی سەردەمی (ئەدەب)ی شێوازەكێ ئازادانە ڕێكا خو گرتبوو، كو دیارە لڤێرە ئەدەب زۆر ژ ڕێبازان كەڤنترە و هەر ژ دەسپێكێ ب شێوازەكێ سەربخۆ هۆزان هاتییە گوتن ... بێ هیچ ئاگەهییەك هەبیت دەربارەی ڕێنما و بنەمایێن وان ڕێبازێن ئەدەبی و ئەگەر هەر ساخلەت و تایبەتمەندییەكا گشتی هەبیت كو هۆزانڤانان پەیرەوكربیت... وی دەمی ئەو پەیرەوكرن ژ ئەنجامێ هیچ پێك هاتن و دئێك گەهشتنەكێ نەبوو بەلكی هۆزانڤانان ب سەلیقەیا خۆ ئەو تایبەتمەندی دەسنیشانكرییە.

بزاڤا سەرهلدانا ئوروپا د قادا ئەدەب و هونەریدا بوویە ئەگەرێ ژدایك بوونا ئێكەم ڕێبازا ئەدەبی و هونەریددیروكا مروڤایەتییێ دا كو ڕێباز (كلایزم)ە و ب شێوەكێ تایبەت دماوێ سەدێ هەڤدێ زایینی دا ل وەلاتێ فرەنسا گەشەكر، دسەدەیەكیدا دا كو ب سەدێ زێرین دهێتە دانان دمێژوویا فرەنسا دا... هەرچەندە بەری هینگێ دەسپێكا ڤێ ڕێبازێ ل ئیتالیا پەیدابوو، پاشی بەرەف ئنگلتەرا و ئەلمانیا و وەلاتێن دی یێن ئوروپی بەلاڤەبوو.

پەیڤا کلاسیزم ژ(کلاسس – Classi)ا لاتینی هاتییە، کو دبنیاتدا ب رامانا یەکەیەکا (کەشتی گەل)[1] دهێت، هەر ژوێ رامانێ بوّ یەکەیا خواندنێ یان پوّلا خواندنێ هاتییە بکارئینان.

ناڤکرنا جوّرە ئەدەبەکی ب ڤی ناڤی، ویێ چەندێ دگەهینیت کو ئەو جوّرە ئەدەبە نەمرە و ب درێژاهیا روّژانان ب کێر ویێ چەندێ دهێت کو بوّ پەروەردە و فیرکرنا گەنج و لاوان ل پوّلێن خواندنێ بهێتە بکارئینان. هەر ژبەر ڤێ ئەگەرێ ژی بوو کو هەردوو ئەدەبیاتێن کەڤنێن یونانی و روّمانی ب ئەدەبێ کلاسیزمی هاتیە دانان، چونکە خواندان ڤان هەردوو جوّرە ئەدەبان ل قوتابخانە و زانکوییێن ئوروپا یێن جارن ونهو ژی باشترین هوکار بوویە بوّ پەروەردەکرن و گەشکرنا هزر وبیرێن لاوان، ئەڤرو ژی خوێندنا زمان و ئەدەبیاتێ یونانی و لاتینییێ کەڤن د زانکویاندا ب کلاسیزم دهێتە دانان.

کلاسیزم د ئەدەبیدا لاسایی و (چاڤلێکرن)ە" لەوما ئەو گەشکرن و پێشڤە چوونا ئەدەبی ئەوا ل ئوروپا سەرهەلدای، هەمی ل سەر بنیاتێ چاڤلێکرنا ئەدەبێ یونانی و روّمانی هاتییە دامەزراندن، هەر ئەڤێ ئەگەرێ ژی وەکر کو نڤیسەر و تورەڤانییێن سەدێ هەڤدێ مل ب ملێ رەخنەگرێن وی سەدەی زاراڤێ کلاسیزم بوّ رێبازا خوّ یا ئەدەبی یا نوی دانن.

---

(١) کەشتی گەل: ژمارەکا کەشتی یان (اسطول).

ڕێبازا کلاسیزمی لدەف ئوروپییان ب گشتی چەند ساخلەت وتایبەتمەدی هەنە، گرێدایی چەند ڕێنما و بنەمایانە:-

١- تاما خۆ ژ تورێن یونانی و لاتینی وەردگریت و ماددێ وێ یێ ئەدەبی ژی بۆ وێ ئێکێ کو نڤیسەرێن سەدێ هەڤدێ بەردەوام چاڤێ وان ل وێ چەندێ بوویە جۆرە ئەدەبەکێ وەسا پەیدابکەن کودبابەت و هێزا خۆدا وەکی یێن یونانی ولاتینی یێن کەڤن بیت.

٢- ئەڤ جۆرە ئەدەبە ڤەرێژا ژیرییە. دیارە گرنگترین ساخلەتێ ژیری ژی روونی و ئاشکرایی یە، ئەدەبێ کلاسیکی چونکە ڤەرێژا ژیری یە لەورا بەردەوام هەول ددەت بگەهیتە راستییێن گشتی، وهەر ژبەر ڤێ چەندێ ژی بوویە کو بەهرا پترا بەرهەمێن کلاسیزمی د ئەدەبیدا، بەرهەمێ شانوگەری بوویە، بەروڤاژی بەرهەمێن رۆمانتیکی کو بەهرا پتر پێك هاتییە ژ هۆزانێن سترانان.

٣- گرنگیدان ب دارشتن و راستڤەکرنا شێوازێ نڤیسینێ، ئەدەبێ کلاسیزمی رێژەکا زۆر ل بناغەو بنەماییێن زمانی دگریت وبڤێ ژی ژ رۆمانتیکیان جودا دبنە ڤە، چونکە رۆمانتیکی دڤی بیاڤیدا هەر دەم حەزا نویکرن و نوی خوازییێ هەیە، بۆ نموونە درۆمانتیکێدا رەنگە پەیڤ بۆ مەبەستا خۆ یا رەسەن بکارنەهێت، دکلاسیزمێدا هەر پویتە ب رەسەنایەتییێ و جوانیا دەربرینێ و زمانڤانییێ دهێتە دان" ژبەر ڤێ ئەگەرێ ژی لنك ئوروپییان نڤیسەرێ خودان شیان درمانیدا ب نڤیسەرێ کلاسیزمی دهێتە ناڤکرن بلا بەرهەمێ وی ب بەر ڤێ رێبازێ ژی نەکەڤیت.

٤- ئـەدەبێ کلاسـيزمی دکەڤیتـە بـەر هنـدەك یاسـا و بنـەمایێن تایبـەت وئێـك ژ وان بنــەمایێن ســەرەکی روونــی و ئاشـکراییە، وهــەر ژڤــێ دیتنـێ رەخنـەگرێ فرەنسـی (پوالـو) دویێ باوەرێدایـە هـەر تشـتەك ب روونـی هەسـت پـێ بهێتـە کـرن، دشـێێن ب روونـی دەرببـڕین، لـەوما کلاســيزمی دویێ باوەرێــدا بــوون کــو هــەر ئاڵــوزیەکا د ئەدەبیــدا هــەبیت دزڤڕیتــە ڤــە بــۆ ویێ ئاڵوزیـا دهــزرو بیــرێێن نڤیســەریدا، و نـەزاڵبوونا وی ل سـەر بابەتی... لـەوما کلاسـيزم دوژمنـێ ئـاڵۆزی و نە ئاشکرایێیە.

٥- کلاسیزم د ئەدەبیدا ب کریـارا چاڤلێکرنا سروشـتی دهێتـە دانـان و ب گشتی کلاسیزمان بۆ چوونەکا مروڤانە هەیە.

ئەڤە د ئەدەبێ ئوروپیـدا، بـۆ ئـەدەبێ کـوردی ژی دیـارە بەرهـەمێن ئـەدەبی یێن دکەڤنە بەرڤێ رێبـازێ ب ئەدەبـەکێ کلاسـیکی دهێنـە دانـان، ئەڤـە ژی ژبــەر ویێ چــەندێ نینــە کــو بنیــاتێ خــۆ ژ ئــەدەبێ رۆمــانی و لاتینــی وەرگرتییە، بەلکی ئەم ژی ب هنـدەك ژوان پیڤـەرێن بـۆ ئـەدەبێ کلاسـيزمی ئــوروپی هاتینــە دانــان ئــەدەبیاتییێن خــۆ پــێ ب هەلســەنگینین، ولبــەر روونـاهییا ئەدەبێ کلاسیزمی ئوروپی ئەم ژی بەرهەمێ کلاسیزمی یێ خـۆ دەسنیشانبکەین.

دیـارە هۆزانڤـانێ کـورد دەمـێ هـۆزان نڤیسـی، ئازادانـەکارێ خـۆ کرییـە، ئاگەهـ ژ هندێ نەبوویە کو ئـەو بەرهـەمێ دنڤیسـییت رۆژەك بێـت رەخنـەگر و زانایێن ئەدەبی بۆ پۆلێن بکەن وبێخنە بەر ئێك ژ رێبازێن ئەدەبی لدویف ساخلەت و تایبەتمەندیێن وی بەرهەمی، لەوما ئەڤرو دشێین بەشـەکێ وان بنەمایا بکەینە بنیات بۆ پولینکرنا بەرهەمێن خۆ یێن ئەدەبی.

بنەمایێن ئەدەبیاتێن کلاسیزمی کوردی:-

١- پتریا بەرهەمێن ئەدەبیاتێن کلاسیزمی کوردی هوزانن، چونکە نیشانا زالێ ب سەر وی ئەدەبێ کلاسیزمیدا شعر و هوزانە، کو ئەوژی دشێوێ شعرا ستونیدایە و ب ئێك سەروا (قافیە) هاتییە خوارێ.

٢- ئەدەبێ کلاسیزمی کوردی گرنگییەکا زور ب موکمیا واتایێ ددەت، ئەدەبەکە کو هەمی کەس نەشێن ب ساناهی تێ بگەهن، چونکە کلاسیزم ب خو ئەکادمیەت و قوتابخانەیە.

٣- ئێکەتییا بابەتی د هوزانا کلاسیزما کوردیدا زور کێم هاتییە پەیرەوکرن، چونکە دهەر بەیتەکێدا هوزانڤان بەحسێ ئێك جورە بابەت دکەت.

٤- پەیرەوکەرێن بابەتێ کلاسیزمێ چاڤلێکرنا بەرهەمێن ئەدەبی یێن پێش خو دکەن، لێ نەك چاڤلێکرنەکا کورانە، بەلکی ب بەرچاڤ وەرگرتن ول شوپ چوونا کومەکا دەستوور و دەسپێکان دەربارەی بابەتی وێنەی و شێوێ دارێژتنا هوزانێ.

٥- هوزانا کلاسیزمی کوردی ل سەرکێشا (عەرووزی) عەرەبی هاتییە دانان وترازیا وێ ئەو کێشێن زمانڤانێ ناڤداری عەرەب (خەلیلێ کورێ ئەحمەدێ فەراهیدی) دانایین ... وهوزانڤانێن کلاسیزما کوردی ژی هەولدایە هەمی دەریایێن ڤێ کێشێ بکاربینن.

٦- كلاسـيزم پتـر گرنگييـێ ددەتـە روييـێ ژدەرڤـە و روخسـارو ديمـەنى پتـر ژ ناڤـەرۆكێ، پتـر گرنگييـێ ب پەيڤسـازييێ ددەت ژ رامـانێ، ب وێنـەى ژ مـاددەى، هۆزانڤـانيێن كلاسـيزمى زۆر گرنگـى ب پـەيڤێ و رەوانيبێژيێ دايە،بۆ نموونە هۆزانێن (نالى)ڤێ دياردێ بنەجە دكەن:

٧- هـۆزانێن كلاسيزمى كـوردى ل دۆر چـەند مـەرەم و مەبەسـتەكانە وژێ دوور ناكەڤن وەكى: دلدارى، غەزەل، كرێتكرن، پێ گوتن و . . . هتد.

٨- د ئـەدەبياتێ كلاسـيزمى كورديـدا ژبـەر رەوشـا مللـەتێ كـورد، زۆر جـــار هۆزانڤـــان و شاعيـــرێن كـــورد بابـــەتێ نەتەوايـــەتى بەرچـــاڤكرييە و ئـــەڤ دياردەيـــە كلاســـيزما كـــوردى ژ ئـــەدەبێ كلاسيزمى يێ جيهانى جودا دكـەت، نموونـە ژى هـۆزانێن ئەحمـەدێ خانى و حاجى قادرێ كويى . . . هتد.

ئەدەبیاتێ کلاسیزمێ کوردی شێوەیێ لــوڕی

ئاشکرایە کو پشتی سالا هەڤدێ مشەختی ئاینێ ئیسلامێ یێ پیـرۆز ل کوردستانێ بەلاڤەبوویـە، ژ وی دەمی کوردستان وەکی هەمی جهێن دی یێن ژێر فەرمانا ئیسلامێ زمانێ عەرەبی تێدا زالبوو، ئەدەبیاتێ کوردی ژ ئەگەرێ بارودۆخێ نوی و زالبوونا زمانێ نوی" ب لاوازی و ئاڤا بوونێ چوو، چونکە کوردان ژی وەکی هەمی مللەتێن دی یێن موسلمان بۆ ماوەکێ درێژ نڤیسین و بەرهەمێ ئەدەبی هەر ب زمانێ عەرەبی نڤیسییە. لێ ل سەر دەمێ سەلجوقیان ول دویڤدا ڤە. مللەتێن موسلمانێن نە عەرەب زڤرینە ڤە زمانێ خو یێ دایك، وبەرهەمێن ئەدەبیاتان پێ نڤیسینە، دیارە سەردەمێ سەلجوقیان ژلایێ مێژوویی و سیاسی ڤە یێ ئەرێنی بوو و پشتەڤانەکێ مەزنبوو بۆ زیندیکرن و ڤەژاندنا ئەدەبیاتان. کورد ژی وەکی وان زڤرینە ڤە سەر زمانی خۆ پیچ پیچە هۆزانڤانان دەست دا زندیکرن و ڤەژیاندنا ئەدەبیاتێ کوردی، دەسپێکەکا نوی بۆ ئەدەبیاتێ کوردی ل سەر دەمێ ئیسلامێ دەسپێکر، هۆزانڤانان هۆزان ب زمانێ کوردی ڤەهاندن، لێ ژبەر دژواری و بەرتەنگییا رۆژگارێ پتریا بەرهەمان ژ ناڤچوون و ئەمان کەڤنترین هۆزانێن کوردی کو پشتی سەردەمێ سەلجوقیان ماینە و ژناڤنەچووینە، هۆزانێن بابە تاهرێ هەمەدانینە، کو ب زارێ لوڕی گوتینە.

بابه تاهریّ هه‌مه‌دانی

ژیـانـا وی:

بابــه‌تاهریّ هه‌مــه‌دانی یــیّ بــه‌رنیاس ب بابــه‌تاهریّ عوریــانی، هوّزانڤانه‌کیّ مه‌زن و هه‌ره گه‌وره‌ییّ کلاسیزمیّ کوردییه، ئه‌ڤ هوّزانڤانیّ مـه‌زن زوّر لایـه‌نیێن ژیانـا وی ب نـه‌دیارو ڤه‌شـارتی ماینـه، تنـیّ هنـد ژی هاتییه زانـین كو خـه‌لكیّ باژێریّ هه‌مـه‌دان بـوو - باژێره‌كه سـه‌رب ده‌ڤه‌را لورستانڤه چوارینێن خوّ ب زاریّ لوڕی گوتینه، مروّڤه‌كیّ سوّفی و خـودیّ نیاس بوو، ژ خه‌لكی دوور كه‌فت و ڤه‌ده‌ری لـده‌ف وی باشـتـربوو، بـه‌لكی بگه‌هیته خوشتڤییێ خـوّ، هـه‌ر ل هه‌مـه‌دان چوویه بـه‌ر دلوڤانییا خـودایێ مه‌زن گوڕیّ وی ل سه‌ر گره‌كییه كو دكه‌ڤیته باكوریّ روّژ ئاڤاییّ هه‌مـه‌دان، نوكه ئارامگه‌هه‌كا جوان ل سه‌ر هاتییه دورستكرن.

ده‌رباره‌ی ژیانا وی گه‌لـه‌ك كـه‌س پـه‌یڤینـه وهـه‌ر ئێكـی ل دویـف هـزرو بوّچوونا خـوّ تشت نڤیسییه، لێ ژیانـا بابـه‌تاهری وه‌كـی شـاعرێن دی یـێن مـه‌زن دوور نـه بوویـه ژ ده‌سـت تێوه‌ردانـا مێژووناسـێن ئـه‌ده‌بی و ئـه‌وێن مه‌نـده‌هوّش پێگیـر بـوو ب بیـرو بـه‌رهـه‌میّ وی یـێن ئـه‌ده‌بی" دئه‌نجامـدا وه‌سا دیار بوو كو سالا ژدایك بوونا وی بـه‌ری نیڤا ئێكیّ ژ سـه‌دیّ چـواریّ مشه‌ختی نه‌بوو.

میـرزا مه‌هـدی خـان گوتـاره‌ك ده‌ربـاره‌ی ژیانـا بابـه‌تاهری دگوّڤـارا (كومـه‌لا ئاسـیایی) دا (بـه‌نگال) سـالا ١٩٠٤ز بـه‌لاڤـه‌كرییـه، دیروّكـا ژدایـك بوونـا بابه‌تاهریّ هه‌مه‌دانی لپه‌ی ڤیّ چوارینا وی به‌رچاڤكرییه:

موئان بەحروم کە دەر زەرف ئامە دۆستوم
موئان نوقتە کە دەر حەرف ئـامە دۆستوم
بـە هـەر ئـەلفی ئـەلف قـەدی بەر ئایۆ
ئەلف قەدوم کە دەر ئەلف ئـامە دۆستوم
(ئەڤ چوارینە بۆ ژبەرکرنێیە)

ئانکو: ئەز وەکی وێ دەریایێ مە کو دپەیالەکیدا دەرکەفتیمە، ئەز وەکی وێ خالێ مە کو ل دەسپێکا پیتەکێ پەیدا بوویم، پشتی هەر هزار سالان ئەلف ئەندامەك دەردکەڤیت، ئەز ئەلف ئەندام و بەژن راستێ وەکی ئەلفم کو د ئـەلفێ دا (هزارێ دا) هاتیمە دونیایێ، پاشی میرزا مەهدی خان ددێرا دوماهییێ دا لیەی ژمارێن ئەبجەدی شروڤەکرییە، کو سالا ژدایك بوونا بابەتاهرێ دکەڤیتە ٣٢٦ ێ مشەختی کو بەرانبەر (٩٣٨ن)یە، هەروەسا سالا ٤٠١ ێ مشەختی دانایە ب سالا مرنێ . . . لێ چ بەلگە نەئینانە کو بەرانبەر(١٠١٠ن)یە، هەر چەوا بیت چەند سالێ کێمتر یان زێدەتر چ ژ بهایی هۆزانڤانییا بابەتاهری کێم و زێدەناکەت کو هۆزانڤانەکی سۆفی و خودێ نیاس بوو د سەردەمێ خۆ دا.

بەرهەم:-

ئەو بەرهەمێن ئەدەبی یێن بۆمە ژ بابەتاهری مایین کومەلا چوارینێن وینە کو زۆر ب هێزبوون و جهێ خۆ ددل و دەروونێ خەلکیدا کربوون و ژبەرکرینە، ژ بەرەبابەکی بۆ بەرەبابەکی مانە ڤە یان هاتینە ڤەگوهاستن تا گەهشتینە سەردەمێ چاپکرنێ، پاشی ددیوانەکا بچویکدا چەند جاران هاتییە چاپکرن، لێ پتریا چوارینێن وی کو هاتینە چاپکرن دەستکاریەکا زۆر تێدا هاتییە کرن و پەیڤێن فارسی دگەل تێکەل کرینە ، هەروەسا

گەلەك چوارین ب حەزێن خۆ داینە پالێ بابەتاهری بۆ ناڤ و دەنگیا وی، هەتا گەهشتە وی رادەی کو بابەتاهری هەشتێ چوارێن گوتینە، لێ نێزیکی پێنج سەد چوارینە ب ناڤێ وی هاتینە بەلاڤەکرن، ژبلی کومەلە چوارینیێن وی دوو پەرتووکێن، دی ب ناڤێ (الكلمات القصار) و (الفتوحات الربانی فی اشارات الهمدانی) ب زمانێ عەرەبی دانانە" کو د ئەواندا پلە و پایە بلندی یا ئەدەبی و سۆفیاتی و خوداناسیا وی بۆ مە دەردکەڤیت.

روخسارێ هۆزانێن وی:

بابەتاهری ئەو رێبازا گرتییە بەر، رێبازەکا سادە وبێ گرێ بوویە، ڤیایە دەوروبەرێن خۆ ب هەمی جۆرە بیروڕایان تێبگەهینیت، هۆزانێن وی ب زمانەکێ سادە و ساکار بوون، هەمی کەس، خویندەڤان و نەخویندەڤان د هۆزانین وی گەهشتینە، ب زارێ لوری یێ پەتی و سادە رامانەکا بلند دەربرییە، بابەتاهری ل دویف ووشە سازی و شێوازێ موکوم و پەیڤێن گران نەگەریایە، بەلکی هۆزانێن خۆ ب قالبێ (چوارینە) دارشتیینە، ئەو قالب دگەل تشتێ وی دڤییا ئێك دگرت، کو پەیڤ دسادەبن، کارتێکرنێ ل دەروونێ خەلکی بکەن، ب ساناهی بهێنە ژبەر کرن.

بابەتاهری شێوازەکێ تایبەتی هەبوو، چاڤ ل کەسێ نەکرییە، شێوازێ چوارینێن وی دبێ وێنە بوون، هۆزانێن کەسێ کار لێ نەکرییە، هەر تشتەکێ گوتبیت یێ تایبەت بوو ب ویڤە، ژ داهینانا وی ب خۆ بوویە. کێشا عەرووزا عەرەبی بکارئینایە لێ ب ساناهیترین کێش هەلبژارتییە کو دگەل پەیڤێن سادە و ساکار یا گونجایە و بوونە تەمامکەرێ ئێك دوو، کو کێشا (مەفاعیلون – مەفاعلیون – مەفاعیل)ە کو ئاوازەکا موسیقی یا خۆش هەیە.

ناڤەرۆکا هۆزانێن وی:

دەمێ بابەتێن بابەتاهری دخوینی، وەسا دێ بۆ تە دیاربیت کو بابەتاهری هۆزان بۆ کەسەکی نەگوتییە، پەسنا کەسێ نەکرییە . . دا بگەهیتە پلە و مەرەمەکێ، یان هندەك تشت ب دەست بکەڤن، بەلکی بۆ حەزا دلێ خۆ گوتینە، بۆ ڤیانا خودای گوتییە، هۆزانڤانەکێ سۆفیگەر بوویە، هۆزانڤانێ ئێکانە یێ کورد بوویە رێبازا سۆفیگەرییێ گرتییە و ل سەردەمی پەیدا بوونا سۆفیگەرییێ ژیایە، سۆفیگەرییێ چەند قوناغەکێن هەین پێدڤییە سۆفیگەر ئەوان قۆناغان ببڕیت هەتا بگەهیتە ئاستێ تامییێ . . ئەو قوناغ ژی پیکهاتینە ژ وان رێکێن سۆفیگەران گرتین. و دەست ژ هەرتشتەکێ بەردەن کو پەیوەندی ب ژیانا سەر روییێ ئەردی هەبیت و ژیانا سەر روویێ ئەردی، ب دل و جان بەرەف مەبەستێن سەرەکی دچن دابگەهنە لایێ خوشتڤییێ خۆ کو خودایێ مەزنە" وی دەمی دێ گەهنە پلەیا ژناڤچوونێ و خوشتڤییێ خۆ . . . ئەڤە ژی هندەك ژ چوارینێن وینە:-

١- مۆئان رەندم کە نامەم بی قەلەندەر
نەخون دیروم، نەمۆن دیروم، نەلەنگەر
چو روز ئایە بگەردەم گەردی گێتی
چو شەو ئایەد بەخشتی وا نەهەم سەر

٢- دلی دیروم ز عیشقت گێچ و ویچە
موژە بەرهەم زەنوم خوونا بەریچە
دلی عاشق بەسانی چووب تەربی
سەری سووجە سەری خوونا بەریچە

٣- ئەگەر دل دلبەرو دلبەر كـودوومە
وەگەر دلبەر دل و دل ڕاچـەنوومە
دل و دلـبەر وەهـەم ئـاوێتە وینوم
نەزونوم دل كییە و دلبەر كودوومە

٤- خوشا ئانان كە هەر شامان تەوینون
سـوخەن واتـە كـەرون واتە نیشنون
ئەگەر دەستوم نەوی كـایوم تەوینوم
بشـوم ئـانـان بـونیوم، كەتەویون

٥- دلـم مەیلی گـوڵ و باغی تە دیرە
سـەراسـەر سینەم داغـی تەدیرە
بشوم ئـالالە جاران دل كەروم شـاد
دیـوم ئالالە هـەم داغـی تـەدیرە

٦- بو نەوشەی جوكەناران هەفتەیی بی
ئـەلالـەی كـوهـساران هـەفتەیی بی
موئادی می كەرون شەهروبە شەهـرۆ
وەفـای گولعوزاران هـەفـتـەیی بی

(بتنیٚ دوو چوارین بۆ ژبەر كرنێنە)

ڕاڤەکرنا پــەیــڤــان:-

مـۆ	: ئــەز
ئـان	: ئــەو
ڕەندەم	: مروڤێ هەلوەریای
نامەم	: من ناڤکەی
قەلەندەر	: هــەژار ، ژار
خــون	: خوانك ، سفر ، فەرخەسێنی
مـۆن	: کەسەك ، مرۆڤەك
لەنگەر	: پشتەڤان ، لایەنکر
چـو	: کــو
ئایەد	: هــات
بگەردەم	: بگەرییێم ، دونیا
گێتی	: جیهان ، دونیا
ئاما دەستوم	: پەیدابووم ، هاتیمە دونیاییێ.
زەرف	: پیالــە
دیروم	: هــەیــە
گیچ و یچە	: گێژ و هێرە
موژە	: موژیلانك
بەرهەم زەنوم	: تێکەلکەم
خوونـا	: خوینەلـوو
بریچە	: بـرێژیت
بەسانی	: وەکــو

چـووب	: شـول
سـووچه	: دسوژێت
گودوومه	: کیشکه
چ نوومه	: ناڤێ وی چییه
ئاوێته	: تێکەلە
وینوم	: دبینم
نەزونوم	: نـزانـم
خـوشا	: خـوزی
ئانان	: ئەوان
هەرشانان	: هەر ئێڤاریەکێ
سوخەن واته کەرون	: دگەل تە دئاخڤن
واته نشینون	: دگەل تە دروینن
نـەوی	: نەگەهیت
کـایوم	: کو بهێم
بشـوم	: بچـم
دل کەروم شاد	: دلـێ من شادبیت
دیـوم	: مـن دیـت
داغـی تـەویره	: د خـەما تـە دایه
جوّ کەزاران	: رەخێ جوّیێ
کوهساران	: زوّزانان ، کویستانان
می گەرون	: بانگ دکەت
شـەهرو بـەشـەهر	: بازێر بازێر

شـروڤەكرنـا ڕامـانـا چـوارینـان

١- ئـەز ئـەو هـەلوەریاییێ هـەژارم كـو نەفەرخەسـێنیەك هەیـە نـانی ل سـەر بخـۆم، نەجهـەك هەیـە تێـدا بحـەوییێم، نـە كەسـەك هەیـە پشـتەڤانی و لایـەنگریا مـن بكـەت، گـەر ڕۆژهـات ل دوور جیهـانێ دگەرم، گەر شەڤ هات دێ بەرەكی دانمە بن سەرێ خۆ و نڤم.

٢- دلـەك مـن هەیـە ژ ئـەڤینا تـە یـێ گێـژ و هێـرە مـژویلانكان بگەهینمـە ئێـك خـوین دێ رێـژیت، دلێ ئەڤینـداری وەكـی توولەتـەرێ، سـەرەكێ دسوژیت و سەرێ دی ژی خوین ژێ دهێت.

٣- ئەگـەر دل دلبـەرە پـا دلبـەر كییـە؟ ئەگـەر دلبـەر دلـە ئـەرێ نـاڤێ دلبـەرێ چـییە؟دل و دلبـەرێ پێكڤـە تێكـەل دبیـنم، نـزانم دل كییـە؟ ودلبەر كییە؟

٤- خـوزیكێن وان ئـەوێن هـەمی ئێڤـاران تـەدبینن ودگـەل تـە دئـاخڤن ودگـەل تـە درویـنن، ئەگـەر ڤێـرا نەگەهشـتم بهـێم تـەببینم دێ چـەوا وان بینم یێن كو تە دبینن.

٥- دلـێ مـن حـەزا گـول و باغێت تـە هەیـە، دسینگێ منـدا خـەما تێدایـە، هاتم حـەودكا گـولان ببیـنم دا پیچەكێ دلێ مـن خـۆش و شـادبیت، مـن دیت گولان ژی داخ وبیریا تە هەیە.

٦- هـەر هەفتییـەكێ بنەفشـوكێن رەخـێ جۆكـان، هەفتییـەكێ كـولیلكێن دەڤـەرێن چـیایی، بـاژێر بـاژێر گـازی دكـەن و دبیـژن: وەفاداریـا گولعوزاران = ڕوومەت گولان = ئەوژی هەر حەفتیەكێ.

ئەدەبیاتێ کلاسیزمیێ کوردی
شێوەییێ گۆران

دەستپێکا سەرهلدانێ (پەیدابوونێ):

هندەك ژ شارەزایێن ئەدەبێ کوردی لنك وان وەسایە کو تێکستا شیعرا شێوەییێ گۆرانی کەڤنترین تێکستە د ئەدەبێ کوردیدا، واتە دەسپێکا مێژوویا ئەدەبێ کوردی ب شیعرا شێوەییێ گۆران دەست پێ کرییە.ئەگەر چوارینێن بابەتاهرێ هەمەدانی (٩٣٨ – ١٠١٠ن) بدەینە لایەکی کو ب شێوازێ (لوڕی) هاتینە نڤیسین، شیعرا کوردی شێوەییێ گۆران شیعرەکا رەسەن و ب بنیاتە ژ لایێ روخسارێڤە، ب تایبەتی کێشا خومالی (بڕگەیی) و جووت سەروا (قافیا مەسنەوەی)، ژلایێ ناڤەرۆکێڤە سێ بابەت هەبووینە:

١- شیعرا چیرۆکێ یان چیرۆکا شیعری (داستان) چیرۆکا دلداری و دەسبازی و سەرهاتیێن (حیکایەت) ئەفسانەیی.

٢- شیعرا گۆرانی (ویژدانی، کەسی، سروشت).

٣- شیعرا ئایینی یا ئۆلی (مەزهەبی).

شێوەییێ گۆران ل پێش پەیدابوونا ئایینێ ئیسلامێ زۆر بەلگەو ئامۆژگاریێن ئایینی پێ هاتینە نڤیسین، هەر وەسا ل دەورێ ئیسلامێ ژیدا گەلەك هۆزانێن ئایینی یێن جودا جودا سەر ب چەند پەیرەوێن ئیسلامێ پێ هاتینە نڤیسین، ئەڤ پەیوەندییە کەرەستەیەکێ ب بها و گرنگ بۆ لێکدانا مێژوویا ئایین و ئۆل و تەریقەتێ ل کوردستانێ پەیدا دکەت، وەکو یا دیار پتریا نەتەوێن موسلمان یێن نەعەرەب پشتی

موسلمان بووین بۆ ئەدەبیات نڤیسینێ دەست ژ زمانێ خۆ یێ نەتەوەیی بەردا و بۆ ماوەیەکی زمانێ عەرەبی، زمانێ ئەدەبیات و نڤیسین و خواندنا خوێندەوارێن ئەڤان نەتەوەیان بوو.

ل دەورێ سەلجووقییان و لدویڤدا هندەك ژوان نەتەوەیێن موسلمان یێن نە عەرەب زمانێ خۆ بۆ بەرهەمێن ئەدەبی و خواندن نڤیسنێ بکارئینا، لنك کوردان ب زاراڤێ گۆران کەڤنترین بەرهەمێ پشتی سەلجوقییان کو هەتا نهۆ لبەر دەست دابیت و ژ بەرزەبوونێ رزگار ببیت هۆزانێن (مەلا پەرێشان) ینە.

ژیان و بەرهەمێ مەلای پەرێشان:

ناڤێ وی محەمەدە و خەلکێ (دەینەوەر) ناوچەیا کرماشانە، هۆزانێن وی وێ نیشامە ددەن کو هندەك ژوان ل سالا (٨٠١)ێ مشەختی نڤیسینە کو دکەڤیتە دەوروبەرێ سالا (١٣٩٨)ێ زاینی.

ئەڤە هندێ دگەهینیت کو هۆزانڤان ل دوماهییا چەرخێ چواردێ و دەسپێکا چەرخێ یازدێ زاینی ژیایە.

ئەو هۆزانێن مەلایی پەرێشان یێن کو هەتا نهۆ لبەر دەست دانە هۆزانێن ئایینی، (مەزهەبین)ە، ستایشا (مەدح) پێغەمبەری سلاڤ لێ بن دکەن. دڤان سالێن دەماهییدا کۆمەلەکا هۆزانێن وی ل کرماشانێ هاتنە چاپکرن، گەلەك ب سۆز چیرۆکا شەهیدبوونا حەسەن و حوسەینی ڤەدگێریت.

مەلایی پەرێشان ل دەسپێکا ئێك ژ (موناجاتێن) خۆ دبێژیت:

١- خـودا مـن بـەنـدی نـاچیزو زەلیل
گـونـام کـەسیـرەن، تـاعـەتم قەلـیل

٢- چەنیم عـەدالەت مەگەرئەی کەریم
ببەخـشـم وەلـوتف بەفەزلـی عـەمیم

٣- حەکیمی عەلیم کەس سڕنەزان کەس
عـەلیی عـەزیم، زاتـی وێـتـەن بەس

٤- لالاَی وەئـیلـحـاح مـن بکـەر قـەبـووڵ
یـا حـەق و عیسمەت فاتیمەی بەتوول

(هەمی بۆ ژبەرکرنێیە)

ڕاڤەکرنا پەیڤان:

بەند :	عەبد ، کۆیلە ، بەنی
ناچیز:	خراب
گونا :	گـونـەه
کەسیرەن:	زۆر ، گەلەك
وێتەن :	هوین بخۆ ، خۆتـان.
لالاَ :	دوعـا ، پـاڕانـەوە.

ئەڤـە دەسـپێکەکا کـورت بـوو دەربـارەی ئـەدەبیاتێ زاراڤـێ گـۆرانی و پەیدابوون و سەرهلداناوی، پاشی گەلەك شاعرێن گەورە وەك (مەولەوی) و (مەلایی بێسارانی) و (ئەحمەد بەگی کۆ ماسی) و(شێخ سیـراجەدین) و (مەولانا خالیدی نەقشەبەندی) شیعرا ئایینی یا بەرز سەر ب تەریقەیا

نەقشبەندی ب ڤی زاراڤەی نڤیسییە ڤە، دناڤ هۆزانێن هۆزانڤانێن زاراڤێ گۆران هندەك تیشكێن رێبازا رۆمانسی (رۆمانتیكی) دهێنە دیتن. هەروەسا هۆزانا سەر ب تەریقەتا (ئەهلی حەق) ب ڤی زاراڤەی هاتییە نڤیسین و هۆزانڤانێ مەزنێ كورد (خانای قوبادی) داستانا (شرین و خسرەو) پێ نڤیسییە كو شاكارەكێ مەزن و كێم وێنەیێ ئەدەبا كوردییە.

بێسارانی:

بێسارانی ئێكە ژ وان هۆزانڤانێن كو ب شیوەزارێ (گۆران) هۆزان هەنە و هۆزانێن وی بەر قوتابخانەیا كلاسیزم (كلاسیكی) دكەڤن د ئەدەبیاتێ كوردیدا.

رۆخسار و ناڤەرۆكا هۆزانێن بێسارانی:

ئەگەر لێنێرینەكێ ل هۆزانێن بێسارانی بكەین دێ بۆ مە دیاربیت كو ژ گەلەك لایەنێن روخساریڤە، هۆزانێن وی دكەڤنە بەر قوتابخانە و ریبازا كلاسیزم، هۆزانێن وی جووت سەروایە (قافیا مەسنوی) واتە هەردوو نیڤە دێر دهۆزانێدا ئێك سەروا هەیە ژبلی ڤێ بێسارانی گەلەك پەیڤێن بیانی د شیعرێن خۆدا بكارئینایینە ب تایبەتی پەیڤێن عەرەبی و فارسی، چونكە تێكەلی دگەل هەردوو زمانان هەبوو. بێسارانی پیاوەكێ ئایینی بوو و خوێندناوی ژی هەر دڤی بواریدا بوو، زێدەباری ڤێ چەندێ بێسارانی هەمی جۆرێن وشەكاری و لایەنێن رەوانبێژیێ بكارئینایینە.

ژ لایی ناڤەرۆكێڤە پتریا هۆزانێن وی ل دەورا سێ مەبەستاندا دزڤرن كو ئەم دشێین ب ڤی جۆری دەستنیشان بكەین.

١- ئەڤینی و دلداری:

بەشێ هەرە زۆر یا هۆزانێن بێسارانی ل دەورێ ڤێ مەبەستێدا دهێن و دچن، دیارە، پتریا هۆزانڤانێن کلاسیزم گرنگییەکا زۆر ب ڤی رەنگێ هۆزانان دایە، سۆزا ئەڤینیێ و خوشەویستیێ لنک بێسارانی پالدەرەکێ زۆر بهێز بوویە و ئێك بوویە ژ وان هۆکارێن کو وەرچەرخانەك ل ژیانا وی کرییە و بۆ لایێ شیعرو هۆزانێ برییە، نموونە بۆ هۆزانا ئەڤینی و دلداری ئەو پارچەیا هۆزانێیە یا کو مەد لاپەرێ (١٣٣)دا ئینای و بۆ ژ بەرکرنێییە و کو ب (چراغ وەنەوشە، چنوور چەنی گول) دەست پێدکەت.

٢- خوداناسی و دەروێشی (تەسەووف):

ئەڤ مەبەستە ژی ب ئاشکرایی دهۆزانین بێسارانیدا رەنگ ڤەدەت، ئەڤە ژی ژ هندێ هاتییە، کو بێسارانی پیاوەکێ ئایینی و مەلایەکێ خودێ نیاس بوو وەکی د ڤێ نموونەیێدا دبێژیت:

١- ئێمەیچ پەروانەی شەم شناسانیم پەروبالْ سوفتەی دینی خاسانیم
٢- میللەتی پاك دین، پێغەمبەرانیم نەك جەتایفەی کەم نەزەرانیم
٣- بنمانە جەبین نوری پاکتەن ئەر تۆ پاکەنی جەکێ پاکتەن

(هەمی بۆ ژبەرکرنێیە)

ڕاڤەکرنا پەیڤان:

١- ئێمەیچ : ئەم ژی ، ئێمەش

پەروانە : بەلاتینك ، پەپوولە

شـەم : مۆمك ، شەمالك

شناسانیم : دنیاسن ، ناس دکەن

سوفتە : سووتی ، سوهتی ، سووتاو

خـاس : چـاك ، بـاش

دینی خاسان : ئایینێ پیاوچاکان ، ئایینێ خۆش مرۆڤان

ئەم ژی ئەو پەلاتینکین یێ مۆمکێ دنیاسین و ل دەورا وێ دزڤرین، چونکە ئەڤیندارێن وێ ڕوناهێیینە، پەڕو بال سوتییێن ئایینێ خۆش مرۆڤانین.

٢- جـە : ژ ، لـە

جەتایفەی: ژ تایفەیا ، لەتایفەی

ئـەم سـەر ب ئـاییـنێ چـاکێ وان پێغەمبەراینـە کـو سەرکێشـێن راسـتییا مرۆڤانن نە ئەو کەسێن کو هزرێ تێدا ناکەن و دکێم نەزەرن.

٣- بنمانە: دەربێخە ، نیشابدە.

جەبین: ئەنـی

ئەر: چـونکی

پاکەنی: پاقژی ، پاکی ، خاوێنی

جەکێ باکتەن: تە منەت ب کێ هەیە، باکت بەکێیە.

ناڤ چاڤێن خۆ دەربێخە، ئەو ناڤ چاڤێن نوورانی یێن پاقژ، چونکی تـۆ پاقژ و بژین و خاوێنی ڤێجا تە منەت ب کێ هەیە؟

٣- جڤاکی (کۆمەلاًیەتی):

ئەڤە ژی ئێك ژوان مەبەستا یە کو دهۆزانێن (بێسارانی)دا بەرچاڤ دبن، بۆ نموونە دبێژیت:

١- ئـارو وینەی وێم دیم خەزانێ زار
بەندەبێ بەزامەت جەورو جەفای خــار
٢- ئەو جە دەردێ وێش بێ مەدارا بێ
خـــار چەنگێ زامــەت لێش و یارابێ
(هەمی بۆ ژبەرکرنێیە)

ڕاڤەکرنا پەیڤان:

١- ئارو:	ئـەڤرۆ
وێنە:	وەکو
دیم:	من دیت
خەزانێ زار:	بەلگێن زەر یێن پاییزێ
زامەت:	ب زەحمەت
خـار:	سـتری ، دڕك

ئەڤرو بەلگەکێ زەر وەکی خۆ من دیت، کو ئەوژی وەکی من گرفتارێ جەورو جەفایا هەڤاڵێ خۆ ببوو.

٢- وێش:	خۆ ، خۆی
جە دەردێ وێش:	ژ دەردێ خۆ
بێ مەدارا:	بێ هێز، بێ تاقەت
چەنگێ:	چەنگ ، لەپ ، دەست
لێشی و یارابێ:	تێئالیا بوو

ئەو بەڵگ ژبەر دەردو ئێشانا خۆ هێزو تاقەت نەمابوون، دگەل هندێ ژی تێ چوو بوو و دەستێ خۆ تێئالاندبوو لڤین بۆنە هێلا بوو.

ژبلی ڤان مەبەستان بێسارانی ماموستایێ پەسنکرنێ (وەسفکرن) بوویە، ب تایبەتی وەسفا دیمەنێن جوان یێن سروشتی، ئەڤ دیاردەیە د هۆزانێن ئەڤینی و دلدارییێدا رەنگ ڤەدەن، ئەڤا خوارێ نموونەیەکا شیعرا ئەڤینی و دلدارییە و وەسفا سروشتی تێدایە:

١- چــراغ وەنەوشە چنور چەنی گوڵ

عەزم رای ویسـاڵ تۆشان هانە دڵ

٢- چنوور جەسەر کو وەنەوشە جەچەم

گوڵ جەگوڵستان وەهەم بیەن جەم

٣- واتشان بەمن بەندەی فلانی

چون حاڵ زانەنی بەحاڵ بەحاڵ مەزانی

٤- بونە رای ئەڵلا بکەرە کارێ

بیاومــێ بەوەســڵ ئەودلبەر جـــارێ

٥- چراغ، یە هەرسێم بەستن بەدەستە

چ دەستە، دەســتەی زگــاران بــەستە

٦- هەرسێم یە ئاورد چون خاکە ساران

هەریەك وایەی وێم وەچەی مـەداران

٧- چنوور پەی زولفت پەشێو حاڵشەن

وەنەوشە سەودای خــەیاڵ خـاڵشەن

٨- گولێ پەی جەمینت مەسۆچۆ چون شەم

جە دووریت نیشتەن نە پاش خارێ خەم

٩- ساحیب مـــایەنـــی بڵند بۆپایەت

بـا وایە گێران هـــەریر جە مـــایەت

(ژ دەستپێکێ پێنج دێر بۆ ژبەرکرنێنە)

ڕاڤەکرنا پەیڤان:

١- چـراغ: چـرا ، مەبەستاوی ئەڤیندارا وییە

وەنەوشـە: گولەکا جوانە بنەفشوک

چنوور: گولەکا چیاییە

عـەزم: ئیـرادە ، ئنیـەت

ڕا: ڕێ ، ڕێك

ویسالێ: گەهشتن

تۆشان: تـۆ

هانە دلێ: یال دل

ئەڤیندارا من، بنەفشۆك و چنوور لگەل گولێ، ئنیەتا گەهشتنا تەیا ددلێ واندا و حەزا وان دیتنایە.

٢- جەسەرکۆ: ل سەر چیای

جە چەم: ل چەم و باخان

وەهەم: پێکڤە

بیەن جەم: بهێنە جەم ئێك ، کۆمبوون

چنوور ل شاخ و چیا و بنەفشۆك دناڤ باخان و گول ژی دناڤ گولستانێدا پێکڤە کۆمبوون.

٣- واتشان بەمن: گوتنە من

چۆن حال زانەنی: چونکی تۆ حالی دزانی

بەمالْ مەزانی: ب حالێ مەدزانی

وان گوتـە مـن، ئـەی ئێخسیـرو بەنـدەیێ فلانـی، چـونکی تـۆ حـالزانی ژبەر هندێ تۆ حالێ مە دزانی، تە ئاگەهـ ژ حالێ مە هەیە.

٤- بو نەرای ئەڵلاّ: د ڕێکا خودێدا

بکەرە کاریّ: کارەکیّ وەسا بکە

بیاو میّ: بگەهین

بـۆ خـاترا خـودێ کـارەکێ وەسـا بکـە، بگەهینـە ئەڤینـدارا خـۆ تنـێ بـۆ جارەکێ ژی بیت.

٥- یە هەرسێم: ئەم هەر سێ (وەنەوشەو چنوور و گول)

زگـــاران: پوسیدە - خەمبار

خوشـتڤیا مـن، ئـەم هەرسـێ دەسـت گرێداینـە و کرینـە دەسـتەك، لێ چ دەستەك، دەستەیەکێ پۆسیدە و سـل و خەمبار.

٦- یە ئاورد: هێناین

چۆن: وەکو ، وەکی ، مینا

خاکە سەران: یێن دامای ، یێن پۆسیدە

وایــە: مەرەم ، ئامانج ، نیاز

وێــم: لـگـەل منە

وایەی وێم: ئامانجاتە لگەل منە.

وەچەی مەداران: چاڤەرێنە.

مـن هەرسـیێ ئینانـە بەرامبـەری تـە ب دامـای و دلشکەسـتی، هـەر ئێـك ژ وان مەرەم و مەقسەدەك ژ تە هەیە و چاڤەرێنە.

٧- پــەی: بـۆ

زوڵـف: بسـك

پەشێوحالشەن: حالێ وی تێکچوویە

سەودای خەیالێ خالشەن: عەبدالێ هزرو خەیالا خالاێ (دەق) تەنە.

چـنوور حـالێ ویێ تێکچـوویە و یـا تەنگاڤـە بـۆ بسـکاتە، بنەفشـۆك ژی سەوداییێ خەیالا دەقا روییێ تە کەتییە سەر.

٨- پەی جەمینت: بۆ روییێ تە.

مەسۆ چۆ: دسوژیت.

چۆن شەم: وەکو شەمالکیێ (مۆمکیێ)

جەدووریت: ل دوورییاتە.

نــە: لــە

پلـش: تـل ، پارچـە ، پارچـەکا گۆشـتی. مەبەسـت پـیێ گوشتیێ دلییە.

خـاریێ: سـترییەك ، خـار: درك ، سـتری.

گـول بـۆ روییـێ تـە دسـوژیت هـەروەکی مـومکیێ، ژبـەر دوورییاتـە دل و دەروون بووینە هێلینا خەم کول و کوڤانا.

٩- ساحیب مایەنی: خودان سەرمایەیی.

بڵند بۆ پایەت: پلەو پایە بلندی.

باوایە گێڕان: بلا مەخسەدیێ بگرن.

هەریر:		هەر ئێك.

جەمایەت:		سەرماڵێ تە (سەرمایە)

تۆ خودان ماڵ و سامان و سەرمایەیی، کو جوانییا تەیە، ژبەر هندێ پلەو و پایە د بەرزو بلندن، بلا خەلك هەمی چاڤ ل وی سامانێ تە هەی بیت یان ئنیەتێ بۆ بینن ئەو سامان کو جوانییا تەیە.

ئەدەبیاتێ کلاسیزمیێ کوردی - شێوەیێ کرمانجییا ژووری

هەر ناوچەیەك ل کوردستانێ، ئەگەر ل بارێ ژیان و مێژوویا کۆمەلایەتی و ئابووری و رامیاری پێشکەفتن ب خۆ ڤەدیت بیت، ئەدەبییاتێ کوردی ل وێرێ یێ سەرهلدای و ب دیالێکتا وی ناوچەی ئەو ئەدەبییات هاتییە نڤیسین.

ئەڤجا ئەدەبییاتێ کلاسیزمی کوردی ب دیالێکتا کرمانجییا ژووری ئەوا کو مابیت و ژناڤ نەچووبیت مێژوویا وی بۆ سەردەمێ میرنشینا بۆتان ڤەدگەرێتن، بارێژیرێ جزیرا بۆتان کو پایتەختێ میرنشینێ بوویە و جەرگێ پەیدابوون و پێشکەفتنا ئەدەبییاتێ کوردی ب شێوازارێ کرمانجییا ژووری بوویە و هەر بەشێ دیالێکتا وی ناوچەی بوویە شەنگستێ وی زمانێ ئەدەبی یێ کرمانجییا ژووری، کو ژ وی دەمی کوردی پێ دهێتە نڤیسین و گەلەك هۆزانڤان هەبوون خەلکێ وێ دەڤەرێ نەبوون و ب سەر وێ دیالێکتێڤە نەبوون، یان سەر ب کرمانجییا ژووری ژی نەبوون، لێ دەستهەلات و پەرەسەندن و پێشکەفتنا ئەدەبییاتێ کوردی ب زاراڤێ بۆتانی وەلێکربوون کو ب زاراڤێ بۆتانی هۆزانان بنڤیسن.

شارەزایێن مێژوویا ئەدەبییاتێ کوردی وەسا بۆ دەرکەفتییە، کو ئەدەبییاتێ کلاسیزمی کوردی ب دیالێکتا کرمانجییا ژووری ل نیڤا دووێ ژ چەرخێ شازدێ و دەستپێکا چەرخێ هەڤدێ سەرهلدایە، ئەو هۆزانڤانێن کو ب ڤێ دیالێکتێ هۆزان نڤیسینە د ئاشکرانە (فەقێ تەیران، مەلایی جزیری ، عەلی حەریری، ئەحمەدێ خانی، مەلایێ باتەیی، شاپر تەوێ هەکاری، مەلا مەنسوورێ گرگاشی، شێخ محەمەدێ مەغربیی . . .).

مەلایێ جزیری

ژیانا وی:

مەلای جزیری ب مەلا ئەحمەد یان شێخ ئەحمەد بناڤودەنگە، ژبەر کو ل شارێ جزیرا پایتەختێ بۆتان ژیایە، ب جزیری ناڤداربوویە، ئەڤ هۆزانڤانێ پایە بەرز ل سالا (٩٧٥) مشەختی کو بەرمبەر سالا (١٥٦٧ – ١٥٦٨ز)یە ژدایك بوویە، وەکی هەمی مەلایێن بناڤودەنگێن کوردستانێ رۆژێن فەقیاتیێ و خواندنێ ل گەلەك دەڤەرێن کوردستانێ بریە سەر، پاشی ل چەند جهەکا مەلایەتی کرییە و ل دوماهیکێ مزگەفتا سوور جهگیر بوویە، ئەو مزگەفتا کو ل رۆژێن دەستهەلاتا میرێن بۆتان جهێ خواندن و پێگەهشتنێ بوویە و ب سەدان فەقی تێدا دخواند کو میری بخۆ مەزاختن (مەسرەف)ل وان دکر. مەلای جزیری ل سالا (١٠٥٠) مشەختی کو بەرامبەر (١٦٤٠ز)یە چوویە بەر دلوڤانییا خودێ و ل مزگەفتا سوور هاتییە ڤەشارتن.

مەلای جزیری ناز ناڤێ وی یێ هۆزانێ (مەلا، یان مەلێ) بوویە، هندەك جاران ژی (نیشانی) ژی بۆ خۆ کرییە ناڤ، چونکی دلێ خۆ ب نیشانا تیرا خۆشتڤییێ و دەردو ئازاران دانایە، یان نیشان هەر خالا (دەق) روویە، لەورا گەلەك بەحسێ خەت و خالان کرییە.

مەلای جزیری ب دامەزرێنەرێ ئەدەبیاتێ کلاسیزمیی کوردی ب شێوەزارێ کرمانجییا ژووری دهێتە دانان، چونکی ل سەردەمێ خۆ بەرهەمەکێ ئەدەبی یێ بنەجە و نوی ئینایە بەردەست کو بەری هنگی نەبوویە، ئەڤەژی رەنگ دان و گەشکرن و پێشکەفتنا شارێ جزیرێ و بەرفرهبوونا میرنشینا بۆتان بوو، کو داخوازو هیڤییا میرێن بۆتان بوویە، ئەم دشێین ڤێ چەندێ ب دێرەکا مەلای جزیری بسەلمێنین کو تێدا

هیڤیيا وی ژی ئەوە هۆزانێن وی ژ سنووریٚ جزیرا بۆتان بچنە دەرڤەی جزیریٚ و دبێژیت:

گـــولی باخـــی ئیـــرەمی بۆتانم

شەب چراغی شەبی کوردستانم

واتە: (گولا باغیٚ ئیرەمی بۆتانێمە و شەڤ چراییٚ شەڤا کوردستانێمە)

بەرهەمیٚ مەلای جـزیـری:

مەلای جزیری دیوانەکا گەوریا هۆزانا کوردی هەیە، ئەڤ دیوانە چـەند جـاران و ل چـەند جهـان (ل بـەرلین و ئەسـتەمبوول و هـەڤلێر و قامیشلۆ و بەغدا و تـەهران) هاتییە چاپکرن، دیوانا وی چاپا قامیشلۆ هەمی ب عەرەبی هاتییە راڤەکرن و لێکدان.

رۆژ هەلاتناس و کوردناسیٚ بناڤودەنگ (فلادیمیر مینۆرسکی) دبێژیت: (ئەگەر رۆژ هەلاتناسیٚ ئەوروپا کەسەك بدەست نەکەڤیت دیوانا مەلای جزیری وەرگێریتە سەر زمانێن ئەوروپی، ئەو ب دروستی ناگەهیتە بهایی ئەدەبیياتیٚ کوردی و بەرزی بلندییا زمانیٚ کوردی)

مـەلای جزیـری ب رابـەریٚ ئـەدەبیٚ کـوردی دهێتـە هـژمارتن. چـونکی دسەردەمیٚ خۆدا تشتەکی نوی ئینایە دناڤ ئەدەبا کوردیدا.

حەتا سەردەمیٚ وی هـەمی خوێنـدەوارێن کورد مژوولی خوێندنا بەرهـەمی وی بـوون و تـام ژ ئـەدەبیياتیٚ رۆژهـەلات وەردگـرتن، لیٚ ئـەو هـات و سـەرژنووڤە ب بێهن و خۆشـییا مۆسیقا هـۆزانێن رۆژهـەلات، ب تایبـەتی هۆزانێن بەلاڤ و بناڤودەنگ یێن سەردەمیٚ بەری خۆ و سەردەمیٚ خۆ ژی، ب تـام دارێشـتن و ئێخسـتنە قـالبیٚ شـیعرا کـوردی، گەلـەك جـاران ئـەدەبیياتناسان بـەحسیٚ پەیوەندییٚ دناڤبەرا مـەلاییٚ جزیری و حافـزی

شیــرازی دکــەن و دبیــژن:حــافزی گەلــەك کــارتێکرن کریــە ســەر مــەلایی جزیــری، یــان مــەلایی جزیــری زۆر تشــت ژ حــافزی وەرگرتینــە، بــەلێ ئــەو کارتێکرنە هەرچەندبیت، پشکا تازەگــەریێ و رابــەریێ بــۆ مــەلای دمینیت، چونکی ئــەوێ حــافزی فارســی بوویــە، ئــەوێ مــەلای کــوردی بوویــە، مــەلای بــەری هــەمی کەســان ب کــوردی پــەیرەوێ ئــەدەبییاتێ رۆژهــەلاتا ئیسـلامی کرییە و هونەرێ ئەڤێ جۆرێ هۆزانان ب کوردی دارشتییە.

ئەڤە بۆ نهوبا کەڤنە بەلێ بۆ وی دەمی گەلەك یا نوی بوو.

ڕوخساریێ هۆزانێن مەلای جزیری:

نهۆ ب هۆزانێن مەلای جزیری دبێژن کلاسیزما کەڤن، هــۆزانێن وی تنێ کلاسیزما کوردی نینە، بەلکی بابەتێ کلاسیزما رۆژهەلاتە.

١- زمانــەکێ کــوردی تێکــەل ب پــەیڤێن فارســی و عــەرەبی و تــورکی ژی بکارئینایە.

٢- بکارئینانا ئەو کێشێن هۆزانا عەرەبی کو د فارسییێدا هەبوون.

٣- پاراســتنا پــەیرەوا هۆزانــا کلاســیزمی د ســەروایێدا (قافیــە)، واتــە ئێکەتییا سەروایێ و پیتا دوماهیکێ.

٤- پاراســتنا بابــەتێ غــەزەل و قەســیدە دشــیعرێدا، ئــەو وشــەکارییا د هۆزانــا کلاســیزمیدا هــەی د هۆزانــا مــەلای جزیریــدا هــەبوو، مــەلای جزیــری گەلــەك بەهرەدارانــە شــیایە ســۆزا دلێ خــۆ بکەتــە پــەیڤ و هــۆزان بــێ کــو زۆریــێ ل خــۆ بکــەت، ب سوزا دلێ خــۆ، وب وشــەکاریێ و شیعرێن جوان و پڕ سۆز و گەرم بومە بکەتە خەلات.

ناڤەرۆکا هۆزانێن مەلای جزیری:

دشێین بێژین هۆزانێن مەلای جزیری دلدارینە، بەلێ کیژ دلداری؟ ئەدەبییاتناسی زۆر ب درێـژی لســەر هنـدێ دئاخڤن کـو دلـداریا مـەلای جزیری وەکی هۆزانین (حافز) و (جامی) و (ابن الفارز) دلدارییا خودایی و سۆفییاتییە.

دهۆزانا کوردیدا ئەڤ جۆرێ هۆزانا دلداری یادیارە. گەلەك جاران دمێ شاعیـر ددلـدارییا دنیاییێدا سەر نەکەڤیت، دێ رێکێ بەتە بەر هیڤییەکا دوور، ب نـا ئومیدی و نەبوونـەکا بێ دوماهیك، ب هیڤییا هنـدێ د دنیا دیدا (ئاخرەت) بگەهنـە ئێك، ئـەڤ جـۆرێ دلداریێ ل شـوینا حـەزژێکرنا جوانییا لەشی و بری چاڤان بیت، بەرەف حەزژێکرنـەکادی دچیت بـەرەف زالبوونا گیانی بسەر لەشیدا، دەستێ مـەلای جزیـری ناگەهیتـە دلدارا وی کو ناڤێ (سەلما)یە خوشکا میرێ بۆتان بوو، ژبەر وی دیـوارێ جیاوازییا کۆمەلایەتی ئەوێ دناڤبەرا وی و خوشکا میـرێ بوتاندا هەی، ب ڤێ رێکێ دلـدارییا خـۆ دبەتـە گۆڕەپانـا گیانپەرسـتییێ و خـودا پەرسـتییێ و رێبـازا سۆفییاتییێ.

تایبەتمەندییـەك د هۆزانا مـەلایی جزیریـدا هەیـە، کـو پشـتی وی ل جـەم هنـدەك هۆزانڤانێن دی یێن سـۆفی دیـارە، ئـەو ژی ئـەوە دەمـی دەسـت ب خواندنا هۆزانێن وی دکەی وەسا دێ هێتە بیراتە کو پەیکەرەکێ جوانیێ ل بەرامبەری هۆزانڤانی هەیە، هۆزانڤان ب پـەیڤان سـەروژنوونیگارێ وی نەخشەی بکێشیت و هەستێ خۆشەویستییا خۆ بۆ وی دەرببـڕیت، بـەلێ هێدی هێدی ئـەو پەیکـەر دێ بیتـە جوانییا خودایی و شاعیـر ل میحرابا ویــدا ب مەندەهۆشــی ڕادوەســتیت. ئەڤەیــە ناڤــەرۆکا هــۆزانێن مــەلای

جزیری، هەر ژبەر ئەڤێیە ژی کو دڵسۆزی و راستگۆییەکا تمام دهۆزانێن ویدا دبینین، هۆزان ل جەم مەلای جزیری بۆ مەبەستەکێیە کو خۆ بۆ حەلاندییە، ژبەر هندێ هۆزانێن وی ل دەورێ ئێك بابەتدا دزڤڕن.
دگەل ڤێ دلدارییا راستەقینە یا مەلای جزیری هندەك بابەتێن دی ژی کرینە کەرەستە بۆ هۆزانێن خۆ، وەك ستایشا (مەدح) هندەك ژمیرێن جزیرا بۆتان، یان هێرشا مەغوڵ و تاتار یان هندەك وەسفا گشتی یا سروشتێ جوانێ کوردستانێ.
نموونەیەك ژ هۆزانێن مەلای جزیری.

١- ئیـــرۆ ژڕەمـــزا دێـــم دوڕێ
میـــننەت کـــو من مەسروورە دل
دلـــبـــەر ب فـــنجـــانـــا ســـوڕێ
مـــەی دامـــەو مـــەخـــمـــوورە دل
٢- ڕەمـــزەك نـهـێـن ئـاڤـــێـهتە دل
مـیـهری ژبـــاتـیـن مێـهـتـە دل
شـــەهـــزادەیێ ســـوڕ ڕێهتە دل
شـــەهکـاســـەیا فـــەرفـــوورە دل
٣- هـــۆستـــایێ عیشقێ دل هەڤـۆت
ســـەرتـا قـــەدەم هـــینگێ د سـۆت
ڕەمـــزا (ئەنەلحەق) هەردگـــۆت
بـــاوەڕ بـکـــەن مـــەنـــسوورە دل

٤- دل لێ بدەت نوورا مەیێ
وەختی سواش و هەی هەیێ
فەهم ئەربکەی وەحیا نەیێ
ژێ دت خەبەر مەئموورە دل

٥- نوورا ژقودرەت لێ دوونوون
ژێرا دنالن ئەرغە نوون
وەر ئایەتا عشقێ بخوون
خوەش نوسخەیەك مەستوورە دل

٦- تەفسیرێ سیرا ئایەتێ
عارف دڤێتن گوە دەتێ
راژا رەمووزێن قودرەتێ
گەردیت بکەت مەعزوورە دل

(ژ دەستپێکێ پێنج دێر بۆ ژبەرکرنێنە)

ڕاڤەکرنا پەیڤان:

١- ئیرو:	ئەڤرو
دێم :	سەر و چاڤ
دوڕێ:	وەك دوڕ
سور:	نهێنی
مەخموور:	سەرخۆش

واتـه: منـەت بـۆ خـودێ کـو دلێ مـن ئـەڤرۆ ب وێ خوشـتڤیێ خۆشـه یـاکو ڕوییێ وێ وەکی دوڕێ، دلبـەرێ ب فنجانـا نهێنییـا دلێ خـۆ شـەراب دامـه و دل ب وێ سەرخۆشه.

٢- نهێن: ڤەشارتی ، نهێنی

ئاڤێته: هاڤێته

میهر: ژ (مێهتن - میتن) هاتییه - مژین ، مێشتن.

ڕێهته: ژ (ڕێهتن - ڕێشتن) هاتییه - ڕشته.

شەهکاسه: پەرداغا شاهانه.

فەرفوور: ئـەو کاسـەیه یـاکو (فـەغفوور)ێ پاشـایێ چینێ پـێ ڤەدخوار.

واتــه: دلبەرا من ئیشارەتەکا ڤەشارتی هاڤێتـه دلی و ئـەڤینییا ژنك دهێت دلێ مــن مێشــت، شــەهزادەیێ نهێنــی ڕشــته دلی و دل ژی کاســەیا فەغفوورییه.

٣- هـۆسـتـا: مـامـۆسـتـا.

هەڤۆت: سووتی - شەوتی.

هێنگی: وی دەمی ، وی چاخی.

واتــــه: هوسـتایێ دل سـووتیێ عشـقێ دەمـێ ژ سـەری حـەتا پێیـا ب ئاگرێ عشق و ئەڤینێ دسووت، ئەوی ڕەمزا (ئەنەلحەق) بـەردەوام دگۆت، باوەربکەن دلێ من مەنسووره.

د ڤێریدا (مەنسوور) ب واتەیا سەرکەفتی دهێت، ئەڤ دێرە ژی ئیشارەته

بۆ سەرهاتییا (مەنسوریٚ هەلاج) ٨٥٨ – ٩٢٢ز کو حەتا مری، هەر هەوار دکر و دگۆت (ئەنەلحەق). واتــە: هۆزانڤان دبێژیت ئەز ژی دعشقا خودیێدا وەکی مەنسووری حەتا مرنیٚ دیٚ هەر هەوارکەم وبێژم (ئەنەلحەق).

ئەڤەژی دسوفییەتیێدا دبێژنیٚ پلەیا فەنابوونی.

٤– مــەی: شەراب ، عەرەق.

سەواش: شەڕ ، جەنگ.

هەی هەی: هەوار و دەنگە دەنگ.

ئــەر: هەکە ، ئەگەر.

نــەی: بلوور ، نــای.

ژیٚ: ژ ویٚ.

دت خەبەر: خەبەلر ددەت – دئاخڤیت.

واتــە: هەکە رۆناهییا مەییٚ ل دەمیٚ شەڕو هاوارو دەنگە دەنگا عاشقان ل دلی بدەت و روون بکەت و ئەگەر دل د دوەمییا نەییٚ گەهشت وزانی کو ئەو دەنگ دەنگیٚ عشقا خوداییە و ب ویٚ تیٚگەهشتنیٚ کەفتە ئاخفتنی و راستی گۆتن و نهینی دەربڕین.

ئەڤە پلیەکە دل گەهشتییٚ و فەرمان پیٚ هاتییە کرن کو نهێنییان ڤەشێریت و راستییان بێژیت.

٥– نوورا ژ قودرەت: رۆناهییەك ژ خودیٚ، مەبەست ناڤ چاڤن.

لــیٚ: ل وی.

دوو نوون: مەبەست دوو چاڤ.

ژێــرا: بۆ وی.

ئەرغـەنوون: ئاميــرەكێ مۆسـيقێيە، لڤێـرە جهـێ دلێ عاشــقان ڤەدگريت.

وەر: وەرە.

بخوون: بخوينە.

نوسخە: پەرتووك ، كتێب.

مەستوور: هاتييە نڤيسين (مسگور). نڤيسيى.

واتـــە: دلێ عاشـقان كـو وەكـى ئەرغوونـە هـەردەم هـەوار دكـەت و ژ ئـەڤينا وان نـاڤ چـاڤێن رۆنـاهى بـەخش دنالێـت، كـو دوو بـرى و چـاڤ پێڤەنـە وەكى دوو پيتێن وەرگێڕاى ييێن (نوون)ێنە، ئەڤـەژى چێكرنا خودێيـە، دێ وەرە ئايەتا عشقێ د وان دەڤ و چاڤاندا بخوينە، كو نوسخەيەكا نڤيسييا چاك و خوشييا پەرتووكاخودێيە.

٦- سـڕ: نهێنى.

عارف: زانـا.

گوه دەتێ: گوه بدەتێ.

ڕاز: نهێنييا دلى.

ڕمووزێن قودرەتێ: ئيشارەتێن خودايى.

گـەر: ئەگەر.

دين بكەت: شێت بكەت.

واتـــە: زانا دەمێ نهێنيا ئايەتێ ديارو ئاشكرا دكەت، وى دڤێت گوه بدەيە لێكدانا نهێنيين وێ ئايەتا جوانييێ، ئەگەر نهينى رمووزێن قودرەتێ دەربێخيت هێجەت هەيە مروڤى دين بكەت. واتە ئەگەر ئەو نهێنييا جوانييێ و عشقێ مروڤێ شێت بكەت ئەگەرو هێجەت بۆ وێ شێت بوونێ هەيە.

ئەحمەدێ خـانـــی

ئەحمـەدێ خـانی بنـاڤ دەنگـتـرین هۆزانڤـانێ کـەڤنێ کـوردە، بەرهـەمێن کوپیتکا هۆزانا کرمانجیا ژووروویـە و دیماهیك هۆزانڤانێ مـەزنێ وانـە، ناڤ و دەنگیا ئەحمەدێ خانی دگەل مەم و زینێ سنوورێن دوورێن ولاتـی برینە و بەرەڤ جیهانێ بەلاڤە بووینە.

ژیـانـا خـانـــی:

خانی هۆزانڤانێ ئێکانەیە کو وی ب خۆ مێژوویا ژ دایك بوونا خۆ تۆمار کربیت، دەمێ دبێژیت:-

لـەورا کـو دەمـا ژ غـەیب فەك بوو

تەئریخ هەزارو شـەست و یەك بوو

واتـە:

ل بەری کو دەمێ ژ نەبوونێ پەیدابووی، سالێ سالا هزار و شێست و ئێك بـوو، رامـان ئەڤەیـە ل سـالا (١٠٦١)ێ مشـەختی یـی هاتییـە دونیـایێ کـو دبیتــە (١٦٥٠) زاییـنــی، لێ ل کیڤــە؟ هنــدەك ژبــەرکو ل بایەزیــدێ یــێ وەغەرکری و هەر ل وێرێ هاتییە ڤەشارتن دهژمێرێن ژ خەلکێ بایەزیدێ. لێ ئەگەر ب هویری مەم و زینێ بخوینینەڤە دێ تێگەهین کو خانی زۆر ب جزیرێ ڤە یێ گرێدایە هەر چەندە رویدانێن چیـرۆکا مـەم و زیـن ل دەڤـەرا جزیرێ بوون و ئەڤە هۆیـەکێ مـەزنێ وێ گرێدانێ یـە، لێ ئـەو ژی یادیارە کو خانی ل جزیرێ زۆر ژیایە هەر وەکی بۆ مە د مـەم و زینـێ دا دەردکـەڤیت کو خـانی زانایـەکێ مـەزن بـوو، شـارەزاییێ فەلسـەفە و گەلـەك زانستێن دی بـوو، وبۆمـە دیاردبیـت د زۆر پـەرتووکان دا ل سـەر ژیانـا خـانی هاتییـە نڤێسین، ول گەلەك جهان خوێندییە و بوویە مەلایـەکێ گـەورە ل جزیـرێ و بایەزیدێ دەرس گـوتینە و گەلەك مـەلا و زانایێن دی پێگەهاندینە. خـانی

ل سالا (١٧٠٦) زاینی وەغەرکریە.

بەرهەمێن وی:

ژ بەرهـەمێن خـانی کـو مایـنـە ل بەردەسـت دشـێین چـوار بەرهـەمان دەست نیشان بکەین:

١- غەزەل و قەسیدە.

٢- عەقیدا ئیمان.

٣- نەوبارا بچووکان.

٤- مەم و زین.

١- غـــەزەل و قـــەسـیـدە:

خانی هەر ب مەم و زینێ ناڤ ودەنگیا خوٚ یا دەرئێخستی، لێ ل ئەڤان دیماهیان هندەك هوٚزانێن وی یێن هاتینە ڤەدیتن کو ئەو ژی پشکەکا دی ژ هوٚنەرمەنـدیا خـانی نیشـاددەت و ژلایـێ بیـرو فەلسـەفەیا خـانی تەمامکەرێن مەم و زینێ نە.بوٚ نموونە دهوٚزانەکێ دا دبێژیت:

١- میـری مەجلیس نەکەت مـوتریب گـــوٚیاچ بکەت

غونچەی خەندان نەبتن بولبولی شەیـدا چ بکەت

٢- بنکـا حـوسنی بتـان لازمـە سـاحێب نـەزەرەك

کـەسی بیـنـا کـونـەبت دولـبەری زێبا چ بکـەت

٣- تـالـیبی عیـلم و کەمال نەبتن قابیـلی فەریز

حیکـمـەت و تـەربیەتا عـالیمی دانـا چ بکەت

٤- تەبعی خـانی سـەدەفا گـەوهەرە عیرفانە وەلێ

مـەتـن خـوانەك نەبتـن ساحێبی مەعنا چ بکەت

(دوو دێرێن دەسپێکێ بوٚ ژبەرکرنێ نە)

٢- عـەقـيـدا ئـيـمـان:

پەرتووكـەكا بچويكا عەقيـدا ئيسـلامێيە، يـان چـەند وانـەكێن زانسـتىٚ (كـەلام)ە، خـانى ب هـوٚزان پێشكێشـى فـەقيىٚ كـورد كريـە. ل ڤێـرىٚ خـانى وەك ماموٚستايەك خوٚ دياركريە، و نەچوويە دكوٚرىٚ گێنگـە شـەو و لێكـدانا مەزهـەبێن ئيسـلامى، دڤێرىٚ دا خـانى وەك (مـەم و زيـن)ىٚ نەكرييـە بـەلكو پەرتووكەكا خوێندنىٚ پێشكێشى قوتابيێن خوٚ كرييە.

٣- نـوٚبـارا بـچـووكـان:

د ڤێرى ژى دا خانيىٚ ماموٚستا، ب هوٚزانا كوردى فەرهەنگەكا عەرەبى – كـوردى پێشكيشـى زاروٚكـێن كـورد كرييـە، بـوٚ هنـدىٚ دا فێـرى زمـانىٚ عـەرەبى بـبن. خـانى دڤێرێـدا وەكـو كـورىٚ مللـەتى خـوٚ ددانيـت، ئـەڤى بەرهەمى پێشكيشى مير و خاوەن دەسهەلاتان ناكەت، بـەلكو بوٚ زاروٚكێن كورد نڤيسييە وەك ئەو ب خوٚ دبێژيت:

نـەژبـوٚ سـاحـيـب ڕەواجـان
بەلكى ژبوٚ بچووكێد كرمـانـجـان
(بوٚ ژبەركرنىٚ يە)

٤- مەم و زيـن:

ئەو دەمەك بوو ئەنجامىٚ پڕ ئازار و مرنا بىٚ وێنـەيا مـەم و زينـان ببـوو چيـروٚك و هاتـە ڤـەگێران. ئـەو دەمـەك بـوو ئـەو ئـەنجام و ئـەو سـوٚز و ئـەو فيداكارى سروودا دلداران بوو. لـىٚ خـانى هـات سـەر ژنـوى سـاخ كرنەڤـە، ونـەمرى پـىٚ بەخشـين، ودنـاڤ چيـروٚكێدا دا كوٚمەڵـەكا هـزر و بيـرو ڕايـێن خوٚ يێن فەلسەفى دەربڕين. وەك دبێژيت:

شـەرحـا غـەمـێ دل بکـەم فـەسـانـە
زیـن و مـەمـێ بـکـەم بـــەهـنـــە

(بۆ ژبەرکرنێ یە)

واتـە: (شـەرح و راڤـەکرنا کوڤـانێن دلی بلاڤ بکەمەڤـە و مـەم و زیـن بکەمـە بەهانە) خانی پشتی کو داستانا (مەم و زین)! (مەمێ ئالان) دناڤ خـەلکێ بۆتاندا بلاڤ بووی، هاتییە تشتەکێ نوی ب بەرگەکێ نوی نڤێسییە، وەك دبێژیت:

سـافـــی شمـــراند ڤەخوارد دووردی
مـانەنـــدی دەری لـیسـانـی کـــوردی
ئـیـنـــانـــە نـیـزام و ئـیـنـتـیـزامی
کـێـشـــایـــە جـەفـــا ژبـــۆ وی عـامی

(بۆ ژبەرکرنێ یە)

واتە (ب سەر شەرابێ بژارتی ڕابوریم ومن ڤەخوار کو باشترین شەرابە، کا چەوا ب سەر زمانێ دەریدا ڕابوریم – کو فارسیا کەڤنە – ومن زمانێ کوردی ئینایە و دانایە سەر سیستەمەکێ رێك و پێك و ئەو دویر کەفتنا خەلکی من نەهێلایە).

مەم و زینا خانی وەك مەم و زینا فۆلکلۆری یا ناڤ خەلکی نینە کو بتنێ چیرۆکا دلداری بیت، بەلکو خانی ب شاعیرانە چەند تشتەکان راڤەدکەت و تشتەکێ نوی دادرێژیت.

هەندێك ژ فـەسانـەیێد بـوهتان
هەندەك دبەهانە هـەن د بـوهـتـان

(بۆ ژبەرکرنێ یە)

واتـه: هنـدەك ژ وان تشـتێن دنـاڤ بۆتانـدا مـاین كـو ئـەڤ چیـرۆكە یـە و خەلكی زار بۆ زار ڤەگێرای، هندەك بیـرو ڕاو بۆ چوون خـانی ب نـاڤێ مـەم وزینـێ دەربڕینــە كـو دێ بــەحس كــەین، هنــدەك (بوهتــان)ن یــان بێــژین (درەون) مەبەست پێ ئەو كەسایەتینە نە كو خـانی بۆ پێوستیا چیـرۆكێ دروست كرین، یـان ئـەو دان و ستاندندنە یـا دنـاڤ بـەرا وان كەسـایەتیان دهێتـە گێڕان. خـانی كۆمەڵـەكا بیـرو بـاوەرێن خـۆ ب رێكـا مـەم و زینــێ دەربڕینە كو ئەڤەنە.

١- هــەر ل دەســتپێكێ، ب نــاڤێ ستایشــا خــودێ و پێغەمبــەری چــوویە دنــاڤ دان و ســتاندنێن فەلســەفی، گەلــەك ژ بیــرو ڕایــێن فەلســەفا یۆنــانی و ئیسـلامی دەردبڕیـت و دان و سـتاندنێ تێـدا دكـەت، و خـۆ وەكی فەیلەسوفەك و خودانیاسەكی مەزن ددانیت.

٢- خــانی ئێكــەمین كــوردە كــو هــزرا كوردایــەتیێ دقالبــەكێ دیاركریــدا دەربب‌ــریت و كــوردان هــان دەت ئێــك بگــرن ول بەرامبــەری هێرشــا داگیركەرێ وی سەردەمی ڕاوەستن.

٣- خــانی د مــەم و زینێــدا گەلــەك هــزرێن كۆمەلایــەتی ژی دەربڕینــە و دهەمیاندا دگەل هێلا بەرەڤ پێش چوونا مێژوویێدا بوویە.

٤- خــانی دلـداریا ب سـوژا مـەم و زینـێ ژی بـەر ب ڕێبازەكا تەسـەوفیدا دبەت وب خودێ پەرستیێ دگەهیتە پلەیا فەنا بوونێ.

ب ڤــێ چــەندێ شــیایە مــەم و زینــێ بكەتــە گــەورەترین بەرهــەمێ ئــەدەبا كــوردی یــێ ســەر دەمــێ خــۆ و هــەتا ئــەڤرۆ ژی درێــژەوا ئــەدەبا كوردی و ڕۆژهەلاتیدا جهەكێ تایبەت بۆ دهێتە تەرخانكرن.

ڕۆخسارێ مەم و زینێ:

١- مەم و زینێ ب بەشێ دیالّکتا بۆتانی یا کرمانجیا ژووری هاتیە نڤیسین، لێ هەولێ دایە کو و شەییێن زۆر ژ بەشێن دی یێن دیالێکتا کرمانجییا ژووری و دیالێکتێن دی تێدابن.

٢- خانی ل سەر پەیرەوێ زمانێ ئەدەبیێ وی سەردەمی چوویە، و گەلەك پەیڤێن فارسی و عەرەبی و تورکی تێکەل کرینە.

٣- حانی کێشا عەروزا عەرەبی بکارئینایە.

٤- خانی ئێکەتیا قافییێ (سەروا) لادایە، و قافیا مەسنەوی یان جووت سەروا بکارئینایە، کو ل بەری وی د داستانێن فارسیدا بکارهاتییە. و ئەڤەژی دئەدەبێ کوردیدا تشتەکێ نوی بوو. یان باشتر ئەوە بێژین دکرمانجیا ژووریدا یا نوی بوو.

دەنگێ خانی تا ئەڤرۆ ژی هەر بەرزو بلندە، دەنگێ سۆزو خۆشەویستێیە، باوەری و نیشتمان پەروەری یە فەلسەفەکا ورد و تێگەهشتنا جیهانێیە، دەنگێ کاروانێ سەرکەفتی و بەرەڤ پێش چوونا پێشکەفتنا مرۆڤییە، خانی چ دبەرهەمێ بەرزێ خۆدا و چ ژ بیرا نیشتمان پەروەریدا ڕەنگدانا ڕۆژانێن گەشە سەندن و بەرەڤ پێش چوون و هەلّمەتا مێرنشینا بۆتانە، ئەگەر تەماشەی ژێدەرێن مێژوویا کوردی بکەین دێ بینین ل وی سەردەمیدا پیپشەسازی بوو. و ژبەر ڤێ ئەگەرێ هزرا رزگاربوونا نەتەوایەتیی د هۆزانا خانیدا دیارە، لێ داگیرکەرێ عوسمانی هات و وەلات وێرانکر و نەهێلا پێش بکەڤیت، بەرەڤ پێش چوونا و گەشەسەندنا پیشەسازی و پێش کەفتنا هۆزان و هونەری ژی ل جهێ خۆ

ڕاوەستیا و بەلکو پاش کەفت ب وی ڕەنگی کو ژناڤ بچیت و بەرەڤ لاوازی و نەمانیٚ بچیت.

ئەو بناغیٚ مەلاییٚ جزیری و خانی دامەزراندی پشتی دوو سەد سالاًن د دویڤ دا وەك خوٚما، لیٚ چونکو ئەڤ بناغە زوٚر ییٚ بهیٚز و موکم بوو دەلیڤە هەبوو دەسپیٚکەکا دی و سەرهلدانەکا دی لسەر دەست پیٚ بکەت کو ل سەدیٚ بیستیٚ بوو.

ئەڤە ژی نموونەیەکە ژ مەم و زینا خانی:

١- گەردیٚ هەبویا مەژی خودانەك
عالی کەرەمەك لەتیفە دانەك

٢- عیلم و هونەر و کەمال و ئیزعان
شیعر و غەزەل و کتیٚب و دیوان

٣- ئەڤ جنسە ببا ل بال وی مەعموول
ئەڤ نەقدە ببا ل نك وی مەقبوول

٤- من دی عەلەما کەلامیٚ مەوزوون
عالی بکرا ل بانیٚ گەردوون

٥- بینا ڤە ڕوحا مەلیٚ جزیری
پیٚ حەی بکرا عەلی حەریری

٦- کەیفەك وەبدا فەقیهیٚ تەیران
حەتاب ئەبەد بمایە حەیران

٧- چ بکەم کو قەوی کە سادە بازاڕ
نینە ژ قوماشرا خریدار

(ژ دەسپیٚکیٚ پیٚنج دیٚر بوٚ ژبەرکرنیٚنە)

ئەدەبیاتێ کلاسیزمیێ کوردی ب شێوەییێ کرمانجییا خوارێ

دوماهیـــك دیالێکتـــا کـــوردی بوویـــه کـــو بنـــاغێ زمـــانێ ئـــەدەبی و کۆمەلایـــەتی و ئـــابووری و جـــوگرافی، ئـــەدەبیات بـــەرەڤ لاواز بـــوون و نەمانێڤە چووین، کو ل دەست پێکێ پشکا (سلێمانیێ) ژ وێ دیالێکتێ بوویـه بنـاغێ قوتابخانـەیا ئـەدەبیاتێ نـوی یـێن کـوردی ول سـەر دەمـێ حوکمڕانیـا (بابـان) وەك زمـانێ ئـەدەبی پەیـدابوو و هـەتا ئـەڤرۆ ژی دگەشەسـەندن و بـەرەڤ پـێش چـوونێ دایـه هـەتا کـو بوویـه زمـانێ ئـەدەبیاتێن سـەردەم و زامـانێ خوێنـدنێ ل قوتابخانـەیان و زمـانێ کاروبارێن فەرمی ل کوردستانا عیراقێ، و ژلاییێ نەخشێ دیالێکتان هەمی سنووڕێ کرمانجیا خوارێ (سلێمانی ، سنه و سۆران ، موکریان) وهەمی سـنووڕێ دیالێکتـا (گـۆران) ژی (هـەورامی و زەنگەنـه و باجـەلان و رۆژ بـەیانی ..هتـد) وبەشـەکێ زۆر ژی ژ (لوڕ) بخۆ ڤەدگریت و ل نك هندەك نڤێسەرێن کرمانجیا ژووری ژی بوویه زمانێ نڤیسینێ، ول هندەك بەشێن وێ دەڤەرێ بوویه بناغێ زمانێ ئەدەبێ نوی و ئەدەبێ یەکگرتی بۆ هەمی کوردان ل سەر بناغێ تێکەلیا راستەقینه و زانستی پەیدابیت و سیمایێ دروست بوونا ژیانێ و دروست کرنا وێ پێڤە دیاره. ڤێجا ل ڤێره چەند پسیارەك پەدا دبن، چەوا دروست بووینه؟ ول کیڤە؟

ئەڤ هێزه چەوان پەیداکرییه؟ وپێدڤییه د مێژوویا ئەدەبیاتاندا چ ناڤ دانینه سەر ڤێ قوتابخانەیێ؟

بۆ بەرسڤدانا ئەڤێ پسیارێ دبێژین

ڕاستیا مێژوویێ دبێژتە مە کو پێدڤیەکا بابەتی و مێژوویی وەکر کو ژ ئەنجامێ گەشەسەندنا مێژوویی و کۆمەلایەتی و ئابووریا بابان، پێدڤی ب باژێرەکێ مەزن و پیشکەفتی هەبیت ببیتە پایتەختێ ڤێ مێرنشینێ و بەرفرەهـ و بەر بەلاڤ بیت و پێنگاڤان بۆ مێرنشینێن دی یێن کوردستانێ بهاڤێژین، ڤێ هێڤیێ بجهـ بینیت، کو بۆ میرێن بۆتان و سۆران بجهـ نەهاتن،هیڤیا ئێك ڕێزی و ڕێکخستنا کوردستانێ.

بارێ جوگرافی و کۆمەلایەتی یێ باژێرێ – قەلاچولان – کو پایتەختێ بەرێ یێ مێرنشینا بابان بوو، ل وی ئاستی نەبوو کو ئەو پایتەختە لێ پەیدا ببیت، ژبەر هندێ ل نێزیکی جهێ ئەڤرۆ باژێری سلێمانیێ لێ ژهەمی لایەکی ڤە بکێر دهات کو ئەو پایتەخت تێدا بهێتە ئاڤا کرن، بناغێ دانانا باژێرێ سلیمانیێ ل سالا ١٧٨٤ز ئەنجامێ سەربۆرا چەند سەد سالێن کوردان د دروست کرنا باژێران و دنیا دیتنا پادشاهێن بابان ژی ب خۆ دنەخشە کیشان و بیناکار باژێریدا جهێ خۆ گرت. باژێرێ سلیمانیێ هەر ژ دەسپێکا دروست بوونێدا ژ گەلەك تشتان پێك هات وەك:

١- باژێر ل سەر بناغێ زانین و شارستانیەتێ هاتە ئاڤا کرن.

٢- هندەك دیمەنێن باژێرێن پێشکەفتی یێن وی سەردەمی تێدا د دیاربوون.

٣- هەر ل دەسپێکا دامەزراندنا باژێری پرۆژێن ئاڤ و سولینان یێن تایبەتی بۆ هەمی باژێری هاتنە دروست کرن.

٤- چەند جۆرێن پیشەسازی تێدا هاتنە دامەزراندن کو وێنەیێ وان وەکو دەسپێکا ڕاپەڕینا پیشەسازی و پەیدابوونا پەیوەندیێن

پیشەسازیا ئوروپییە، وەکو سابوون دروست کرن و چنین و ڕستن و قوتابخانە ودەباخانە و ڕستن و چەقماخسازی ... وگەلەك سنعەتێن دی.

٥- ئەڤ بازێرە بوو مەلبەندەکێ مەزنێ بازرگانیێ، و پەیوەندیێن بازرگانی دگەل پایتەختێن مەزنێن دەڤەرێ گرێدان، و هندەك جاران گەهشتنە پایتەختێن ئوروپی ژی. بێ گومان ئەو پێشکەفتنا زانیاری و ئەدەبی ژی ژێ پەیدابوو و ڤێ چەندێ هوشیاریەك دناڤ ئاکنجیبونان ژێدا دروست کر، ژبەرهندێ هەر ل دەسپێکێ چەند مزگەفتێن مەزن هاتنە ئاڤا کرن و مزگەفتا مەزن ببوو مەلبەندێ خواندنێ وب سەرپەرشتیا میرێ بابان هاریکاری و رێ خوشکرن بۆ سەدان فەقیان دهاتە دان، کو ژهەمی قولاچێن کوردستانێ دهاتن و مەلایێن باش ژی ژ گەلەك جهان دهاتنە هنارتن بۆ سلێمانیێ و زانایێن زیرەك و هەژی ل وی سەردەمی دەرس گوتینە، کو ناڤ و دەنگیا وان ل هەمی ولاتێن بوسلمانان‌دا بەلاڤ بووینە، هەر وەك دان و ستاندن و بزاڤا کێشەیا دناڤبەرا دوو تەریقەتێن قادری و نەقشەبەندی دڤی بازێریدا ل سەردەمێ بابان ب دیمەنەکێ دی یێ بزاڤا هزر و بیر و ڕووناکبیری و ڕاپەرین و چالاك کرنا لڤینا ژیانا وی سەردەمی دهێتە دانان.

بێ گومان ل ڤێ ئاخا بهادار، بزاڤەکا ئەدەبی یا نوی پەیدادبیت، و پەیڕە وەکێ ئەدەبی یێ نوی یان چەند پەیڕە پەیدادبن، ومەشخەلا ئەدەبێ نوی ل سلێمانیێ سەرهلدا.

قوتابخانەیا شیعری یا بابان، کو هندەك شارازایێن ئەدەبیاتێن کوردی ب قوتابخانەیا (نالی) ددانن، وهندەك دن ژی ناڤی (نالی و سالم وکوردی) پێکڤە دئینن و ب(سێ ستوینێن) ناڤ دکەن،ئەگەر ژلایێ ناڤەرۆکێ ڤە

گەلەك دیمەنێن وێ قوتابخانەیێ د ئەدەبیاتێن مەیێن ئەڤروٚ دا نەمابن، لێ ژلایێ روخسار و زمانی ڤە ئەدەبیاتێن مەیێن ئەڤروٚ هەر بەرەڤ پێشڤەچوونا مێژوویی و روخساریٚ ئەدەبییێ ڤێ قوتابخانەیێ یە.

هونەرمەندی و ماموٚستاییا (نالی) شیانێن وەسان دانە بەرهەمێن وی و هەردوو هەڤالێن وی کو زوو بەلاڤبن و بچیتە د دلیدا و کاری ل سەر شاعرێن دی یێن دەڤەریٚ بکەت، ئەو دەنگیٚ ل سلێمانییێ بلند بووی دەنگ ڤەدایە، و ئەڤ دەنگ ڤەدانە ل پلەیا ئێکێ ل دەڤەرا سوٚران (هەڤلێر)یێ بوو.

هەر د وی سەردەمی دا هوٚزانا حاجی قادریٚ کوٚیی (١٨١٧ – ١٨٩٧) و ئەختەر (١٨٣٩–١٨٨٧) و کەیفی ل ئاخا سوٚران و مەجدی(١٨٤٩ – ١٩٢٥) ل ئەردەلانیٚ و کوٚمەلەکا شاعیرێن دی ل دەڤەرا سنە و موکریان هەر ب وی رەنگی نڤیسینە ئەوا نالی و هەڤالێن وی پیٚ نڤیسی.

ئەو بناغیٚ (نالی) دانای، پشتی ژناڤ چوونا مێرنشینا بابان نە هەرفتیە، بەلکو هەر بەرەڤ پێش دچوو.

بەراهی و دەسپێك:

گەلەك جاران، دەمیٚ بەحسی شیعرا نالی و قوتابخانەیا وی دهێتە کرن پسیارەك دهێتە پێش، ئەو ژی ئەڤەیە کا چەوا چێدبیت زمانەك یان دیالێکتەك ژ زمانەکی شعر بەری هینگیٚ پیٚ نەهاتبیتە گوتن، لیٚ دەسپێکا ویٚ ژ لاییٚ ناڤەروٚك و زمانی ڤە ب ڤی رەنگیٚ موکم پەیدابیت؟

ئەڤ پسیارە گەلەك دجهیٚ خوٚدایە، و ب تمامی دگەل مەنتق و زانستیدا دگونجیت.

بێ گومان ئەم نالی ب ڕێبەر و دامەزرێنەرێ قوتابخانەیا شعرا بابان ددانین. ئەگەر بەرهەمێ نالی ژلایێ ناڤەرۆك و ئەو بابەتێن بەحس کرین و شعر ل سەر گوتین تمام د تازە نەبن و وەکو شعرا کلاسیکیا دیالێکتێن دی یێن کوردی و شعرا کلاسیکیا رۆژهەلاتێ بن، لێ ژ لایێ زمانیڤە د نوی نە.

دیارە ئەڤ نوییاتیە وێ چەندێ ناگەهینیت کو بەری نالی هیچ جۆرە شعرەك ب وێ دیالێکتێ واتە ب بەشێ (سلێمانیێ – کرمانجی خوارێ) نەهاتیە گوتن. لێ نالی رەنگەکێ جۆدا یێ موکم بیت و ببیتە بناغەکێ بهێز کو نەهێتە لادان و هۆزانڤانێن دی پەیرەو بکەن و نەچنە سەر شێوەیێن دی. یان نەچنە سەر زمانێن دی یێن رۆژهەلاتی کو هندەك هۆزانڤانێن کورد شعر پێ دنڤیسی، ب تایبەتی (فارسی).

زانست و مەنتق دگەل هندێیە کو بەری نالی دەستپێکەکا وەسا هەبیت کو هێدی و پیچ پیچە ئەو بناغێ موکم و بهێز ژێ پەیدا بوویە و بلیمەتیا نالی و هەردوو شاعرێن دی وی بناغێ سادە موکم و بهێز بێخن.

جهێ داخێ یە بارودۆخێ دەڤەرا کوردستانێ وەکر کو پتریا بەرهەمێ گەلەك هۆزانڤانێن ناڤدار بەرزەبن یان بسوژن، ژبەر هندێ گەلەك بەلگەو نموونە بۆ مە نەماینە کو بووینە دەسپێکا سادەیا قوتابخانەیا نالی. لێ دگەل هندێ ژی هندەك تشت ماینە ل بەردەستێ مە ژ ئەڤان بەلگەیان:–

١– ئەگەر ب هویری ل بەرهەمێن ئەدەبییێن فولکلوری ب ڤەکولین کو هەتا ئەڤرۆ هاتینە تۆمارکرن، یان ل دویڤ بەرهەمێ نە تۆمارکریێ فولکلوری بگەڕیێن دێ بەرهەمێ وەسا دەست مە کەڤیت

کو ل دویڤ رویدانێن مێژوویی و هندەك دیمەنێن دی، بڕیارێ ل سەر بدەین کو بەرهەمێ بەری نالی ژی هەر ب دیالێکتا وی هاتینە گوتن.

٢- هەر چەندە هەتا ئەڤرۆ ژی ب تمامەتی سالا ژ دایك بوون و مرنا (عەلی بەردەشانی) بۆمە دیار نەبوویە، لێ هەمی بەلگە بۆ هندێ دچن کو عەلی بەردەشانی بەری نالی کەفتیە ورەنگە ماوەیێ ژیانا وان دگەل ئێك بیت. ژبەر هندێ ئەم دشێێن بەرهەمێ عەلی بەردەشانی کو هۆزانا مللییە ب دەسپێکا سادەیا بەرهەمێ نالی دانین، وئەگەر ڤەکۆلینێ ل سەر بەرهەمێن عەلی بەردەشانی بکەین دێ هندەك مینانەدن و وەك یەکییێ دناڤبەرا وی بەرهەمێ نالی دا بینین و گەلەك پەیوەندی دناڤبەرا وی و سالمیدا دا دیاردبیت ب تایبەتی ژلایێ ناڤەرۆکێڤە. هەر چەندە ژلایێ رۆخسارێڤە جیاوازی هەیە.

٣- (مەولوودنامە) یا شێخ حسێنێ قازی (١٧٩١ - ١٨٧٠)[1] کو ب ئێکەمین بەرهەمێ پەخشانا کوردی دهێتە دانان. جهێ داخێیە تا ئەڤرۆ سالا نڤیسینا ڤێ مەولوودنامەیێ نزانین، لێ ئەم دزانین کو شێخ حسێنێ قازی ب تەمەنی ڤە ژ نالی مەزنترە و ژلایێ بەرهەمێ ئەدەبی ڤە هەڤچەرخێ وییە. ئەگەر مەولوودنامە ب دەس پێکێ نەهاتیە دانان بۆ هۆزانا نالی ئەو هینگێ ب دیاردەکا ئەدەبی دێ هێتە دانان کو دوان بارودۆخێن مێژوویدا پەیدابوویە کو شعرا نالی تێدا پەیدابوویە.

(١) دەرکەڤتیە کو نڤیسینێن (تەرەماخی - تەرەمۆکی) کو ل سالا ١٥٩١ - ١٥٩٣ز هاتینە نڤیسین ئێکەمین پەخشانا کوردییە.

نــــالــــی

(١٨٧٣ - ١٨٠٠)

ژیــان و بــەرهـــەم:

نــاڤێ نــاڵی مــەلا خــدرە کــوڕێ ئەحمــەد شاوەیســێ ئــاڵی بــەگێ میکائیلییە، میکایەل ئێکە ژ ئیجاخێن عەشیرەتا جاف، ل گوندێ (خاك و خوڵ) ل دەشتا شارەزور ژ دایك بوویە، بۆ خوێندنێ چوویە قەرەداغ و پاشان فەقییەتی ل سلێمانیێ ل (خانەقایا مەولانا) تەمام کریە، و ئیجازا مەلایەتیێ وەرگرتییە، ناڵی ب چاڤێ خۆ لوتکا گەشەسەندن و پێشکەفتنا فەرمانڕەواییا بابان دیتیە. دەمێ چوویە حەجێ ول ڕێکا ڤەگەڕیانێ ل شامێ گوە ل دەنگ و باسێ ژناڤ چوونا مێرنشینا بابان و هێرشا عوسمانیان و داگیرکرنا سلێمانیێ دبیت، ڤێجا بڕیار ل وێرێ ژ داخا نیشتمانیێ و دووری ولات گیانێ خۆ ژ دەست ددەت، و وەغەردکەت.

بــەرهــەمێن وی:

وەك مە گوتی ڕەنگە ژلایێ ڕوخساریێ ڤە هۆزانێن ناڵی ب هۆزانا نوی نەهێنە دانان، یان ب دیمەنەکێ دی یێ ئەدەبیاتێن کلاسیکیا کوردی بهێتە نیاسین، کو ب شێوێ کرمانجیا ژووری ل سەدێ هەڤدێ گەشە کریە، یان بەلگە هندەك ب وێنەیەکێ کوردی یێ شعرا کلاسیکیا ڕۆژهەلاتی ببینن و نوییاتیێ تێدا نەبینن، لێ ئەڤە هەمی ژ ڕاستیێ د دوورن، (ناڵی) ئەگەر هیچ نەکربیت، هێز و شیانێن بەرفرەه و ب داهێنانا زمانێ کوردی د دەربڕینێ دا دەرئێخستیە، و دناڤ زمانێ کوردیدا ب

پیت و موکمیا پەیڤێن دیالێکتا خۆ ب رەنگەکێ وەسا نیشادا کو ببیتە بناغێ ئێکگرتنا زمانێ ئەدەبیێ کوردی.

بەلێ، پەیڤێ گەلك جاران لنك نالی زۆر رامان هەبووینە، وەك هەمی شاعرێن کلاسیزمێن جیهانی خەریکێ وشەکارییێ و خەملاندنا پەیڤانە و ب چەندین رامانان بکارئینانیە، لێ ئەگەر ئەڤ وشەکاریە لنك هۆزانڤانێن دی جۆرە دیمەنەکێ شیانێن ئەدەبێ وان یان ئەدەبیاتێ گشتی بێت. ولنك وان رێکەکا دەم بوراندنێ بیت، ئەڤە لنك (نالی) مەبەست و رامانەکا کوورتر و ئاسۆیەکێ بەرفرەهتر هەیە، و ژڤی ئالی ڤە (نالی) نزیکێ ئەدەبیاتێن ڤی سەردەمی دبیت.

نالی کو هۆزانڤانێ ڕۆژێن پیشڤەچوونا مێرنشینا بابانە، ئاگەهداری هەمی بزاڤ و گیانێ دەروونێ کۆمەلگەها وی سەردەمی یا سلێمانیێ بوویە و بەرەڤ یەکخستن و رێکخستنا کوردستانێ بوویە. ئەڤی هۆزانڤانێ رێبەر وەك وی ڤیای ب پەیڤا کوردی وب بناغێ پەیڤا دەڤەرا خۆ خزمەتا ڤێ پێشڤەچوونێ کریە وب ئەڤان پەیڤان بگەهیتە دوورترین سنوورێن کوردستانێ. ئەگەر ئەڤرۆکە ئەم هندەك دیمەن و پەیڤ و رامانێن هۆزانا نالی ب کەڤناتی بزانین، چونکە ل پشتی وی گەلەك هاتینە دووبارەکرن، لێ ئەو ددەمێ خۆ هەمی دنوی بوون، وەك هەر سەردەمەکی دەمێ بەرەیێ کەڤن ب چاڤەکێ سەیر و نەرازی بوون تەماشەی تشتێ نوی دکەن، ل ڕۆژانێن (نالی) ژی گەلەك کەسان ب نەڕەوایی وب حێبەتی تەماشەی ئەڤی رەنگێ شعرا نوی و ڤی زمانێ نوی کرینە، یان لنك وان یا سەیر بوو ب زمانێ کوردی هۆزان بهێتە نڤیسین.

(نـالـی) د بەرسڤدانا ئەڤاندا دبێژیت:

١- تەبعی شـەکـربـاری من کوردی ئـەگـەر ئینشادەکـا
ئیمتحـانی خـۆیە مـەقـسودی، لـە عەمدەن وادەکـا

٢- یـالـەمـیدانی فـەسـاحـەتدا بـەمیسلی شـەهسوار
بێ تـەئـەمول بـەو هەمـوو نـەوعە زبـانی ڕادەکـا

٣- کـەس بـەئـەلـفازم نەڵێ خـوکـردییە خۆکوردییە
هـەر کـەسێ نـادان نەبێ خۆی تـالـبی مەعـنا دەکـا

٤- بێتە حوجرەم پارچە پارچە موسوەدەم بکڕێ بەڕۆح
هـەر کەسێ کوتـاڵ و پارچەی بێ بەدەل سەودا دەکـا

٥- شیعری خـەلـقی کـەی دەگـاتە شیعری من بۆنـازکی
کـەی لـەدیقەتدا پـەتك دەعـوا لـەگەڵ هەودادەکـا

(سێ دێرێن پێشیێ بۆ ژبەرکرنێنە)

(نالی) ب ڤی هزرا هویر و کوور وب ڤێ خوینا گەرم ل سەر حەژێکرنا پەیڤا کوردی، ڕەنگە دگەل هەمی نەرازیبوون و گازندان ل سەر هاتینە گوتن کو هۆزان ب کوردی ناهێتە نڤیسین، بەلکو ب زمانێن دی یێن ڕۆژهەلاتی دهێتە نڤیسین، یان هۆزانڤان ئەوە یێ ب چەند زمانان هۆزانێ دڤەهینیت، دیارە د هۆزانا کەڤندا گەلەك مەرج و سنوور و پیڤەر بۆ هۆزانڤانی هاتینە دانان، ونڤیسینا هۆزانێ ب چەند زمانان ئێك ژوان مەرجانە کو هۆزانڤان پێ بهێتە هەل سەنگاندن و تاقیکرن، (نالی) ب زیرەکی دڤێ تاقیکرنێدا دەرباز بوویە، وب چەند زمانان هۆزان گوتییە، د ڤێ مەیدانێدا ب شانازی دبێژیت:

فـارسی و کورد و عەرەب هەرسێم بەدەفتەر گرتووە
نالی ئـەمـرۆ حاکمی سـێ موڵـکە دیوانی هەیە.

(بۆ ژبەرکرنێیە)

ناڤەرۆکا هۆزانێن نالی:

ئەگەر مەبڤێت ب هویری ناڤەرۆکا هۆزانا نالی دەست نیشان بکەین. دێ سێ مەبەستێن مەزن بۆ مە دیاربن.

١- دلــداری:

پتــریا بەرهــەمێ (نــالی) بەحســی دلــدارییێ دکــەت، شــارەزایێن ئەدەبیاتێن کوردی مژیلێ هندێنە کانێ ئەو سۆزو هەستێ دهۆزانا نالیدا هەی، سۆزا دلداریەکا راستەقینەیە یان هەر وەکی هەمی هۆزانڤانێن کەڤن بتنێ بۆ نیشادانا شیانێن هۆزانڤانێنە، کو پێدڤییە بەحسی هەمی بابەتان کربیت، راستیا ئەڤی هەر چەوابیت، ئەنجام وەسا دیارە کو نالی ئێك ژوان هۆزانڤانانە کـو جوانتــرین هۆزانـا دلـداری یـا کـوردی نڤیسـینە، هۆزانـا دلـداری ژی بەشـەکێ مـەزنێ بەرهـەمێ (نـالی)یـە دگـەل دەربڕینـا هەسـتێ ناسکێ دەروونی، و هەر دگەل دەربرینا ڤێ سۆزێ وەسفەکا بـەرزو جـوان و ورد دایــە ئافرەتـا کـورد، و دڤـێ مەیـدانێ ژێـدا (نـالی) بوویــە رێبــەری رێبـازەکێ. ئـەم دشـێێن وەك نموونـەیا ڤی مەبەسـتی ئـەڤێ پارچێ تۆمـار بکەین، دەمێ دبێژیت:

١- زوڵفت لە قەدت دا کە پەرێشان و بڵاوە[1]
ئەمڕۆ لە منی شیفتە ئاڵۆز و بەداوە
٢- بۆچی نەگریم سەد کەرەتم دڵ دەشکێنی
مەی بۆ نەڕژێ شووشە لە سەد لاوە شکاوە
٣- عومرێکی درێژە بە خەیالی سەری زوڵفت
سەوداو پەرێشانم و سەودایەکی خاوە
٤- هەرچەندە کە رووتم بەخوا مایلی ڕووتم
بێ بەرگییە عیللەت کە هەتیو مەیلی هەتاوە
٥- هەر جۆگەروو جۆبارێ کەوا سوورو سوێربێ
جێی جۆششی گریانی منە، خوێن نەڕژاوە
٦- بێ فائیدەیە مەنعی من ئێستاکە لە گریان
بۆ عاشقی بێچارە زوو ئەم ئاوە ڕژاوە
٧- سۆزی دڵمە، باعیسی تاوو کوڵی گریان
مەعلوومە کە ئاگر سەبەبی جۆششی ئاوە
٨- (مانی) نییەتی قووەتی تەسویری بڕۆی تۆ
ئەم قەوسە بە دەستی موتەنەفیس نەکشاوە
٩- (نالی) وەکو زوڵفت کە موتیعی بەری پێتە
تێکی مەشکێنە بە جەفاو مەیخەرە لاوە

(ژ دەسپێکێ چوار دێر بۆ ژبەرکرنێنە)

---

(١) د هندەك رەش نڤیسێن دیوانا (نالی)دا، جوداهیەك درێژگرتنا دێرێن ئەڤێ پارچە هۆزانێ دا هەیە، ژبەر هندێ رەنگە جوداهی ددیوانێن چاپکرنی ژی دا هەبیت، بۆ نموونە سەحکە لاپەڕێن ٥٣٢ ، ٥٣٣ ، ٥٣٤ ، ٥٣٦ ، ٥٣٧ ژ دیوانا نالی، ڤەکولین و لێکدانا مەلا عبدولکەریمی مدرس و محەمەدی مەلا عەبدولکەریم (چاپا بەغدا ١٩٧٦).

٢- ستایشا ئایینی:

ڕەنگە بشێین بێژن هۆزانا ئایینی ل بەری (نالی) پێکهاتییە ژ هندەك هۆزانێن ئۆلی – کو ل جەم هۆزانڤانێن دیالیکتا گۆران (هەورامی) دیارە – یان پێکهاتی بوو ژ هۆزانا سۆفییەتییێ (تەسەوف) کو زۆر باش د بەرهەمێ جزیری و فەقییێ تەیران دا دیارە، و د (مەم و زین)ا خانیدا دگەهیتە کوپیتکێ، لێ ئەڤی ڕەنگێ هۆزانێ دبەرهەمێ (نالی)دا شێوەیەکێ دی هەیە.

نالی ڕێکا ستایشا پێغەمبەری (سلاڤ لێ بن) گرتییە. نالییێ موسلمان هەست و خۆشەویستیا خۆ ل بەرامبەر پێغەمبەر و ئاخا مەککەهێ و مەدینێ دەربڕیت، و دگەهتە وێ ڕادێ کو خۆ ب سەیێ زێرەڤانێ وان جهان بزانیت، دەمێ دبێژیت:

١- ئەگەر چی کوردی دەوری شارەزووری قەسودتم ئەمما
وەسیلەم (تیبە)[1] دو حیلمی شەفیع و فەزلی مەننانە

٢- بەسەر هاتوومە ئەو خاکەی کە هەر مسقالە زەڕەییێکی
بە میزانی شەفاعەت کێوی حلیم و بەحری غوفرانە

٣- نەبوو ڕووم بێمە خاکی چاکی پاکی تیبە تابیستم
بەسەگ نابێ مولەوەس ئاوی زەرقا بەحری ئیحسانە

٤- چ زەرقا بۆ سیاهی دەفتەری هەر ناصیە ماحی
چ تیبە بۆ تەباهی دەردی هەر دەرماندە دەرمانە

٥- دەری ڕەحمەت کەوا بەحری موحیتە عاسی یە (نالی)
تێدا جان و تەن ئیفتادەی شەپۆلی سەیلی عسیانە

(ژ دەسپێکێ سێ دێر بۆ ژبەرکرنێنە)

---

(١) تیبە: طیبة ، مەبەست پێ مەدینە.

لێ دگەل ڤێ سوّزا موکم و ڤێ ستایشێ د بەرهەمێ نالّیدا ئەم نەشێین ژ ئەنجامێ ڤەکولینێ بگەهینە وی ئەنجامی کو نالّی سوّفی بوویە، یان خوّ ب رێبازەکا تایبەتا تەسەوفێ ڤە گرێدا بیت.

بەلکو ئایین و موسلمانەتیا نالّی هەستێ وی و خوّشەویستیا وی بوّ ئایینی دیار دکەت، ژبەر هندێ ڤێ جوّرە هوّزانێ بەشەکێ مەزنێ دیوانا نالّی گرتییە.

٣- نیشتمان پەروەری:

هوّزانا نیشتمان پەروەریا کوردی ژ خانی دەست پێ دکەت و حاجی قادرێ کوّیی ل سەدێ نوزدێ ساخ کرییەڤە و وەك رەنگڤەدانەك ژ هوّزانێن خانی.

لێ ئەگەر خانی و حاجی هندەك دروشمێن رێك و پێك و ڕوون یێن نیشتمان پەروەری هەل گرت بن و روّلێ رابەرییێ دبزاڤا نەتەوەیی و ئازادیخوازییا گەلێ کورد بجه ئینابن. ئەڤە هوّزانا (نالّی) و قوتابخانەیا وی ژ ڤێ هزرو بیرێ د دوور نەبوون، بەلکو نیشتمان پەروەری دشیعرا نالّیدا دچیتە دقالبەکێ کلاسیکی یێ نیشتمان پەروەریدا، واتە نیشتمان پەروەری دشیعرا لای نالّی هەستێ کویرێ خوّشەویستیا خاکا کوردستانێیە، پەیوەندیا هوّزانڤانی یی ب هەر بوستەك و کونجەکا خاکا نیشتمانییە، نالّی دبێژیت:

دڵ سیاسەنگ نەبێ مایلی خاکی وەتەنە

خالّی لەعلی حەبەشە، ساکینی بوردی یەمەنە

(بوّ ژبەرکرنێ یە)

---

(١) سیاسەنگ: بەرێ ڕەش یان سنگ ڕەش.

هەتا دبێژیت:

دڵـی (نالی) کە ئەنیسی قەرەداغە ئێستا

داغی سەرچاوە و دێوانە و دار و دەوەنە

(بۆ ژبەرکرنێ یە)

*　　*　　*

لوتکا هەستێ خۆشەویستیا نیشتمانی د دەروونێ نالیدا دیاردبیت دەمێ وێ نامێ ل شامێ ب بایێ شەمالێ دهنێریتە کوردستانی.

لـێ ئەو نامەیە بەرهەمی دەمێ ب سەرڤەچوونا خـەوا خۆشیا نیشتمان و رووخاندنا مێرنشینا بابانە، لێ (نالی) دروژاندێن فەرمانڕەواییا بابان ژی دا ئەو هەستێ خۆ دەربڕییە.

(نالی) پشتی وەغـەرکرنا سلێمان پاشاو هاتنا ئەحمەد پاشای ب پارچە هۆزانەکا خۆ هەستێ خۆ بەرامبەر میرێ تازەیێ وەلاتی دەربڕیت و ئەگەر هزرێ دهۆزانێ دا بکەین دێ بۆمـە دیاربیت کو ئەڤ پارچە نـەب مـەرەما ستایشا میرییە هندی کو هەستێ هاونیشتمانیەکی د وان رۆژانانـدا دیاردکەت کو شین و شایی تێدا تێکەل دبیت.

ئـەم دشـێێن ڤـێ پارچـە هۆزانا نـالی بکەینـە نموونەیـەك بـۆ سـتایش و نیشتمان پەروەرییێ.

دبێژیت:

١- تافەلەك دەوری نەدا سەد کەوکەبی ئاوانەبوو
کەوکەبەی میهری موبارەك، تەلعەتی پەیدانەبوو

٢- تانەگریا ئاسمان وتەم ولآتی دانەگرت
گوڵ چەمەن ئارانەبوو، هەم لێوی غونچە وانەبوو

٣- تاچەمەن پیرانە سەر ئەسڵی درەختی لانەدا
فەرعی تازە خورەم و بەرزو بڵند بالآنە بوو

٤- تاسلێمانان نەبوونە سەدری تەختی ئاخیرەت
ئەحمەدی موختاری ئێمە شاهی تەخت ئارانەبوو

٥- قیسە بێ پەردەو کینایەت خۆشە، شاهی من کەوا
عادلێ بو قەت عەدیلی ئەو لە دنیا دا نەبوو

٦- بۆ نشینگەی مورغی ڕۆحی کە عالی فیترەتە
جێگەیێ خۆشترە لە ڕەوزی جەننەت و لمەئوا نەبوو

٧- وەك قیاسێکی کە موسبەت بێ نەتیجەی بێتەجێ
حەمدولیلا شەه کە عالی جابوو خاڵی جا نەبوو

٨- شاهی جەم جاناڵیا (تەئریخی جەم) تاریخییە[1]
تانەلێن لەم عەسرەدا ئەسکەندەری جەم جانەبوو (ژ دەسپێکێ چوار دێر بۆ ژبەرکرنێ نە)

---

(١) ئەگەر (تەئریخی جەم) ب رێنڤیسا کەڤن (تاریخی جەم) ب ئەبجەد بهژمێرین دێ ببتە (١٢٥٤) کو ئەڤە مێژوویا وەغەرکرنا سلێمان پاشایە و هاتنا ئەحمەد پاشایە بۆ سەر تەختێ حوکمرانییێ.

ڕوخسارێ ئەدەبیێ ئەڤێ قوتابخانەیێ:

گەلەك ژ ڕەخنەگران نەوێ (روخسار)ی و (ناڤەرۆك)ێ د ئەدەبیدا ژێك جۆدا دكەن، هەر چەندە ڕوخسار و ناڤەرۆك ولایێ بەرزی و جوانییێ ئەگەر دئێك پلەدا نەبن بەرهەم دێ یێ شاش بیت، لێ ئەم دشێین جودا ژی بەحس بكەین.

وەك بۆ مە دیاربووی ژ لایێ ناڤەرۆكێ ڤە قوتابخانەیا ئەدەبیاتێن نالی گەلەك ژ ناڤەرۆكا شیعرا كلاسیكیا رۆژهەلاتی تێدا هەیە، وبەحسی ژیانا كوردەواری كرییە كو دیمەنێ نیشتمان پەروەری ژی تێدا دیاردبیت.

ژ لایێ ڕۆخساری ژی ڤە هەمی خاسییەتێن هۆزانا كلاسیكی تێدانە:

١- بكارهینانا كێشا عەروزێ.

٢- هەمی پارچە هۆزان ب ئێك سەروا ب دویماهی دهێن.

٣- زۆر جاران د تاكە دێرەكێدا رامانەكا تمام دبینین، ددەمەكیدا دهۆزانا نویدا دهەمی پارچە هۆزانێدا رامان تمام دبیت.

٤- بكارهینانا هەمی وشەكاریان ئەڤێن د رەوانبێژییدا دهێنە بكارهینان.

و دەمێ رەوانبێژیێ د قوناغێن بهێتدا بخوینین، نموونەیێن ڤێ قوتابخانەیێ دێ تێدا بینین.

رەنگە بۆ ئەڤرۆ دووبارەكرنا وشەكارییێ ب تشتەكێ (تەقلید) بهێتە هژمارتن، لێ بۆ وی سەردەمی تشتەكێ تازەبوو، چونكە ئەوان شارەزاییا خۆ د رەوانبێژێیدا ژبۆ دەرئێخستنا جوانیا پەیڤا كوردی بكارهینایە. واتە مەیدانەكا نوی ڤەدیتن ژبۆ بەرچاڤكرن و پەیرەوكرنا شیانێن خۆ.

گەلەك جاران دەمێ دێرەكا هۆزانا كەڤن دخوینین، ب چەند جۆرەكان ڕاڤەدكەین، چونكە هۆزانڤانی وشەكاری تێدا كرییە كو ب چەند جۆرەكا بهێتە ڕاڤەكرن. ڤێجا ئەگەر هۆزانڤانێن دی تاكە مەبەستەك هەبیت وئەم ئەڤرۆكە ب چەند جۆرەكا ڕاڤەبكەین، ئەڤە (نالی) دڤێ وشەكارییێدا گەلەك مەبەست هەبووینە، یان هۆزان وەسان دارێژتینە كو هزرا مە بەرەڤ چەند مەبەستەكان ببەت، و ئەڤە ژی دیمەنەكێ دی یێ شیانێن نالییە.

قوتابخانەیا نالی ب هەمی ڕۆخسار و ناڤەرۆكەكێ ڤە هەتا دەسپێكا سەدێ بیستێ بەردەوام بوویە، و ژلایێ زمانی ژی ڤە تانهۆ یا بەردەوامە.

ڕاڤەكرنا پەیڤان:

زولف:	كەزی ، بسك
پەرێشان:	خەمبار.
شیفتە:	عاشق ، حەیران.
بەداوە:	داڤێن زۆر تێدا هەنە، وئالۆزە.
كەڕەت:	جار.
مەی:	شەڕاب.
سەودا:	عیشق و شەیدایی.
رووتم:	بێ جلكم" رویتم.
مایلی رووتم:	عاشقێ روییێ تەمە.
هەتیو:	ئێتیم ، زارۆیێ بێ باب.

جۆبار: جوگ.

جۆشش: هەلاڤێتنا ئاڤێ ژ کانییێ.

سۆزی دلمە: دەردێ دلێ منە.

تــاو: هـێـز (تاوی گریان = هێزا گریانێ).

سەبەبی جۆششی ئاوە: ئەگەرێ کەلینا ئاڤێ یە.

مانی (٢١٦ – ٢٧٧ز) وێنەکێشەکێ بلیمەت و زانا دانەرەکێ بێ هەڤکویف بوو. خۆ ب پێغەمبـەرینییێ دەرئێخسـن، ژبـەر ڤـێ هـزرێ زینـدان کریـە، و ژ ئەگەرێ ئەشکەنجەدان و نەخۆشییێ وەغەرکریە.

ئەم قەوسە: مەبەست پێ (بری) یە.

موتەنەفیس: گیاندار . ئادەمیزاد . ئەوێ نەفەسێ دکێشیت.

شەککربار: زۆر شـیـرین.

ئینشا دەکا: دروست دکەت ، یان جوان دنڤیسیت.

لە عەمدەن: ب عەمدی ، ب ئەنقەست.

شەهسوار: سوار چاك . شاسوار.

زبــانی: زمــانــی.

خۆکردیە: تشتەك ژلایی نەشارەزاییەکی هاتبیتە کرن.

نادان: نەزان ، بێ عەقل.

کوتاڵ: قوماش.

سەودا دەکا: دکڕیت و دفرۆشین.

دەعــوا: ڕاوەستیان ل بەرامبەر.

هەودا:	كولاڤ.
قەسووەت:	سەخت ، ڕەقی.
نەبوو ڕووم:	شەرمزار نەبووم.
مولەوەس:	پیس.
ئاوی زەرقا:	ئاوی ئاسمان.
ناسیە ماحی:	ناڤ چاڤان.
دەرماندەر:	بێ چارە ، بێ شیان و بێ هێز.
دەری ڕەحمەت:	دەرگەهێ رەحمەتێ.
تـەن:	لـــەش.
ئیفتا دەی:	کەڤتە ناڤ.
شەپۆڵ:	پـێـلْ.
سەیل:	لێمشت ، لێسەر
دەوری نەدا:	نە زڤری ڤە.
کەوکەبە:	ستێرا گەڕوك.
میهر:	دلسۆزی ، ڕۆژ.
تـەم:	مـــژ.
چەمەن:	کەسکاتی ، چیمەن.
ئارا نەبوو:	جـوان نەبوو.

پیرانەسەر:	سەردەمێ پیراتییێ.
ئەسلی درەخت:	ڕەها دارێ.
خوڕەم:	تەڕوتازە.
بالانەبوو:	بلند نەبوو.
سلێمانان:	کوڕێ (سلێمان) پاشای.
سەدری:	پێشەوا.
تەختێ ئاخیرەت:	تەختێ حوکمڕانییێ، یان تەختێ ل سەر دروینن و رۆژا ئاخرەتێ موحاسەبێ دکەن.
ئەحمەدی موختار:	ئێکە ژ ناڤێن پێغەمبەری (س).
تەخت ئارا:	تەختێ رازاندنێ.
قیسە:	حیکایەت ، چیرۆك.
عەدیل:	هەڤلنگ.
مورغ:	باڵندە.
عالی فیترەتە:	سروشت بلند و پاکە.
ڕەوەز:	گولستان ، باخ.
جەنەتولمەئوا:	بەهەشتا حەفتێ ، خۆشترین بەهەشت.
موسبەت:	تشتێ خۆ گرتی ، جهگر.
عالی جا:	جهێ بلند.

خـالـی جـا :		جـهـیٚ بـەتـال.

جـەم جـا :		پایە بلند.

ئەسکەندەر:		ئەسکەندەریٚ مەقدونی کو ل ٣٣١ پشتی زایینی لە شکریٚ (دار)ی ل نزیکیٚ هەڤلیٚریٚ شکـانـد.

جـەم جـانە بوو:		پایە بلند بوو.

دەسپێکا پەخشانا کوردی

ئاشکەرایە کو دابەشکرنا ئێکێ یا ئەدەبیات ئەوە کو ئەدەبێ دکەتە دوو بەش، (شیعر) و پەخشان، دبەحسکرنا ئەدەبیاتێ عەرەبی ئەو چەند بو تە دیاردبیت کو شیعر پێش پەخشانێ دکەڤیت و بەری وێ پەیدابوویە، دیارە ئەڤ یاسایا گشتی لسەر ئەدەبیاتێ کوردی ژیدا بجە دهێت، دکوردیدا شیعر گەلەك پێش پەخشانێ کەفتییە، بەلێ وەك دیاردەك ل سەدێ نوزدێ پەخشانا کوردی پەیدابوویە.

ئەدەبیاتناسێ کوردی، دەمێ دهێتە سەر بەحسکرنا پەخشانا کوردی، (مەولودنامە) یا شێخ حسێنی قازی (١٧٩١ - ١٨٧٠) ب دەسپێکا ڤی بابەتێ ئەدەبی د دانیت، چنکو هەتا نوکە بەرهەمەکێ دی بدەست نەکەفتییە کو بەری ڤێ پەخشان هاتبیتە نڤیسین، ئەڤ کتێبە پێکهاتییە ژ ڤەگێرانێ و دهێتە سەر بەحسێ ژ دایك بوونا پێغەمبەری (س.خ) پاشی چەند چیروکەکێن کورت لدور مفا و مەزناهیا مەولید خواندنێ ڤەدگێریت ژلایێ زمان رووخسارێڤە، بهایێ ڤێ کتێبێ دهندێدایە:-

١- ب پەخشان هاتییە نڤیسین.

٢- نموونەکە بو (سەجع)ا کوردی.

٣- ب رەنگەکێ سادە حیکایەتێ یان چیروکێ ڤەدگێریت.

٤- زمانێ وێ یێ کوردی هەر ئەو زمانێ تێکەلە ئەوە ئەدەبیاتێ قوتابخانا کلاسیکی پێ هاتییە نڤیسین، هەر چەندە ل گەلەك جهاندا نڤیسەری دەسپێکەك بو نڤیسینا کوردی یا پەتی دانایە، پەیدابوونا پەخشانێ ب ڤی رەنگی و هەر ل بازێرێ سلیمانیێ ب پشکەکێ دهێتە دانان ژوێ هێزو سەرهلدانا وی سەردەمی ل میرگەها بابان دهاتە دیتن،ئانکو ئەو ئەگەرو دەست و دارێ قوتابخانا (نالی) بەردەست کری.هەر ئەوژی بو ئەگەرێ پەیدابوونا پەخشانا کوردی.

نموونە:

لڤێرە ئەم دشێین نموونەکا جوان یا نڤیسینا کوردی تۆمار بکەین، شێخ حسێنیٚ قازی، پشتی بەحسیٚ گوە لێبوونا مزگینیا ژدایك بوونا پێغەمبەری (س . خ) دکەت، دبێژیت: ((دەرگای بەهەشت کرایەوە، دەرگای جەهەنەم داخرا، گوڵیٚ بەهەشت خوشحاڵ بوون، درەخت سوور بوون، کانی بەحەوز بوو، خونچە دەمی دایەوە، کانیی وشك ژیاوە، تەیران هەموو هاتنە خرۆش، سەرچاوە هاتنە جۆش، حۆریان گرد بوون، ویلدانی بەهەشت شەرابەن تەهووریان نۆش کرد، بولبول مەست بوون لە سەر چڵاٚن، نەسیم وەربوون بەنێو گولان، گولاڵە سوور بوون، کەو سەر سەرکەوت، زیخی دەرکەوت جۆگەی پڕ بوو، وشکیی تەڕ بوو چیمەنی شین بوو، نێرگز رەنگین بوو، گوڵی گەش بوو، وەنەشە ڕەش بوو، نێرگز پشکوت، گیای بزووت، درەختی هاتە میوە، کەوتە دەر، قەسری موزەییەن کرا، ساحیبی موعەییەن کرا، فەرشیان ڕاخست، عەرووسیان داخست، هەوا مەعەتەر بوو، بۆن خۆش زۆر بوو . . . .)).

(ژ دەسپێکیٚ بۆ ژبەرکرنێیە هەتا (کانی وشك ژیاوە)

ڕاڤەکرنا پەیڤان:

دەرگا : دەرگەه
کرایەوە : ڤەکرییە
درەخت : دار
خونچە : بشکوژ
خرۆش : هژیان / لڤین
جۆش : پەقی / زان
تەهوور : پاقژ
نۆش کرد : ڤەخوار

چلاّن	: تـا (تایێ داریّ)
نەسیم	: کزەبا
گولاّلە	: بیتانوك
زیخ	: شیشەبەرك
چیمەن	: مێرگ
وەنەوشە	: بنەفشوك
پشکوت	: بشکڤی

هەر ل وی دەمی بەرهەمەکێ دی ل ژۆریا کوردستانێ ب پەخشان هاتە نڤیسین، ئەو ژی کتێبا (عادات و رسوماتنا مەی ئەکرادیە) کو زانایێ کورد مەلا مەحموود بایەزیدی ئەویّ ل دەوربەریّ سالاّ ١٧٩٩ ژدایك بووی نڤێسییە، ئەو کتێب ل سالاّ ١٨٥٨ هاتیە نڤیسین.

ئەڤ کتێبە نموونەیا زمانەکێ ئاسایی و سادەیی کوردی یێ دیالێکتا کرمانجییا ژۆریە. بەحسێ رەوشت و تیتالّ و ژیانا نەتەوایەتی و کۆمەلاّیەتیا کورد دکەت، دەستنڤیسا کتێبێ ل کتێبخانا گشتی (لینینگراد) هەتا سالاّ ١٩٦٣ هاتبوو پاراستن هەتا وێ سالێ ب زمانێ کوردی و ب وەرگێرانەکا رووسی وب پێشەکیا (مارگریت رۆدینکۆ) ل مووسکۆ هاتە چاپکرن.شێوەیێ ڤێ کتێبێ وێ بو مە دەردئێخیت کو پتر بو زانین و بیرهاتنا کەسایەتی هاتبیتە نڤیسین، چونکو نڤیسەری ب ئاخفتنا رۆژهەلاتناسێ رووسی (ئەلیکسەندەر ژابا) نڤیسییە و بۆ وی نڤیسییە،

ئەڤجا هەر چەوابیت ژلایێ تۆمارکرنا رەوشت و تیتالێن کوردان، تشتەکێ بهادار بومە بجە هێلایە ونڤیسینا پەخشانا وی ژی هەر چەندە مەبەستا نیشادانا ئەدەبی تێدانینە، بەلێ وێنەیەکی سادەیێ نڤیسینا کوردی بۆ مە بجە هێلایە.

نموونەیەك:

(عادەتێکی دن ژی ئەوان ئەکرادێت خۆ جەهی هەین، زڤستانان وەکو دێنە مەجلیس ئەو دکەنە گەڕەلاوژ، گەڕەلاوژ تا وەکو هەر چەندە مرۆڤ د وی مەجلسیدا حازر هەین، ماقولێ و مەزن و بچووك، حەموو دێ هەر یەك بەندەکی ئستترانی لابود بە بێژیتن، ژ سەرێ مەجلسێ دەستپێدکەن هەتا دووماهییا مەجلیس، شایەد وەکو مێوانەك دوی مەجلیسی پەیدا بەبتن بێچارە بە ئەلبەتە ئەو مێوان ژی دێ بەندەکی ئستترانێ ژ بۆ وان ببێژیتن، نەگوتی ئەلبەتە نابتن. ئەو ئەکراد ژی ڤی بەندا ئستترانێ ڕاگیسك دبێژن، ئەلبەتا مێوان ژی دێگیسکە مەجلیسی بدەتن).

(ژ دەسپێکێ بۆ ژبەرکرنێیە هەتا (دووماهیا مەجلسی)

ڕاڤەکرنا پەیڤان:

دن ژی:	ئەوێ دیژی.
خۆ جەهی:	خۆ جە.
گەڕەلاوژ:	تێکەلی.
بەندەك:	پارچەك.
ئستتران:	ستران.
مێوان:	مێڤان.

بێگومان ئەڤ کتێبا مەلا مەحموودێ بایەزیدی کار نەکریە سەر پێشڤەچوونا ئەدەبیاتێ کوردی، چنکو ل دەمێ خودا نەهاتبوو بەلاڤکرن، هەتا لبەر ژی نەهاتبوو نڤیسین و هەر ئەو دەستنڤیس هەبوو کو ل ڤێ دوماهیێ هاتیە بەلاڤکرن.

بەلێ بزاڤا ئازادیخوازا کورد ل سالێن دوماهیێ یێن سەدێ نوزدێ، ئەگەرەکێ دی بو خەبات ورەنگەکێ دی بو دەربرینا هزرا سیاسی و کۆمەلایەتیا خۆ دیتەڤە کو ئەو ژی رۆژناما کوردییە.

رۆژناما کوردی، یا وی سەردەمی و نوکە ژی زۆر شێوەیێن ئەدەبی هەنە، هەتا دنڤیسینێن سیاسی ژیدا شێوازێ ئەدەبی دەسەلات لنک نڤیسەران هەبوو. ژبەر ڤێ چەندێ پەیدابوونا رۆژنامەڤانیا کوردی ب دەسپێکا گەشکرنا پەخشانا کوردی دهێتە زانین، ئێکەمین رۆژنامەیا کوردی، رۆژنامەیا (کوردستان) بوو، کول ل رۆژا (٢٢)ێ نیسانێ ١٨٩٨ل قاهیرە (میقداد مەدحەت بەدرخان)ی دەردئێخست و پاشی ل جنێف و ئەستەنبوول دهاتە دەرئێخستن، پشتی ڤێ گۆڤارا (رۆژی کورد)ل ئەستەنبوول ل سالا ١٩١٣ هاتە بەلاڤکرن، پاشی رۆژنامەیا (بانگی کوردستان) هەر ل ئەستەنبوول سالا ١٩٢٢ هاتە بەلاڤەکرن.

پیچ پیچە دگەل دەرکەفتنا رۆژنامە و گۆڤارێن نوی، پەخشانا کوردی دەست ب گەشەکرنێ کر. بابەتێ نوی یێ پەخشانێ پەیدابوو، ژ گۆتارا سیاسی کو ب شێوازێ ئەدەبی دهاتە نڤیسین بو گۆتارا کۆمەلایەتی و پارچەیا ئەدەبی، هەتا رۆژانێن حاکمداریا شێخ مەحموودێ نەمر، چیرۆکا کوردی سەرهلدا، چیرۆکا چەند بابەت و چەند پلەیێن خۆ هەنە،هەر دگەل چیرۆکێ گۆتار ژی بەرف پێش چوو.

مێژوویا رۆژنامەڤانیا کوردی و پەیوەندی ب گەشەکرنا پەخشانا کوردیڤە هەتا شۆرەشا ١٤ی تەمووزا ١٩٥٨ ل عێراقێ

سەرهلدان و کوردستانا دایك:

ژکەڤن وەرە هەتا دوماهیا سەدێ نوزدێ زمانێ کوردی تنێ زمانێ گفتوگۆ و شیعر بوو نەك نڤیسینا پەخشانێ، ژبەر وێ چەندێ دەرکەفتنا رۆژنامەیا ((کوردستان)) گرنگیەکا تایبەتی هەیە د مێژوویا زمان و ئەدەبێ نەتەوەییێ مەدا، چنکو رۆژنامە لایەنەکێ گرنگ و کاریگەرێ ژیانا رەوشەنبیرییە و دیاردەکا شارستانی و پێشکەفتنێیە، نیشانا هشیاریا نەتەوەییە، دیارە ((کوردستان))ل (٣٠)ی زیلقعیدە سالا (١٣١٥)ی مشەختی بەرامبەر (٢٢)ی نیسانا سالا (١٨٩٨)ز ل بارژێرێ (قاهیرە) ژلایێ (میقداد مەدحەت بەدرخان) نەڤیێ (بەدرخان پاشا) دەرکەفتیە، پاشی ژلایێ (عەبدولرەحمان بەگ)ێ برایێ وی دەرکەفتییە.
روژنامەیا کوردستان دچوار سالێن ژیێ وێ (٣١) ژمارە ژێ هاتینە بەلاڤکرن، چنکو ژمارا دوماهیێ، ژمارا (٣١) بوو کو ل (٦)ی موحەرەما سالا (١٣٢٠)یێ مشەختێ بەرامبەر (١٤)ی نیسانا سالا (١٩٠٢)ز دەرکەفتیە، ئەڤ (٣١) ژمارە ژی ل ڤان جهان دەرکەفتن:- قاهیرە و جنێف و لەندن و فولکستون، رۆژنامە ب زمانێ کوردی شێوەزارێ کرمانجیا ژۆری (زاراڤێ جەزیرا بۆتان) بوو، پشکەکا ڤێ رۆژنامێ ب زمانێ تورکی بوو، دا کاربەدەستێن ئوسمانی دداخازێن رەواییێن مللەتێ کورد بگەهن.
رۆژنامێ گرنگیەکا زۆر ب ئەدەب و مێژو و خویندن و خوێندەڤانیێ دایە، هەروەسا بزاڤ کریە کو کوردان هشیار بکەت و هزرا نەتەوایەتیێ د

مەژیێ کوردا بچەسپینیت، داخازا بەرهنگاربوونا زولم و زۆرداریێ کریە، پتریا بابەتێن ویێ ب پەخشان هاتینە نڤیسین.

ئەڤێ ڕۆژنامێ ڕێ خۆش کر کو پشتی ویێ کاروانێ ڕۆژنامەڤانیا کوردی بەردەوام بیت رانەوەستیت، هەر چەندە زمانێ ڕۆژنامێ و ڕۆژنامێن پشتی ویێ، زمانەکێ رەهوان و کوردیەکا پەتی نەبوویە، پەیڤ و زاراڤێن عەرەبی و فارسی و تورکی تێکەلبووینە، بەلێ پشتی هینگێ ڕێ خۆش بوو بۆ بکارئینانا زمانێ کوردی ییێ پەتی و بژارەکرنا زمانێ نڤیسینا پەخشانا کوردی. هەروەسا بەردەوامبوونا ڕۆژنامە و گۆڤار ب زمانێ کوردی ڕێ خۆش کر کو چیرۆکا کوردی سەرهلدەت و پیچ پیچە پێش بکەڤیت، ئەڤە ژی دەقەکە ل خارێ و دێ ب رێنڤیسا ئەڤرۆ د نڤیسین کو دژمارە (٥)یا رۆژا پێنج شەمبی (٢٧)ی موحەرەما سالا (١٣١٦)ێ مشەختی هاتیە بەلاڤەکرن:

(ژ بۆ جەریدەیا کوردستانێ)

حەیفا مە گەلەك ژ کوردێ مەرە دهات، من رۆژ و شەڤ گازند دکرن.چڤا کرمانج هەنە حەمی مێرو ژێهاتینە، چرە هولێ بێ مەعریفەت و سنعەت مانە، نڤیساندن و خوندنا حەمی کوردا چرە نینە، ئەز لناڤ ڤان کول و دەردا ژارو کالێ بیبم حەیری مابیم، نهۆ ژ خودێ تەعالا شوکر دکەم ئەو جەریدەیا تە لسەر قنجیا کوردا دەرئێخستی یا تە ژمەرە رێکری، هات وکەتە دەست من، حەچکو چڤا مراد من هەبین حاسل بین قنجی یێ لسەر دنێدە حوقادبت مەزنایی لڤی زمانی حوڤا چێ دبت، وەکی ئەو جەریدە من خۆند ئەز دەرحەڤا دوعا و مەدحێ تە حەیر مام، ئەز ژ خۆندنا ویێ تێرنەبیم، من گازی کوردو کرمانجیا کر، ژوانرە خۆند ئەوژی گەلەك شابین، بەلکە ژ شابینێ لال بین، لناڤ بەینا دوو سێ رۆژادە حەق بیست جەریدە یان دان هەڤ و ژمرا ئانین.

(ئەڤ دەقە ژ دەسپێکێ هەتا (حاسل بین) بۆ ژبەرکرنێیە)

بەرەڤ چەسپاندنێ ل ئەستەنبوول

ل دەسپێکا سەدێ بیستی ل باژێرێ (ئەستەنبوول) پایتەختێ دەولەتا ئوسمانی چەند رێکخراوەکێن ئازادیخواز کەتنە بزاڤ و خەباتێ بو بەلاڤەکرنا هزرا ئازادی، بو ڤێ مەرەمێ دەست ب بەلاڤەکرنا چەند رۆژنامەو گۆڤارا کر، ژوانە کۆمەلا (تەعالی تەرەقی کوردی) وکۆمەلا (هیڤی) یا کوردی کو ژ رەوشەنبیرێن کورد یێن دیاربەکر و وان و سلێمانێی و هەڤلێر و کەرکووك و مەهاباد.... پێکهاتبوو کو ب گیانەکێ نەتەوەیی چەند گۆڤار و رۆژنامە ب زمانێ شرینێ کوردی دەرئێخستن، کۆمەلا (هیڤی) ل سالا ١٩١٣ چوار ژمارە ژ گۆڤارا (رۆژی کورد) دەرئێخستن و بەرگێ هەر ژمارەکێ ب وێنەیێ مرۆڤەکێ ناڤدارێ کورد هاتبوو خەملاندن، ئەڤ گۆڤارە ژلایێ (عبدوالکریم ئەفەندی) خەلکێ سلێمانیێ هاتە بەلاڤەکرن. گۆتارێن ڤێ گۆڤارێ ب هەردوو شێوەیێن کرمانجیا ژۆری و کرمانجیا خارێ هاتبوونە بەلاڤەکرن. ئەڤ گۆڤارە کو ب ئێکەمین گۆڤارا کوردی دهێتە دانان، ئێکەمین چیرۆکا کوردی ب ناڤێ (شەویش) بەلاڤەکر. پشکەك د ژمارە (٢)دا و پشکا دی دژمارە (٣)دا ب ناڤێ نڤیسەر (فوئاد تەمۆ)یە کو چیرۆکەکا سادە و نێزیکە ژ سەرهاتێین کوردی و ب شێوەیێ کرمانجیا ژۆری هاتیە نڤیسین. هەر دوان سالاندا رۆژنامەیا (کوردستان)ل ئەستەنبوول ژلایێ (سورەیا بەدرخان) هاتیە دەرئێخستن، هەر وەسا گۆڤارا (ژین) و (هەتاوی کورد) و گوڤارا (کوردستان) سالا ١٩١٩ ب زمانێ کوردی و تورکی دەرکەفتن.

(ڕۆژنامەڤانی ل سەر دەمێ حاکمداریا شێخ مەحموود)

پشتی ب دوماهی هاتنا شەڕێ ئێکێ یێ جیهانێ وب ئەگەرێ سەرهلدانا شۆرەشێن شێخ مەحموودێ نەمر، بازێڕێ (سلێمانیێ) بو مەلبەندێ رەوشەنبیریا کوردی، پاشی ب ئەگەرێ دامەزراندنا حکومەتا کوردستانێ ب سەروکاتیا شێخ مەحموود ل سالا ١٩٢٢ کۆمەلەکا رۆژنامەیان ب زمانێ کوردی دەرکەفتن، بێگومان پتر رێ خۆشکر بو گەشەکرنا ئەدەبیاتێ کوردی ب گشتی و چیرۆکا هونەرێ کوردی ب تایبەتی. ئەو بوو رۆژنامەیا (بانگی کوردستان)ل بازێرێ سلێمانیێ (١٤) ژمارە ژێ دەرکەفتن ژمارا ئێکێ ل (٢)ی تەباخا ١٩٢٢ز دەرکەفت، هەر وەسا رۆژنامەیا (رۆژی کوردستان) دناڤبەرا سالێن (١٩٢٢ – ١٩٢٣) ، (١٥) ژمارە ژی دەرکەفتن، ئێکەمین ژمارە ل (١٥) چریا دووێ سالا (١٩٢٢) دەرکەفتن، سەرنڤیسەرێ ڤێ رۆژنامێ شاعیر و نڤیسەر (عەلی کەمال باپیر) بوو، بەری ڤان هەردوو رۆژنامەیان ئنگلیزا ل بازێرێ سلێمانیێ رۆژنامەیا (پێشکەوتن) دەرئێخست کو حەفتیانە دەردکەفت. ئێکەمین ژمارە ل رۆژا (٢٩)ی نیسانا سالا (١٩٢٠) هاتە بەلاڤەکرن. پاشی ژلایێ پیرەمێردێ نەمر رۆژنامێن (ژین) و (ژیان) و (زبان) و (ژیانەوە) ب بەردەوامی دەرکەفتن هەتا سالێن پێنجیا، ئەڤی شاعیرێ مەزن و رۆژنامێن وی رۆلەکێ بەرچاڤ دیت د ڤەژاندنا کەلەپوورێ نەتەوەیا کورد وپێشڤەبرنا چیرۆکا کوردی، ئێکەمین چیرۆکا کوردی کو ب شێوەیێ کرمانجیا خارێ هاتیە نڤیسین ب ناڤێ (لەخەوما)یە کو ژ لایێ (جەمیل

سـائيب)ڤـە ب زنجيـرە ل رۆژنامـەيا (ژيانـەوە) دهاتـە بەلاڤـەكرن، ئـەڤ چيرۆكە بەحسىٚ سـەردەمىٚ شيٚخ مەحموودىٚ نەمر دكەت، بەلىٚ ژبەر چەند ئەگەريٚن تايبەت و كەسى ب خەوەكـا نەخۆش دهيٚتە دانان، كو ئەڤە ژى دگەل داخازيا پتـريا كوردان ناگونجيت، چنكو بيٚگومان سەردەمىٚ شيٚخ مەحموود لنك هەر كوردەكىٚ دلسۆزو نيشتمان پـەروەر ب خـەوەكا خۆش دهيٚتە دانان، چيرۆك ژ لايىٚ زمان و هونەريڤە يا سەركەفتيبوو، بەلىٚ ژلايىٚ هـزرو ناڤەروكيٚڤـە ب سـەركەفتيانە ناهيٚتـە دانـان، ئەڤـەژى نموونەكـە ژ نڤيسـينەكا د نـاف رۆژنامـەيا (بـانگى كوردسـتان)دا كـو پيٚكهاتيـە ژ فەرمانەكا شيٚخ مەحموودىٚ نـەمر كو دژمارا (١٠)دا يا سالاٚ ويٚ يا ئيٚكـىٚ ئـانكو ل ڕوژا ئيٚـك شـەمبى (٢٣)ى سـەفەرى ١٣٤١ مشـەختى و (١٥)ى كانينا ئيٚكىٚ ١٩٢٢ هاتيە بەلاڤەكرن.

((سورەت ئيدارە، عەليەهى، حەزرەت حكومدار لە مەملەكـەتى سليٚمانى دا نووسراوە، لە مەحموود ئيبن سـەعيد بۆ كافـەى ميللـەت كـورد)) لـە پاشـى تەلـەبى سـەعادەت و مەغفـەرەت لـە بارەگـاى ئەحەدييـەت بـۆ ئـەم ميللەتـە مەزلومـەى خـۆمـان ئـيعلان دەكـەم، كـە لەبـەر بـەعزىٚ ئەسـباب و عـەوارزى سياسـيەوە موددەتيٚكـە لـە خزمـەتى ئـەم ميللەتـە سـادقەى كـوردە دوورو مـەهجور مـابوون، ئيمـرۆ لـە سـايەى خـودا ڕوحانيـەتى (مصـگفى) (صلعم).هيمەتى ئەجداد و لەسايەى نيـازو (تفرغ) و قووەتى ئـەم ميللەتـە سـادقەوە گەيشـتمە ئـەم رۆژە موقەدەسـەكە موەفەقـەن هاتوومەتـەوە، لـە ئيمـڕۆوە دەسـتم كـردوە بەتـە دويـرى پەروانـەى حكومـەت و موحافـەزەى مەوجودييەت ئيستقلاليەتى كوردستان، ئوميٚدو ئارەزوو ئەكەم هـەمووتان

بەیەك غایە و مەسلەك و بێ فاسلە سەعی بۆ دەوامی ئەم ڕۆژە و کۆشش بۆ تەعالی ئەم میللەتە ئەکەن.کورد وەکو یەك عائیلە مووتەفیقن وموتەحیدن لەگەل من دا بۆ تەحکیم و دەوامی ئەم حەقە سەریحەیەکە دەستمان کەوتووە، لازم و فرسەتە سەعی و غیرەت بکەین، ئەی میللەتم ئەمین بن کەزامنی سەعادەت و مووەفەقیەتی ئەقوام ئێتحاد و ئیتفاقە، وە میللەتێ کە خوینێ ڕژتبێ بو حەقی خۆی قەتعیەن مەحروم و ئەسیر نابێ وەقەراری عالەمی مەدەنییەتیش ئەمەیە کە هەر قەومێ هەر عەنسورێ خۆی بەخۆی ئەبێ ئیدارەبکات، ئەوەلەن ئێمە کە میللەتی کوردین، سانیەن بۆ ئەم غایەیە قوربانیەکی زۆرمان دابە ئەو شەرتە کەیەك دڵ و یەك زبان و یەك وجودین، بەئیزنی خودا هیچ کەس زەفەرمان پێ نابات وە منیش تا ئاخر قەترە خوێن و ماڵی خۆم و ئەولاد و ئەتباعم بۆ سەعادەتی ئێوە سەرف کردوو وەتیکرار ئەکەم هیممەت لە ئێوە و مووەفەقیەت لە خۆدا.

حوکمداری کوردستان (مەحموود)

(ژ دەسپێکی بۆ ژبەرکرنێیە هەتا (کۆشش بۆ تەعالی ئەم میللەتە ئەکەن)

ڕۆژنامەڤانیا کوردی ل باژێرێ (هەڤلێر) و (رواندز)

ل سالا ١٩٢٥ هەتا ١٩٣٢ ل باژێرێ رواندزێ مەلبەندێ پاشایێ گەورە و میرگەها (سۆران)، نەمر (حوسێن حوزنی موکریانی) گۆڤارا (زاری کرمانجی) دەرئێخست کو پڕ بوو ژ چیرۆکێن فۆلکلۆرێ کوردی و بابەتێن دیرۆکی یێن خۆش و کێم هاتینە بەلاڤەکرن. پشتی ڤێ ژی ل سالا (١٩٣٥) ل باژێرێ دێرینێ کوردستانێ (هەڤلێر) گۆڤارا حەفتیانە (رووناکی) دەرئێخست کو هەتا سالا ١٩٣٦ یازدە ژمارە ژێ دەرکەفتن، ئەڤێ گۆڤارێ ژی رۆلەکێ بەرچاڤ هەبوو د پێشڤەبرنا ئەدەبیاتێ کوردی وپەخشانا کوردی ل باژێرێ هەڤلێرا وی دەمی.

ڕۆژنامەڤانیا کوردی ل (بەغدا):

ل سالێن سیها و لدیفدا ئێدی باژێرێ (بەغدا) دبیتە مەلبەندێ دەئێخستنا رۆژنامە و گۆڤار ب زمانێ کوردی، چنکو گەلەك کوردێ خویندەڤانێ زانکۆیێ ل ڤی جهی گەهشتنە ئێك، ئەڤجا دڤان سالاندا گۆڤارێن (دیاری لاوان) و (یادگاری لاوان) دەرکەفتن، پاشی گۆڤارا بەرکەفتی (گەلاوێژ) کو دنافبەرا سالێن (١٩٣٩ – ١٩٤٩) بو دەمێ دەه سالاں ب بەردەوامی و بێ راوەستیان هەیڤانە ژمارەیەك ژێ دەردکەفت، دڤێ گوڤارێدا، نڤیسەر و شاعیرێن بناڤ و دەنگ (تەوفیق وەهبی) و (محەمەد ئەمین زەکی) و (عەلائەدین سوجادی) و (ئیبراهیم ئەحمەد) و (رەفیق حلمی) و (شاکر فەتاح) و (پیرەمێرد) و (گۆران) و (شێخ محەمەدی خالێ).....هتد گۆتارو شیعر بەلاڤەکرینە، سەردەمێ دەرکەفتنا (گەلاوێژ) ب سەردەمەکێ زێرین و ڤەژیندان و ڕابوون دهێتە دانان بو ئەدەبیاتێ کوردی ب گشتی و بۆ پەخشان و چیرۆکا کوردی ب تایبەتی،

هەروەسا بزاڤەکا بەرچاڤ یا وەرگێرانێ ژ زمانێن بیانی بو کوردی دەست پێدکەت.

ب تایبەتی ژ زمانێ ئنگلیزی، ب ڤێ چەندێ پەخشانا کوردی و چیروکا کوردی گەهشتنە گوپیتکێ. هەر ل سالێن ١٩٤٨ - ١٩٤٩ ل بەغدا گوڤارا (نزار) ژلایێ بەحەشتی (عەلائەدین سوجادی) حەفتیانە دەردکەفت و (٢٢) ژمارە ژێ دەرکەفتن ب زمانێ کوردی و عەرەبی، ب ئێکەمین گوڤارا سیاسیا کوردی دهێتە دانان. نڤیسەرێن وەك (شاکر فەتاح) و (پاکیزە رەفیق حلمی) و (موحەرەم محەمەد ئەمین) و (رەفیق چالاك) پشکدار تێدا کرییە.

ئەڤە ژی نموونەکە ژ پارچە پەخشانەکا (پیرەمێرد)ی ل ژێر ناڤێ (دواوانی زەلم و تانجەرۆ) کو دگەلاڤێژێدا ژمارە (٤)ێ (١٩٤٣) هاتیە بەلاڤەکرن: (ئوخ، بۆیە (مەولەوی)م خۆش ئەوێ شیفتە و شەیدای سۆزو نالەی ئەوم کە پەردە پەردە شوێنە شرینەکانی خاکەکەم ونشتمانەکەمی بە فەردی فەردەوە بەفرو زیبێکی دڵنەوەردەوە پیشانداوم بەسینەما خۆشەویستی ئەوانی چەسپاندوتە سینەمەوە (کوی ئاتەشگا)ی وەك ئاتەشگەدەی (زەردەشت) لیهێنامە تین و تاو: ئاو دڵێ برژاندووم، تاڤگەی قەڵبەزەی (زەڵم)ی وا بۆ کێشاوم دانەی مرواری بە سەردا پرژاندووم (بارەکە الله) چەرخ، هەی ئافەرین چەرخ پلووسکەی (بافر)ی (عەودالأن) و هەوای (چەمی خواجایی) تێگەیاندم هەر ئەو جۆش و خرۆشە بووکە (مەعدوومی)م لە دیاری (عەدەم) نەبووینەوە هێنایە سەرکۆی ئاتەشگاو پرشنگی شعرەکانیم خستە تەلی سازو سەمتووری شێوەی کوردی خۆمانەوە دام بە رادیۆی چابخانەی (ژیان) بەهۆی ئەو سەودای دڵبەستەی خاکەکەمانەوە هەر شوێنێکی رەنگین و هەر دیمەنێکی دڵنشین و هەر چەشمدازێکی شیرین و هەر لەنجەولارێکی ناوێکی نازەنین ببینم ئەمەوێ پێشانی هەموو دۆستێکی بدەم، بەلام ئاخ (شیعر) واتە هونراوە، نازانم تا چەند و چۆن ئەو زادەی سروشتێ ئێزەدییە بهۆنمەوە؟

(ژ دەسپێکێ... هەتا... بەسەردا پرژاندووم، بو ژبەرکرنێیە)

ڕۆژنامەڤانیا کوردی ل شـــامـێ:

ل ســالێن ١٩٣٢ – ١٩٤٢ ل شـامێ و بـاژێرێ (دیمەشـق) گۆڤـارێن (هاوار) و (ڕۆژانوو) و (ستێر) و (ڕوونـاهی) ژلایـێ هـەردوو بـرا (جـەلادەت بەدرخان) و (کامیران بەدرخان) دەرکەفتن، ب شێوەیێ کرمانجیا ژۆری کو نڤیســەرێن خــودان شـیان وەك (جگــەرخوێن) و (عوسمـان صــەبری) و (نورەدین زازا) و (قەدری جان)... هتد پشگداری تێدا دکر، ئەم دشیێن ڤی ســەردەمی ب ســەردەمێ چیــرۆکا کـوردی دانـین ب شـێوەیی کرمانجیـا ژۆری، بو جارا ئێکێ ژی ل گوڤارا (هاوار) دەست ب نڤیسینا کوردی هاتـە کـرن ب پیتـێن لاتینـی، هەروەسـا ئـەڤان نڤیســەران کۆمەڵـەکا چیــرۆکێن خۆش ب زمانێن فەڕەنسی و ئینگلیزی کرنە کوردی.

ڕۆژنامەڤانیا کوردی ل سەردەمێ کۆمارا کوردستان ل مـەهـابـاد:

ل سـەر دەمـێ کۆمـارا سـاڤایا کوردسـتانێ ل بـاژێرێ مـەهاباد ل سـالا ١٩٤٦ بزاڤـەکا ڕۆژنامـەڤانیا کـوردی سـەرهلدا کـو ب سـەردەمێ زێرینـێ ڕۆژنامەڤانیێ دهێتە دانان ل کوردستانا ئیرانێ.

ئـەوبوو ڕۆژنامـەیا (کوردسـتـان) و گۆڤـارێن (نیشـتمان) و (هەڵالـە) هـەتا ئێکەمین گۆڤارا زارۆکـان ب زمـانێ کـوردی ل ژێـر نـاڤێ (گروگـالی منـدالانی کـورد) دەرکەفتییـە، ئـەڤان ژی ڤەژاندنـەك داپەخشـانا کـوردی، نڤیسـەر و شاعیـرێن خـودان شـیان وەك (هـەژار) و (هـێمن) و (زەبیحـی) و (کـەریمی حوسـامی) و (حەسـەن قزلچـی) ب نڤیسـین و شـعرێن خـو یـێن خـۆش

پشكداری د ڤان ڕۆژنامه و گۆڤاراندا كرییه، ئەڤەژی پشكەكە ژ پارچەیا پەخشانەكێ كو د گۆڤارا (نیشتمان)دا هاتیە بەلاڤەكرن ژ لایێ (ع . بێژەن) ڤە.

(نـه، نـه براكـان خۆشەویسـتەكان وا گـوێم لـه ئـاهو ناڵـەی نیشـتمانەكە بەكڕوزانەوە پێم ئەڵێ (ڕۆڵەگیان گریان كاری پیـرێژنانە: تا دەرگای مردن و مرانـدن لەسـەر پشـتانە شـیوەن و زاری ئیشـی ناپیـاوو پەسـتانە! خـۆ ئێمـەش خۆمـان بـەلاوێكی ئازا ئـەزانین و مـەعنای بـەزین نـازانین، كەوابوو بابچینە سەرچیا بلندەكانی نیشتمان بەگەوایی ئەوان پـەیمانێكی برایـەتی ببەسـتین كـە وەكـو ئـەو چـیایانە ڕەنگـین، سـەنگین بـەخوێنی جـەرگمان ڕەنگین بێ، بـۆ گـەلی هـەژاری كورد، دوایـی هێنـی ژیـانی نـەنگین بـێ ببێتـە یارمەتیدەری ئێمە بۆ مردن و مراندن لە ڕێگای ڕزگاریدا)

(هەمی بۆ ژبەركرنێیە)

ب هەلبوونا شوڕەشا (١٤)ی تیرمەهێ ل سالا ١٩٥٨ قۆناغەكا نوی ژ دیرۆكا رۆژنامەڤانیا كوردی دەست پێدكەت، چنكو ل وی دەمی و ب ئەگەرێ سەربەستیا بیرو بۆچوونا ل دەسپێكا شوڕەشێ كۆمەلـەكا گۆڤار و رۆژنامـە ب زمـانێ كـوردی ل بەغـدا و هەڤلێـر و سـلێمانی كـەركووكێ دەركـەڤن كـو لڤێـرە پـارتێن كـوردی ژی ڕۆڵـەكێ بەرچـاڤ هەبوویـە د پێشـڤەبرنا كـاروانێ رۆژنامـەڤانیێ و زمـانێ كـوردی ب تایبـەتی پـارتی دیمكراتی كوردستان و حزبا شوعی یا عێراقێ.

ڕاڤەکرنا پەیڤان:

بایەخ	: گرنگی.
هەنگاو	: پێنگاڤ.
کوردی پەتی	: کوردی ڕەهوان ، پەیڤا بیانی تێدا نەبیت.
چڤا کرمانج هەنە	: چەند کورد هەن.
حەمی	: هەمی.
چڕە	: بوچی ، ژبەر چ.
هۆ	: هوسا.
ژارو کال بیبیم	: هەژار و پیر بووم.
ژمەڕە ڕێکری	: بو مە هنارتی.
حەچکو	: هەچکو.
چڤا مراد من هەبی	: چەند مراد من هەبوون.
قنجی	: باشی ، چاکی.
لسەر زێدە	: لسەر دونیایێ.
حوقا دبت	: هوسا دبت ، ب ڤی ڕەنگی دبت.
ژوانڕە خوند	: من بو وان خواند.
ئەو ژێ گەلەك شابین	: ئەو ژی گەلەك دلخۆش بوون.

ژ شابینیّ : ژ خوّشیان ، ژ دلخوّشیان.

ژمڕا تین : بو من ئینان.

شیفەتەو شەیدا : عاشق و شەیدا.

پەردە پەردە : تەخ تەخ.

بەرفەڕو زیبێکی دڵنەوەردەوە : ب مفا و جوانیەکا دلخوّش – فەر: مفا، خێر و بەرەکەت – زیب: جوانی – دڵنەوەرد: دلخوّش

چەسپاندوّتە سینەمەوە: دسینگیّ من دا چەسپاند ، سینە: سینگ.

ئاتەشگا: ئاتەش ، ئاگر ، ئانکو جهیّ ئاگر هەلکرنیّ یان ئەو جهە ییّ کو ل سەردەمیّ (زەردەشت)ی ئاگر تێدا دهاتە هەلکرن وەك پەرستگەه بکار دهات.

قەڵبەزە : سولاڤ.

چەشمەنداز : دیمەن ، مەنزەر.

سروشتی ئێزەدی : سروشتیّ خودایی.

بەکڕوّزانەوە : ب دوعا کرن.

شێوەن و زار : گریان و فیغان.

بەگەوایی ئەوان : ب شاهدەیە وان.

سەنگین : گران.

ژیانی نەنگین : ژیانا شەرمزاری.

نموونەییێن ئەدەبی

مەلاێی باتەیی

ناڤێ وی (حوسێن)ە، ل گەندێ (باتێ) ل دەڤەرا هەکاریا ل رۆژهەلاتێ کوردستانا باکور ژدایك بوویە. ئەلکسەندەر ژاپا و گەلەکێن دی دوێ باوەرێدانە کو باتەیی ل سالا (٨٢٠)یێ مشەختی - (١٤١٧) ی زاینی ژدایك بوویە، ولدویف بیروباوەرێن هەین ل سالا (٩٠٠)یێ مشەختی - (١٤٩٥)یێ زاینی واتە ل سەدێ پازدێ وەغەرکرییە، هەرچەندە لدویف هزوربیرێن هندەك نڤیسەڤانان باتەیی ل سەدێ هەڤدێ چوویە بەر دلوڤانیا خودایێ مەزن. باتەیی ئێکە ژ ناڤدارێن هۆزانڤانێن کلاسیکیێن کورد کو ب زارێ کرمانجییا ژووری شعر و هۆزان ڤەهاندبیت، باتەیی ئێك بوو ژ مەلاێێن ناڤدارێن کورد و بەرنیاسترین بەرهەمێ وی (مەولودنامە) یە، دەرباری ژدایك بوونا (موحەممەد) پێغەمبەر (سلاڤێت خودێ لێ بن) گوتییە.

هۆزانڤانەکێ زمان سڤك و جەلەنگ بوو، جاران هۆزانێن ئاینی دنڤیسین جارانژی سازو چەنگ و دەف ل بەزمەیا خۆ ئامادەدکرن ل هیڤیا دلبەرا خۆ، جارانژی ل گوشەکێ خەراباتێ رونشتییە.

مەبەستێن هۆزانێن باتەیی

باتەیی رێکا هۆزانڤانێن کلاسیزمی گرتییە" هەر ژ بەر هندێ ژی هۆزانێن خۆ بۆ ڤان مەبەستێن خارێ گوتینە:-

١- ئایینی و سۆفیاتی: وەکی هەمی هۆزانڤانێن کلاسیزمی ئەڤ مەبەستە لنك وی گەلەك گرنگ و بهادار بوویە" لەوما پشکا هەرە زۆرا دیوانا وی ئەڤ جۆرە هۆزانە بخۆڤە گرتییە . . . ل سەر گورێ پیروزی موحەممەد پێغەمبەری (سلاڤێت خودێ لێ بن) ئەڤ هۆزانە گوتییە:

١- هــلو رابه ئەبولقــاسم

هلو ئەی قاسدێ ئەکبەر

٢- هـلو فەخرا بەنی هاشم

هــلو رابه تۆی رەهبەر

٣- هلو ئەی سەیدێ عالەم

هلو ئەی مەفخەرێ ئادەم

٤- ژ رەوزێ رابه یا خاتەمی

ژناڤ وی مەرقەدێ ئەنوەر

(هەمی بۆ ژ بەرکرنێیه)

٢- ئەڤیندارى: ئـەڤ بابەتـەژى هەرچـەندە هنـدیێ گـرنگ نییـە ل دەف هۆزانڤـانى، لێ گەلـەك جـاران تێکـەلى بابـەتیێ بـەرێ کرییـە . . . پارچـە هۆزانێن ب نرخ ل ڤی بابەتی هەنە وەك:

عاشـــقێ زولفـــا رەشم

عاشقێ شەیدایه زولـــف

بێ بادە لەو سەرخـــۆشم

سەرخۆش و سەودایه زولف

سۆهتمە وێ پەرچەمـــێ

چیمەکێ رەعنایه زولـــف

٣- سالوخدانا جه واريّن كوردستانىّ: ئەڤ هوّزانڤانە پەهلوان بوويە دوەسفكرنا سروشتىّ كوردستانيّدا، ئەو ئەڤيندارىّ وەلاّتىّ خوّ بوويە، دڤىّ هوّزانيّدا دەميّن سالّىّ ل كوردستانىّ بوّمە ويّنەكريينە . . د بەحسىّ زفستانيّدا دبيّژيت:

١- زڤستانىّ ئەڤىّ هولىّ
ل ڤىّ بەريىّ ل ڤىّ چولىّ
٢- مژىّ هاڤيّتە دا هولىّ
كەروڤىّ گرتى زوّزانە
٣- كەروڤىّ گرتى نەسرينە
جەمەد شينبوو ل سولينە
٤- گريا مەتىّ ژبوّ ئەسمينا
پەريشانم ل ڤى حالەى

(سىّ ديّر ژ دەسپيّكىّ بوّ ژبەركرنىّ)

٤- ساز و مەى و بەزم:

مەجلسا بىّ ساز هەى پەى
من نەڤيّت ئەز ناچمىّ
بىّ دەف وبىّ چەنگ وبىّ نەى
من نەڤيّت ئەز ناچمىّ
بەزمەيا بىّ يارىّ باتەى
من نەڤيّت ئەز ناچمىّ

(هەمى بوّ ژ بەركرنيّيە)

باتـەیی وەکـی هـەمی هۆزانڤـانێن کلاسـیکی، هـۆزانێن خـۆ ل سەرکێشـا عـەرووزی دانـاینـە، هەروەسـا پویتـەکێ زۆر ب سـەروا و قـافییێ دایـە، پـەیڤێن بیـانی نەخاسـمـە یـێن عـەرەبی زۆر بکارئینـاینـە و رەوانبێـژی و جوانکاری دڤەهاندنێن خۆدا بەرچاڤکرییە.

راڤەکرنا پەیڤان:

هـلو رابـه	: هەستە
ئەبو لقاسم	: مەبەست پێ سەروەرێ پێغەمبەران موحەممەد (سلاڤێت خودێ لێ بن)
رەهبەر	: رابەر ، رێ نیشادەر
سەروەر	: گەورە ، مەزن
رەوزێ	: گـولستانێ
بێ بادە	: بێ مەی ، بەبێ شەراب
سەرخۆشم	: سەرمەستم
تورا غەمێ	: توری خەم و خەفەت
سۆهتیمە	: سوتیمە
رەغنا	: جۆرە گولەکە ، جوانە
بەریێ	: دەشت
مژێ	: تەم و مژ

کەروڤیٚ	: باو بۆران ، باو باروٚڤە
نڤیسەڤانان	: نڤیسەران
جـاران	: هەندیٚ جار ، جار و بار
بەزمەیا خوٚ	: لەبەزم و ئاهەنگا خودا
هوٚزانڤان	: شـاعـر
گریا مەتیٚ ژبوٚ ئەسمینا	: (ئەسمین) گولەکە دارەکەوە دارا ئالینکیٚ کولیلکا ویٚ یا سپی یە
جەمەد	: بەستی
شین بوو ل سوٚلینا	: مەبەست پیٚ ئەو خوناڤا دسولینا هەر گولەکیٚ دا بەستی بوو ،

حەسیب قەرەداغی

١٩٩٧ - ١٩٢٩

ناڤێ وی (حەسیب شێخ عەلی کوڕێ عبدولرەحمان)ە شێخ عەلی مەلا و مامۆستایێ گوندی بوو، ل مەها گولانێ ١٩٢٩ز ل گوندێ (سوڵەی چرچەقەلا) سەرب دەڤەرا قەرەداخ ڤە دناڤ خێزانەکا هەژار و خویندەڤاندا هاتییە دونیایێ، ئەڤ خێزانە ژ بنەمالا شێخێت مەردوخیێن قەرەداغێیە، کو هەر دکەڤندا خویندەوار وزانایێن ئاینی زەلامێن ناڤدارتێدا رابووینە، مزگەفت و جڤاتێن مەلا و فەقییان، جڤاتێن گەرم و گوڕیێن شێخان، تەسبیحا و خرڤەبوونێن دەرویشان، ستران و مەدیحە و دوعایێن دەنگ خۆشان، دەف و بلور و نەی، شعرێن سوار چاکێن، شعرا کوردی (نالی، کوردی، سالم و مەحوی) وشاعرێن مەزن یێن فارسی (سەعدی ، وحافزێ شیرازی)، خەما هەژاران و جوانیا سروشتی و بایێ زەلالێ دەڤەرێ . . ئەڤان و گەلەك سەروکانییێن دی بنیاتێ هزو بیر و سۆزا (حەسیب)ی دانا.

کودە تایا رەشا ١٩٦٣ ێ حەسیب قەرەداغی دگەل هزاران خەباتکەرێن دی کەتنە زیندانێ، دەمێ هاتییە ئازادکرن ژی ڤە نەگەریا سەر کارێ خۆ یێ بەرێ، د سالێن شەرێ نافخۆیی دا ئێك بوو ژ چالاکترین شاعر و زەلامێن ناڤدار کو هەردەم هەولا ئاشتیێ و ئاشتیکرنا لایەنان دکر . . هەتا ئێڤاریەکا سار و خوناڤگرتی ژ سالا ١٩٩٧ ێ دلێ وی یێ مەزن ژ لێدانێ راوەستا وغەرکرد ل گرێ سەیوان هاتە ڤەشارتن.

ئەڤە ژی دوو کوپلێن هۆزانێن وینە:-

١- پرس و خۆشەویستی یا ١٩٩١:

ویستم تێبگەم خۆشەویستی . . . چەند جوانە؟
(وەلـــــی) وتـــی: بـــالآی (شـــــــــەم)ە
(مەم) یش وتی: . . . زین وەری گرت. بەژنی (مەم)ە
خەجیش وتـــــــی: وەك زامەکـــــەی (سیامـــەند)ە
مامەیـار وتی: وەکو سەرگـــــــور شتەی دوانز ســـــوارە
لەلای حەزرەتی (مەولەوی)ش وەکو چاورەشی لای دەوار
لەلایی منیش وەکو دوو خەمە قورسەکەم . . . کەژە و بەهار
کوردێ بانگێ بەختی دەکرد: ئەرێ زووکە!
لە خۆشەویستی جوانتـریش، شارەکەرمەکەی کەرکووکە

(هەمی بۆ ژبەر کرنێیە)

٢- پشکەك ژ هۆزانا (ناکوکەکان) ١٩٤٤:

کە ئەم دەستم ئەو دەستیکەم بۆ بشکێنێ
هەردوو دەستم لەمل دەکەم!
کە ئەم چاوم ئەو چاوی دیم بۆ هەڵکوڵێ
هەردوو چاوم پرگل دەکەم
ئەم ئاگرە بکوژیننەوە . . . نەکوژێتەوە
نالی دەلێ: من کـــورد نەبووم
حاجی دەڵێت: من لە کۆیەدا نەژیـــاوم
قەت دیمەنی هەیبەت سوڵتان وەکو گولاّ و نەکراوەتە نێو چاوانم!

خـــانیٚ دەڵێ: مـــــەم و زین، من نەمنووسیوە
من بەچاوی قەلەمیشم مێرخاسی کوردم نەدیوە!
ســالم دەڵێ: من دیٚوانە و ئابورای میری دابان؟!
پیٚشـمــــەرگەیەکی خـــــەم لە کــوڵ دەڵێت:
من و سەمفونیای، داستانەکەی چیــــای دابـــان؟!

(هەمی بۆ ژبەر کرنێیە)

بــۆ زانین:-

١- شـــاعری دهـــەمی بیاڤانـــدا شـــعر هەنــە ژوان: شـــعرا هانـــدانیٚ (جوشـاندنیٚ)، دلداری، تەسـەوف، سیاسـی، کوردایـەتی، سـالوخدانا سروشتی، جوانیا کوردستـانیٚ، شعر بۆ منداڵان، شعر بۆ شـانۆییٚ، بۆ دراما تێلەفزیونی بۆ ستـران و سروودان.

٢- هــەتا نهـو چــەندین دیــوانێن شــعری هەنــە، ژوان: چــوار بــەرگێن (فەرهەنگی خەم).

٣- د گەرمـــە گـــەرما کارەســـاتا حەلەبچـــە یـــا شـــەهیدا هۆزانـــا (هەلەبشیما) نڤیسییە.

٤- دگەرمـە گـەرما ڕاپـەڕینا مـەزنا ئـادارا (١٩٩١)یٚ و دگـەل بانگـەوازییا ئازادکرنـــا کـــەرکووکا دلیٚ کوردســـتانیٚ قەســـیدا (شـــێخ)ی هاتـــە خوێنـدن ب نـاڤ ونیشـانیٚ (مـن هـێچ نـاڵیم) کـو دوی دەمیـدا ببـوو زکریٚ سەر زمانیٚ جەماوەریٚ سەرهلدانییٚ کوردستانیٚ.

٥- دارشـتنەکیٚ بنڤیســە کـو هــەردوو بابــەتێن شــەڕو ئاشـتییٚ بخۆڤــە بگریت.

ڕاڤەکرنا پەیڤان:

هەیبت سوڵتان	: چیایەکە دکەڤیتە نێزیك باژێرێ کویێ
مێرخاس	: پیاو چاك
ئاپورا	: شینی و تازی

كـــوردی

ناڤێ وی مستەفایە کوڕێ مەحموود بەگێ ساحێبقرانە، ب باوەریا وان کەسان ئەوێن لسەر ژیانا وی نڤیسی، ل سالا ١٨١٢ز ل بـاژێڕێ سلێمانێ ژ دایکبوویە، هەر ل سلیمانیێ دانایە بەر خواندنێ و هندەك زانستێن ئیسلامی ل حوجرەی فەقییان خواندییە.

کوردی ئێکە ژوان سێ هۆزانڤانێن بناڤودەنگ کو ڕۆڵەکێ گەورە گێڕایە د ئەدەبییاتێ کلاسیزمی یا کوردیدا ب شێوەزارێ کرمانجییا خوارێ، د رەوانبێژییێدا شا سوارەکێ بێ بەرامبەر بوو، ل سالا (١٨٥٠ – ١٨٥١)ز چوویە بەر دلوڤانییا خودێ ول گرێ سەیوان ل سلێمانیێ هاتییە ڤەشارتن.

کوردی، دیوانەکا کێم ب کوردی ل پشت خۆ بجه هێلایە، کو تا نهۆ دووجاران هاتییە چاپکرن، جارا ئێکێ ل بەغدا ل سالا ١٩٣١ز و جارا دووێ ژی ل هەولێرێ ل سالا ١٩٦١ز. پتریا هۆزانێن وی ل دەورێ تەوەرەکیدا زڤڕن کو ئەو ژی هۆزانێن دلداری و ئەڤینی و خوشەویستیێنە. کوردی جوانترین و بەرزترین هۆزان دئەڤێ مەبەستێدا ڤەهاندینە و هۆستایی و شارەزاییا خۆ تێدا دەرئێخستییە. بارا پتر بەرهەمێ کوردی ئەڤ جۆرە هۆزانەنە،نموونەیا ڤێ مەبەستێ ژی، ئەڤ چەند مالکێن هۆزانێنە:

١- چێشتم ئەمرۆ ژەهری مارو رۆحی شیرینم نەهات
زەخمی کۆنەم هاتە ژان و مەرهەمی برینم نەهات
٢- من غەمم خواردو غەمیش خوێنی جگەرمی خوار
بۆیە گریام چەند بەچەند فرمێسکی خوێنیم نەهات

(بۆ ژبەرکرنێ یە)

ڕوخساریٚ هوٚزانیٚن کوردی:

ئەگەر هویر بنیٚڕینە هوٚزانیٚن کوردی، دیٚ بینین هەمی وردەکاری و شەکارییەك یا تیٚدا کو هوٚزانڤانیٚن کلاسیزم مژوولی وان بوون و بکارئینانە، ژبەر هندیٚ ژلاییٚ روخساریٚ هوٚزانیٚن وی، ئەڤان چەند خالاٚن دیٚ دیارکەین:

١- د هوٚزانیٚن خوٚدا وەکی هەمی هوٚزانڤانیٚن کلاسیزمی کیٚشا عەرووزا عەرەبی بکارئینایە.

٢- هوٚزانیٚن وی ئیٚك (رەویە) و ئیٚك سەروا هەیە.

٣- هەمی وشەکارییٚن رەوانبیٚژییٚ دهوٚزانیٚن خوٚدا بکارئینایە، هەر ژبەر هندیٚ بوویە، هوٚزانڤانیٚن پشتی وی ب چاڤەکیٚ بەرز تەماشەکرییە و ب (شاسواریٚ بەلاغەتا کوردان) دانایە.

ئەگەر بەحسیٚ وان لایان بکەین کو کارکرییە سەر (کوردی) وب لاییٚ هوٚزانیٚ و ئەدەبییاتا دا برییە، دشێین خالێن خوارێدا کوٚم بکەین:

١- کوردی دسروشتیٚ خودا کەسەکیٚ بەهرەدار بوویە، هوٚزان دانان ل جەم وی هند ب ساناهی بوویە وەکی ئاڤ ڤەخوارنیٚ بوو.

٢- کوردی ژ بنەماڵەکا ئەدەب دوٚست و شیعرخواز بوو، ئەو بنەماڵ لاٚندکا شاعیران بوو یێن وەکی(ئەحمەد بەگ) و (سالم بەگ)ی، دیارە ئەڤەژی هوٚکارەك بوو بوٚ هوٚزانڤانییا وی.

٣- ئاگەهدارییەکا باش وتیٚکەلییەکا زوٚر ل گەل هوٚزانڤانیٚن فارسی هەبوویە وگەلەك جاران ل کوٚڕێن شیعری یێن ئەوان ئامادەبوویە و کارتیٚکرییە.

٤- ئاگرێ ئەڤینیێ و دلدارییەکا راستەقینە بوویە سەروکانییا ئیلهاما هوزانێ لنک کوردی و ئەڤ لایە ب هێزترین و کاریگەرترین هوکار بوویە، ژبەر هندێ بەهرا پتر ژ دیوانا وی گرتییە.

ئەڤە ژی نموونەیەکە ژ هوزانێن وی:

١- چاوەکەم زانیوتە بوچی خەو لە چاوم ناکەوێ
چونکە من پێش خزمەتم پێش خزمەتان نانوون شەوێ

٢- ڕوژ و شەو دایم لەبەردیدەی خەیاڵم حازری
ساچ فەرقێکی هەیە بومن ئیتر ئێرە و ئەوێ

٣- بەس نییە لێرە دەوێرم جار بە جار باست بکەم
نەم دەوێرا قەت لەبەر ئەغیارەکە ناوت بەم لەوێ

٤- دڵ لە بەر زامی فیراقت دائیما یاری دەکا
ڕوژ بە ڕوژ مەنعی دەکەم بازدەردی سەختە و ناسرەوێ

٥- عەقڵ و هوشم داوە پێت لێشی دەتورێی ماڵوێران
دەوڵەتێکی مفت وبی ساحیبە بوچی ناتەوێ

٦- گەرموخەییەربم لەمابەینی بەهەشت وەسڵی یار
وەسڵی تو بومن جەهەننەم پڕلەجەننەت نامەوێ

٧- ئەی ڕەقیب ویڵم لە دەستت لێرە بولێم ناگەرێی
باوکە کوشتەت نیم ئەرێ هەی بەد مەزەب چیت لێم ئەوێ

٨- هەروەکو کێوی دەماوەندی سەرم پڕ شورشە
قەت تەمی هیجران و خەم ساتێ لە دەوری نارەوێ

٩- گەردنی (کوردی) لەکێوی بێستون مەحکەم ترە
چونکە سەد ساڵە لەژێر باری غەمایە نانەوێ

(دەسپێکێ چوار دێڕ بو ژبەرکرنێ نە)

ڕاڤەکرنا پەیڤان:

چێشتم : من تام کر ، من خوار.

زەخم : برین.

دیدە : چاڤ.

دەوێرم : دوێرم.

ئەغیار : دوژمن.

بازدەری سەختە : بەلێ دەردێ وی یێ گرانە.

ناسرەوێ : ڕاناوەستیت ، ناسەکنیت.

لێشی دەتوێڕێی : ژ وی ژی سل دبی ، ژوی زیز دبی.

مفت : بەلاش ، هەروە ، بێ بەرامبەر.

وەسڵی یار : گەهشتن ب دلدارێ.

باوکە کوشتەت نیم : من بابێ تە نەکوشتییە.

مەزەب : ئۆل ، مەزهەب.

کێوی دەماوەند : چیایەکێ سەخت و بلندە دکەڤیتە پشت (تاران)ێ پایتەختێ ئیرانێ.

کێوی بێستوون : چیایەکە ل نزیک(کرماشان) ل کوردستانا ئیرانێ.

کـــانـــی

(کانی) نازناڤێ هۆزانڤانێ کلاسیزمێ کوردی، عبدولجەبار ئاغاییێ کوڕێ حاجی مەلا عبدولڕەحمانێ کوڕێ حاجی تەهای دۆغرەمەچییە، کانی شاعیرەکێ چاڤ نەترس و ئازا بوو، بابێ وی زانایەکێ ئایینی یێ گەورە و ناڤدار بوو، ب رەگەز دچنە سەر بەگزادەیێن هۆزا جاف، هۆزانڤان ل سالا (١٨٩٧)ز ل شارێ دێرینێ هەولێرێ ژ دایك بوویە، ل سالا (١٩٥٧)ز چوویە بەر دلوڤانییا خودێ مەزن.

(کانی) هێشتا یێ بچووك بوو دەمێ بابێ وی مری، ژبەر هندێ د وی تەمەنیدا ل هیچ خوێندنگەهەکێ نەخواندییە، ل دەمێ مەزن دبیت هەول و هاندانا مەلا توفیقێ برایێ وی حاجی مەلا ئیبراهیمێ مامێ وی، ل مزگەفتا (قەلات)ێدا ب ماوەیەکێ کێم فێری خاندنێ دبیت و چەند پەرتووکێن ئایینی دخوینیت لگەل هندەك پەرتووکێن فەلەك و زانستی، هەر ب رێکا زۆر خواندنێ وهیکرنێ شارەزاییێ ل ئەدەبییات و زمانێ کوردی و فارسی و تورکی پەیدا دکەت، پەیوەندییێ لگەل چەند ناڤدارێن وی سەردەمی گرێددەت وکی (حوسێن حوزنی موکریانی) و (گێوی موکریانی) و(میهری) و (مەلای گەورەی کۆیی) و (بێخود) و (دلدار)...

.کانی ل دەسپێکا نڤیسینا شیعرێ زمانێ وی یێ ئەدەبی پێکهاتیبوو ژ کوردییەکا شێوەی هەولێرێ یا تێکەلکری ب پەیڤێن فارسی و تورکی، چونکی ل کەلا هەولێرێ پەروەردە بوویە پشتی هنگی ب رێکا خواندنا پەرتووکێن هەمە جۆر و رۆژنامە و گوڤارێن کوردی، هەروەسا دامەزراندنا وی ب فەرمانبەر ل باژێرکێن رەواندوز کۆییێ و شەقلاوە زمانێ وی یێ ئەدەبی رێکتر و بهێزتر بوویە، کو هەکە هۆزانێن وی بەرامبەر ب

هـــۆزانـــێن هۆزانڤانـەكی سلێمانییێ یـان كـەركووكێ وموكریـانێ رابگـرین هەســتێ ب جیاوازییــەكا وەســا یــا زمــانێ وی یــێ ئــەدەبی ناكــەین، كاریگـەرییا هۆزانڤانێن كلاسیزمی وەكی (نالی و سالم و كوردی و شێخ رەزای تالـەبانی و وەفـایی) لسـەر كـانی هەیـە، هەروەسا هۆزانڤـانێ تـورك (فــزولی) ب تایبــەتی دەمــێ داســتانا (لــەیلا و مــەجنون) یــا فــزولی ب دەستكارییەكا كێم هاتییـە وەرگێـڕان بـۆ سـەر زمـانێ كـوردی، دئـەدەبا (فارسی) ژی دا حەز ژشیعرێن (سەعدی) و (حافز شیـرازی) دكـر.

كانی هەر چەند ل دەرگـەهێ هـەمی هونـەر و بابـەتێن شـیعری دایـە، وەكـی هەمی شاعیـرێن كلاسیزمی، ژهەر بابەتەكی چەند هۆزانـەك پێشكەشـی مـە كرینە ژ ستایش وپێ گوتن ودلداری و خوشەویستی ونیشتمانپەروەری و شانازی ب خـۆكرن دگـەل بابـەتێن شیعری ڤەهاندینـە، بـەلێ تنـێ دشـیعرا (مــەی) و (دلــداری)دا ســەركەفتییە نــاڤێ خــۆ هەبوویــە، چـونكە كـانی شاعیرەكێ مەی ڤەخۆرێ عاشق بوو، ژبەر هندی داهێنانەكا باش ل ئەڤان دوو مەبەستان ب دەست ئینایە، دڤێ مەیدانێدا شانازییێ ب خـۆ دكـەت و دبێژیت:

١- سەر فرۆ ناكەم بۆ عالەم چونكە عـالـی هیمەتم

نــاچـوێنم بۆ هــەموو دنیا لـەدەستم ڕەغبەتم

٢- زاهیـرم هەر مەردی مەیدانم وەكـو شێـری دلێر

گوێت لە بەیتم بێ دەكا ئیسباتی نوتق وقوەتم

٣- عــەســـرم ئــەبیم حــــورو سەربـەست و فەهیم

بێ موحابا شاعیـرم مەشهـورە (كانی) شوهرەتم

٤- نـــامــەردم ئــەگـــەر مــیــنەتــی نامەردی بكێشم

پێم خوشتـرە ئەی (كانی) بە پشتا بەردی بكـێشم

(ژ دەسپێكێ سێ دێر بۆ ژبەركرنێنە)

ئەڤا ل خوارێ ژی دقە شیعرەکا نیشتمانییا (کانی)یە کو شاعیر نیشتمانپەروەییێ نیشاددەت بەلێ ب شێوەیەکی گەلەك سادە و ساکار و ئاشکرا.

((خزمینە وەرن))

١- خــزمیـــنــــە وەرن بـــــەقــوربــانــی وەتـــەن بــیـــن
قـــوربـــانی چـــیـــا و دەشـــت و بیابـــانی وەتـەن بین
٢- تـــاکـــەی لــەکـــون و قـــوژبنی ویـّـــرانـــە بـمیّـنـیـن
بـــا ئیـــدی لـــــەســــەر کــۆششی عمرانی وەتەن بین
٣- تـــاکـــەی بگــریــن ئـیّمە وەکــو هــەوری بــەهـــاری
وەك ڕەعـــدی سەمـا دایمـا تـــالآنــی وەتـــەن بـیـن
٤- بـــۆچ پیّنەکەنین لـــەم چـەمـەنستانە وەکـــو گـــوڵ
بۆچ غونچە سیفەت سەر بەرگرییانی وەتەن بین
٥- بۆ گـــەردەن وسینەو کەمەری دوژمنی بەد خــــوو
یا دەست بەقەمەو خەنجەری بڕانی وەتەن بین
٦- یاڕەب چ دەبیّ ئیّمەش ئەگەر هـەروەکـو بەعزیّ
لـــەشکرشکـەن و ڕۆستەمی مەیدانی وەتەن بین
٧- تاکەی ئەدوێی (کانی) لە ئەوسافی خەت و خاڵ
واچــاکە لـــەمەولا کە غەزەلـــخـــوانی وەتـــەن بین.

(ژ دەسپێکێ چوار دێر بۆ ژبەرکرنێنە)

مەلا تەهـــــایێ مایی

ناڤێ وی (تەها)یە کوڕێ (شێخ مەزهەر)یە کورێ (شێخ تەها)یێ مایییە، ل شواتا ١٩٢٤ ل گوندێ مایێ هاتییە سەردنێ، ژ بنەماڵەکا دیندار و ڕۆشنبیر و کورد پەروەرە، ئەڤ بنەماڵە د ڕەگەزدا ژمیرە بەگێن (ئەلکێ)[1] نە، باپیرێ وی ژ شێخێن تەریقەتا نەقشەبەندی بوو. هەر ل سالا ١٩٢٤ گوندێ مایێ[2] ژ لایێ هێزین ئینگلیزی ڤە دهێتە سۆتن، بنەمالا وی مشەختی قەزا (چەلێ) ل کوردستانا باکوور دبیت و بۆ دەمێ سێ سالان ل وێرێ ئاکنجی دبن – هەردوڕوودانا سۆتنا گوندیدا پەرتووکخانا مەزنا (شیخ تەها)ی دهێتە سۆتن – پاشان ڤەدگەرنە گوندێ مایێ و دەست ب خواندنا سەرەتایی دکەت لێ نەشیا ڕێزا شەشێ ب داوی بینت چونکە ل دەستپێکا سالا ١٩٤٠ ڕەوشا سیاسی و ڕۆشنبیری کارکرە سەر هەست و هزرو بیرێن وی و کارتێکرن کرە سەر مەلا ئەنوەر مایی، ژێرە بوو هاندەر لەوڕا دەست ب ڤەهاندنا هۆزانان کر و چوو ناڤ ڕێزین کۆمەلا (هیوا) و دەست بکارێ سیاسی کر پاشان چوو ناڤ ڕێزێن (پارتی دیموکراتی کوردستان) دا زۆر حەز ژ خواندێ دکر، نێزیکی (١٥٠٠) پەرتووکان د پەرتووکخانا ویدا هەبوون لەوڕا زانین و ڕۆشنبیرییەکا باش پەیدا کردبوو تێکەلییەکا باش دگەل زانا و ڕۆشنبیرو ئەدیبان هەبوو، ل سالا ١٩٤٣ پەیوەندی ب بنەمالا بەدرخانیان کریە، (جەلادەت بەدرخان)ی ل شامێ هەردوو گۆڤارێن (ڕووناهی) و (هـاوار) دەرئێخسـتن، هەموو ژمـارێن وان ب ڕێ یا پۆستەی

(١) (ئەلکێ) گوندەکە ل باکوورێ کوردستانێ، نهو دبێژنێ (بێ شەباب).

(٢) (مایێ) گوندەکە ل دەڤەرا بەرواری بالا سەرب پارێزگەها دهوکێ ڤە.

دگەهشتنە مەلا تەهای ل گوندێ مایێ، (دکتۆر کامیران بەدرخان)ی ل بەیروتێ هەردوو گۆڤارێن (ستێر) و (ڕۆژانوو) دەرئێخستن دیسان ب پۆستەی دگەهشتنە مەلا تەهای، هەڤالینیەکا مەزن دگەل هەلبەستەڤانێ ناڤدارێ کورد ئەحمەدێ نالبەند (موخلص) هەبوویە.

هەلبەستێن ڕەوان و نازك و فرە بابەت ڤەهاندینە، ئارمانجا وی یا سەرەکی ئازادی و زانین و زانست و ڕۆشنبیری بوویە، ڕێڤێنگێ ڕێبازا کوردینیێ بوویە لەورا هەردەم ئارمانجا ڕژێمین دژی کوردستانێ بوویە لەورا گەلەك دەربەدەری و هەژاری و نەخۆشی دیتینە، سروشتێ کوردستانێ زۆرکارکرە سەرو د هەڵبەستێن ویدا ڕەنگ ڤەدایە.

ل سالا ١٩٧٣ دبیتە ئەندامێ ئێکەتیا نڤیسەرێن کورد / تایێ دهۆکێ.

ل سالا ١٩٧٩ بەشدارییێ دڤیستەڤالا سێیێ یا هەڵبەستا کوردیدا دکەت ل سولێمانیێ.

ل سالا ١٩٨٧ بەرەف ئێرانێ دچیت و دبیتە پەنابەر هەتا سەر هەڵدانا پیرۆزا ١٩٩١ ێ جارەکادن ڤەدگەریتە کوردستانێ ول باژێرێ دهۆکێ ئاکنجی دبیت.

ل سالا ١٩٩٥ دبیتە خودانێ ئیمتیاز گۆڤارا (پەیڤ).

ل سالا ١٩٩٨ دیوانا خۆیا هەڵبەستێ بناڤێ (دل دەرێژکرن) چاپ کر، پێش وەغەرا دوومەهێی بکەت فەرهەنگاوی یا (کوردی – کوردی) تمام بوو لێ نەگەهشت ل چاپ بکەت.

ل ٢٥ / ١١ / ٢٠٠٠ دژیێ (٧٦) سالییێدا ل باژێرێ دهۆکێ دچیتە بەر دلۆڤانیا خودێ.

مەلا تەهای ب بیرەوەرییا شەهیدێن دیار بەکریێ و نسکۆیا شورەشا شێخ سەعیدێ پیران و سێدارەدانا پیران زۆر داخبار بوویە و ئەڤ هەلبەستە ڤەهاندی یە.

(شینی و تازیا شەهیدا)

١- شینی و تازیا شەهیدا ئەم ژبیر ناکەین چوجار
دێ ڤەکەین تۆلا نەهەنگا وەختەکێ زێرین بژار

٢- وان مەغولا ڕاف دبەستن شێرو مێر سەر دهنجنین
توخم و نڤشێ وان قەلاندن هەمی گاڤا دپەچنین

٣- تورکا گرتن شێرو مێر چاك دەست و پێ لێ قەید کرن
کەت بکەت گرتن و کوشتن لبن سێپێکا خرکرن

٤- ڕستکا شەنقێ بو دانا خەندقاند پاریز وەلات
شێخ سەعیدێ جان فیدا ڕەشە ڕۆژەك بومەهات

٥- ئەو ڕویادێ قەبقەبی چو ئاخ و زاری بوون بلند
چوو دلێ شێری ژ ناڤ مەبێ خودان مان دەشت و گوند

٦- بو قێری زێمار و شینی کو وەلات مابێ خودان
پۆسیدە دلسۆژو خەمگیر هەر هەوارێ دکەن ئەمان

٧- نى ژ خـەمـاوە ئـەم بـهوژتين ئـەى شـەهيدێن ڕەحمەتى
دێ ئـازاكـەين نـاڤ و دەنگا كـوردەوارێـن بـەركـەتـى

٨- بـا دكـەت وە گـەلـى كـوردا شێخ سـەعـيـدێ پـڕ هۆنەر
يـەك بـين بـۆ ڤـێ وەلاتـى دا ژ ژانـێ بـێـتـە دەر

٩- ژانـەكـە قـەويـا گرانـە ئێشـەكـە بـۆكـەڤـنـەريش
بـرسـى و رويـسـى هـەر نيشـانـە بـۆمە ئـەم بێ كـارويش

ڕاڤەكرنـا پـەيڤـان:

ل شواتا	: ل هەيڤا شوباتێ.
سەردنێ	: سەر دونيايێ.
بەدواى بينيت	: تمام بكەت.
ژێرە بۆ هاندەر	: بۆ وى بۆ هاندەر.
لـەوڕا	: ژبەر هندێ.
سێپێكا	: سێدارە ، قەنارە.
رووبادێ	: كەوێ رووباد.
غەمگيـر	: غەمگين.
ڕاڤ دبەستن	: راڤ بۆ د دانان ، بويسەبۆ ددانان.
كەت بەكەت	: يەك بەيەك.

سێپێکا	: سێپایە، سێدارە، قەنارە.
ڕستەکا شەنقی	: وەریسێ سێدارەدانێ.
ڕووبادێ	: کەوی ڕووباد.
ئاخ زاری	: ئاخ و نالە.
چوو دلێ شێری ژناڤ مە	:مە دلێ شێری نەما.
بۆقێری	: بووە هاوار و قیرە.
توخم و نڤشی	: توخم و رەگەز

کـــامـــەران مـــوکـــری

١٩٨٦ - ١٩٢٩

ناڤێ وی (محەمەد ئەحمەد تەها)یە، ل سالا (١٩٢٩) یێ زایینی ل بـاژێرێ سلێمانییێ ژ دایك بوویە، خوێندناوی هەتا پولا دیماهیێ یا ئامادەیی بوو، لێ ژبەر چەند ئەگەران تمام نەکرییە. دناڤبەرا سالێن ١٩٤٩ – ١٩٦٣ بۆ ماوێ شەش سالان ژ ئەگەرێ هەلویستێ وی یێ نیشتمانی و نەتەوایەتی مایە دزیندانانڤە.

ماوەیەکێ درێژ ل پشکا زمانێ کوردی ل زانکۆیا سلێمانی و پاش ل زانکۆیا سەلاحەدین مامۆستاییێ ئەدەبیاتێن کوردی بوویە،تا ٧ / ١٢ / ١٩٨٦ ل باژێرێ هەڤلێرێ وەغەرکرییە.

حەفت دیوانێن شیعری چاپکرینە دناڤبەرا سالێن (١٩٥٤ – ١٩٧١) و ژدیارترین دیوانان (ئاشتی) و (دیاری) و (ئاگرو ژیلە) و (گولاڵە سوورە). و پشتی مرناوی ل سالا ١٩٨٧ هەمی هوزانێن وی ب ناڤێ دیوانا (کامەران موکری) هاتییە چاپکرن. هەلبەت ژبلی هۆزانڤانیێ کامەران موکری چیرۆك نڤێس ژی بوو.

مەبەستێن هۆزانێن کامەرانی:

ئەگەر هوزانین کامەران موکری بخوینین دێ بینین چەند مەبەستەك تێدا هەنە، وگرنگترین مەبەست ژی ئەڤەنە:-

١- نەتەوایەتی و مرۆڤایەتی : بەشەکێ زۆرێ هوزانێن موکری هۆزانا نەتەوایەتییە: دیارە هۆزانڤانی ب وێ هەستێ ناسکێ هەی وەك کەسەکێ نەتەوەخواز هەلویست بەرامبەر چەوساندنا نەتەوێ خودا وەردگریت. و کۆمەڵەکا هوزانێن هەین کو دبنە نمونێن

هەستێ بەرزێ نەتەوایەتی و بۆ مە دیاردبیت کو موکری شاگردو قوتابیێ قوتابخانەیا پیرۆزا کوردایەتێیە و وەك شاعیرەکێ ریالزمیێ شورەشگێرانەیێ نەتەوەیی خۆ نیشاددەت و ژیان ژی ل نك وی هەر تێکۆشان و خەباتە درێیا کوردستانێدا.

١- ژین لەلای دڵسۆز هەر تێکۆشانە
هەوڵە بۆ خاکی ئەم کوردستانە
٢- خۆزگە ئەندازەی ژیان و تەمەن
تێکۆشان بوایە بۆخلکی وەتەن
٣- ئاخۆ تەمەنی کام دڵسۆزی کورد
لە چوار پێنج ساڵێ، تێپەڕی ئەکرد؟!

(هەمی بۆ ژبەرکرنێ یە)

دتەوەرەکێ دی ژیدا سەرەڕایی هندێ کو کامەرانێ شاعر دلسۆزێ نەتەوێ کوردە هزر بیرێن خۆ یێن مرۆڤایەتی دەردبڕیت، ل دەمێ خەباتا گەلێ جەزائیرێ دژی داگیرکەرێ فەرەنسی ب خەباتەکا رەوا ددانیت و دەنگێ شۆڕەشگێرێ مللەتی کورد و مرۆڤی کورد ددەتە پالێ خەباتا وی گەلی. دپارچە هۆزانا (ئەی جەمیلە) وی هەستێ پیرۆز دەردبڕیت.

١- ئەی جەمیلە ....
سلاو لە ئاگرو ژیلە
٢- لە حەیرانا ، لە لاوکا
کاتێ کچ لەگەڵ ، باوکا
٣- هەڵمەت ئەبەن بەرەو مردن
بەرەو قەڵای سەختی دوژمن

٤- لـــه هـێـرشـی سـەرکـــەوتـنـــا
لـــە کـــاتی بـــۆ گـــەل ، مـــردنـا
٥- کـــاتـــیٚ لـەنـزار ، لـەمـــەڵـبـەن
ئـەمـــانـســـووتـێـنن بـۆوەتـــەن
٦- نـــاوت وەکـــو وشـــەی نـــەمـــر
ئـەڕژێـــتـــه نـــاو گـــەرووی ئـــاگر
٧- ئـــــــەی جـەمـیـلـــــە ....
سـلاْو لــــــە ئـــــاگــــرو ژیــــلـــە

(هەمی بۆ ژبەرکرنیٚ یه)

٢- **خۆشەویستی و ئەڤینی**: مەبەستەکیٚ دی یێ شعرێن کامەرانی دلداری و ئەڤینییـــە، دیـــارە ئـــەڤ هەســـتە ژی هەســـتەکیٚ مرۆڤایەتییـــەژ دەروونەکیٚ پڕ سۆز و ناسك سەرهلددەت، دبێژیت:

١- کـــه پـــرچـــت ئـــالآن لـــه گـــەردن
گـــرِت بـــەردا لــــــــە دڵـــی مـــن
٢- کـــه پـەلاچـــــەمت ڕشـــتـــه ســـەر ڕوو
ئـــاگـــــر لــــــە دەرونـــم بـــەربـــوو
٣- ئـــــــەی زۆرداری جـــــوانـــی بـچـــووك
تـکـــایــــه کـــچـــی ئـــێـــســـك ســـووك
٤- لـێـــرەوە مــــەیـــــە شـــــەیـــدا مــــۆت
وەبـــــاڵـــــی دڵـــــم بـــــه ئـــەســـتـــۆت

(هەمی بۆ ژبەرکرنیٚ یه)

٣- **وەسفكرن**: ئەڤ مەبەستە ژی ئێك ژ مەبەستێن گرنگێن شعرا موكرییە، كامەرانی هەستەكێ بهێز بەرامبەری جوانیا سروشتی و دەوروبەران هەبوویە، ئێكە ژ وان شاعران كو جوانیا سروشتێ وەلاتێ خۆ پەرستن، و ژڤی لای ڤە پتر بەرەڤ شاعرێن كلاسیكی ڤە دچیت، گەلەك جاران جوانیا سروشتێ تیكەل كریە ب جوانیا ئافرەت وب جوانیا كچا كورد، وتابلویەكێ هەرە جوان ب واتایا پەیڤان بكارئینایە، وهەستێ ناسكێ شاعری دیمەنێ جوان دروست كرییە، تەماشە بكە چەوا وەسفا (گوند)ی دكەت:

١- كەژو دارستانی كپی
پۆشیویانە بەرگی سپی
٢- قوببەی پیرۆزەیی ئاسمان
بە پرشنگی گزنگی ئال
٣- داوێنی كەژی ئەنەخشان
وەك ئەگریجە ئەبوو پەخشان
٤- دێیەك، لەباوەشی كەژا
بزەی گەرمی لێ ئەڕژا

(هەمی بۆ ژبەركرنێ یە)

ڕۆخسارا هۆزانێن وی:

١- بکارئینانا کێشا خۆماڵی (پەنجە): کامەران ئێك ژوان هۆزانڤانایە کو بەرگەکێ نوی کریە بەر هۆزانا کوردی، وپەنا بریە کێشا رەسەنا خۆماڵی، وخۆ رزگارکر ژ دیڤەلانکیا عەروزا عەرەبی، ژبەرهندێ هۆزانێن وی رێتمەکا کوردی تێدا دیارە کو دگەل هەست و ئارەزوویا مرۆڤێ کورد دگونجیت. نموونەیێن هۆزانێن وی کو مە بەری نهۆ نڤیسین ڤێ راستیێ بۆ مە دیاردکەن.

٢- کێم بکارئینانا پەیڤێن بیانی: ژ ئەڤی لایەنی ژی ڤە کامەرانێ شاعر ب رابەر دهێتە دانان، هندی دشیاندایە خۆ ژ پەیڤێن بیانی دوور ئێخستیە. ل جهێ وان پەیڤێن کوردی یێن رەسەن بکارئینایە، وەکو مەلەڤانەکێ شارەزا ددەریایا زمانێ کوردیدا مەلەڤانی کرینە.

٣- خۆنەگرێدان ب سەروایا یەکگرتیڤە، وبکارئینانا جووت سەروا: ئەڤ لایەنە ژی ئێکە ژ سیمایێن جۆداکەر ژ شعرا کامەرانی، ولایەنەکێ دی یێ تازە نیشا ددەت، و چ دەما کامەران نەبوویە دیلێ سەروایا یەکگرتی، بۆ نموونە ئەڤێ پارچە هۆزانێ دا هەردوو نیڤا دێران ئێك سەروا هەیە، واتە جووت سەروا بکارئینایە.

١- ڕوومەتی وەك گوڵی بێگەرد
قژی خاو، ئاوریشمی زەرد
٢- چاو کاڵ، ئەگەر چی نەرمە
بەلام نیگای ئێجگار گەرمە

٣- بـــالاّی وا، دەمــێـكـــی واتـــــەنـــگ
ئـــەندامی ئـــاوا شـــۆخ و شـــەنگ
٤- نـــەبووە، یـــامـــن نـــەم دیـــوە هـــەر
لـــەو چـــەشـــنــــە بـــەژن، یـــاكـــەمـەر

(هەمی بۆ ژبەركرنێ یە)

ڕاڤەكرنـــا پـــەیـڤـــان:

ئەندازە : پیڤان ، پێوانە.
تێپەڕی ئەكرد : زێدەدبوو ، ژێ دەرباز بوو.
هەڵمەت ئەبەن : هـێـرش دكـەن.
بۆ گەل مـردنـا : مـرن ژ پێخەمەت مللەتیدا.
ئەمانسووتێنن : مەدسوژن ، ئاگری بەردەنەمە.
ئـالان : تـێ ئـالاّندن.
رشتە سەر ڕوو : بەردایە سەر دێم و چاڤان.
ئیسك سووك : هەستی سڤك.
وەبـال : گـونـــەه.
ئـەسـتـۆ: : مـل ، سـتـوی.
بێگەرد: : پـاك ، خـاوێن ، پاقژ.
قژی خـاو: : پـرچ ڤەكری.
ئاوریشم: : ئارمیش.
نـیگـای: : سەحـكـرن ، تـەمـاشـەكـرن.

مەلا مەحموودێ بایەزیدی

ل سالا ١٧٩٩ ل باژێرێ بایەزیدێ ژ دایك بوویە، ڕەوشا سیاسییا بایەزیدێ ل نیڤا ئێکێ ژ سەدێ نوزدی یاباش نەبوو ژبەر جهێ وێ کو دکەڤیتە نێزیکی توخیبێ (روسی – ئوسمانی) هەڤرکییا دناڤبەرا هەردوو ئالیاندا کارتێکرنەکا نەرێنێ ل سەر ژیانا بایەزیدێ یا جڤاکی و ئابووری هەبوو.مەلا مەحموودێ بایەزیدی ل زارۆکینیا خۆ چوو رێزێن قوتابیێن مزگەفتا و زانستێن ئیسلامی، ل بایەزیدێ خواندن و باوەرناما مەلایەتیێ وەرگرت. پاشی سەرا وەلاتێ ئیرانێ دا ول باژێرێ تەبرێزێ ئاکنجی بوو، ل وێرێ خواند هەتا فێری فارسیێ بووی وشارەزاییەکا باش دزانستێن ئەدەبی و دیرۆکی و فەلسەفی و مەنتقیدا پەیداکر، جارەکا دی ڤەگەریا باژێرێ بایەزیدێ، پاشی بەرەف ئەرزە رۆمێ چوو ول وێرێ ئاکنجی بوو، بەلێ دیارنەبوویە کا هەتا مرنێ ل وێرێ مابوو یان بەرف جهەکێ دی چوویە، هەڤالینیەکا باش دناڤبەرا وی و قونسلێ روسی (ئەلکساندەر ژاپا)یدا پەیدابوو کو کوردی باش دزانی، (ژاپا)ی زۆر مفا ژ هەڤالینیا خۆ دگەل بایەزیدی وەرگرتییە و بایەزیدی زۆر هاریکاریا وی کریە کو چەند دەستنڤیەکا ب دەست خۆڤە بینیت و گەلەك جاران هەکە نەشیابا دەستنڤیسی بو پەیدا بکەن دا بو وی فۆتۆکوپی کەت. (ژاپا)ی گەلەگ جاران دگوت: مللەتێ کورد قەرداریێ مەلا مەحموودێ بایەزیدییە، چنکو گەلەك لایەنێن ڕەوشەنبیری پاراستینە.

ڕەوشەنبیریا بایەزیدی:

مەلا مەحموودێ بایەزیدی شارەزاییەکا باش دزانستێن شەریعەتێدا هەبوو، چەندین کەسان لبەر دەستێ وی خواندییە. زمانێن: کوردی،

فارسی، عەرەبی، تورکی باشی دزانی و وان زمانا کارتێکرن ل سەر بەرفرەهبوونا رەوشەنبیری و رووناکبیریا وی هەبوو، ژبەر کو ئەدەبێ وان مللەتان دخواند و مفا ژێ وەردگرت، شارەزایی د دیروکێدا هەبوو، وەرگێرەکێ خودان شیان بوو، چەندین بەرهەمێن فارسی و تورکی وەرگێراینە سەر زمانێ کوردی. هندەك جاران ناسناڤێ (فەقێ مەحموود ئەفەندی) یان (خواجە مەحموود بایەزیدی) ب کاردئینا، بەلێ دناڤ کورداندا ب ناسناڤێ مەلا مەحموود بایەزیدی ناڤدارە.

بەرهەمێن بایەزیدی:

١- کتاب عادات و تقالیدی ئەکراد: لدور رەوشت و تیتالێن کوردایە وەك شەهیانێن وان، ئاشتی و شەرێن وان، دەسپێك ژی لدور بنیاتێ کوردان و زمان و وەلاتێ وانە.

م. رۆدینکۆ وەرگێرایە سەر زمانێ رووسی ول سالا (١٩٦٣)یێ ل مۆسکۆ بەلاڤەکریە.

دکتۆرە شوکریە رەسول وەرگێرایە سەر دیالێکتا (کرمانجیا خارێ) ول سالا (١٩٨٢)یێ ل بەغدا چاپکریە.

٢- تحفە الخلان فی لسان الکرد: لدۆر رێزمانا زمانێ کوردیە، هەتا نهو ژی دەستنڤیسە ل پەرتووکخانا (سالیکۆف شیدرن) ل (پترسپورك ل رووسیا) هاتیە پاراستن.

٣- وەرگێرانا پشکا ئێکێ ژ پەرتووکا (شەرەفنامە) ژ فارسی بۆ کوردی ل سالا (١٨٥٨)یێ ز. وەرگێرایە.

٤- تاریخا نوو یا کوردستانێ (١٨٥٧)ز.

٥- رسالة في بعض الفروق الموجودة بين اللهجات الكردية وبيان بعض القواعد اللازمة، ئانكو: نامەیەك دەربارەی هندەك جیاوازییێن هەین دناڤبەرا دیالێكتێن كوردی و دیاركرنا هندەك بنواشێن پێدڤی، (پەرتووكا سالیكۆف) شیدرن ل پترسبورگ).

٦- قاموسەكا بەراودكرنێ دنافبەینا زارێن هەكاری و ڕەوەندی دگەل زمانێ فڕەنسی دگەل (ژاپا)ی.

دكتۆر مارف دپەرتووكا خۆ یا نافبریدا بەلاڤەكریە.

٧- چیرۆكا مەم و زینێ ب دیالێكتا كرمانجیا ژۆری ل (١٨٥٦)ز. (ژاپا)ی ئێخستە سەر ئەلف و بێیا لاتینی و وەرگێرایە سەر زمانێ فڕەنسی.

٨- چیرۆكا (لەیل و مەجنون) ل سالا (١٨٥٨)ز نڤیسییە و ژلایێ (ژاپا)ی ڤە ئێخستیە سەر ئەلف و بێیا لاتینی و وەرگێرایە سەر زمانێ فڕەنسی.

٩- جامع یێ رسالیان و حكایەتا، چل چیرۆكێن كوردیە، كو دبیتە ئێكەمین كۆمەلا چیرۆكان د دیروكا ئەدەبیاتێ كوردی و (ژاپا)ی كریە فڕەنسی.

هەروەسا چەندین چیرۆكێن دی نڤیسینە وەك (یوسف و زولەیخا) و داستانا (قەلای دمدم) و گەلەگ بەرهەمێن دی كو هژمارا وان دگەهتە بیست و شەش بەرهەمان.

تێبینی: هەتا نوكە دیارنەبوویە كا مەلا مەحموودێ بایەزیدا د چ سالدا چوویە بەر دلۆڤانیا خۆدێ، هندەك دبێژن ل سالا (١٨٦٠) و هندەك پەرتووك ژی دبێژن ل سالا (١٨٦٧).

پارچەك ژ چیرۆكا مەم و زینێ

میر زەینەدین نێزیکی ئیڤارێ ژ نێچیرێ زڤڕی، وها ڕاست هاتە باغی، ل بەر دەرێ وێ قەسرا مەعلووم ژ هەسپی پەیابوو، ل ڤڕ شەربەت و قاوەیەکێ بخۆن و دگەل غولام و ئولداشێد خوە، وها ژ نشکێڤە هاتنە دەرێ قەسرێ کو مەم و زین تێدا بوون، زین وێ وەختی کو دەنگێ برایێ خوە بیهیست هوّش هاتە سەری و گوت مەمۆ چە دبێژی و چە دکەی؟ ئەڤە میر هات؟ کۆ ئەڤ خەبەرا گۆت، ئێدی ناچاری، مەم و زین ئەستاندە بنێ عەبا خوّە و ڤەشارت ول گۆشەیەکی قەسرێ قەلبەخی و روینشت دنێڤ دوو بالگیاندا وها ب وێ حالێ، میر دگەل قەرەبالغا خوە هاتە هندڕی قەسرێ و دیت کۆ مەم خوە ل عەبایێ پێچایە ل گۆشەیەکی ڕونشتییە. میر سلاڤ دا ژی، مەم سلاڤ ئەستاند، ئەمما قەت ژ جهێ خوە نەبزافت. میرم معزور بدیرین ئەز بەنی نوخۆشم هاتمە ڤڕاو من تاگرت قەت مەجالا لپات و حەرەکەتی نادیرم ل ڤرا وها مام. میر گوت: کو زەرەر نینە ل کەیفا خوە نێرن. میر روینشت و هەر کەسەك جێ بەجێ روینشتن، دیوانخانە تژی بوو، میر شەربەت و قەهوە ئەمرکر، ئیشەڤ ل ڤڕا کەیفێ بکن.

ژ هەر تەرەفەکی دەست ب کەلام و خەبەردانێ کرن، مەجلیس کەملی و گەرم بوو. تاجدین دوێ مەجلیسێدا حازر بوو، ل حالێ مەمۆ نێری. زانی کۆ ژ ئەحوالەکی عەجیبە. خالی نینە کو مەم وەها نوقمێ بەحرا غەمان بوویە، تاجدین رابوو هاتە نێزیکی مەمۆ وب ئیشارەت ئەحوالێ وی ژێ

پرسیار کر، مەم ژی دوو کەزی ژ پۆرێد زینێ ژ هۆچکا عەبایی ب خەف دەرئانی و نیشانی تاجدینیدا.

(ژ دەسپێکێ ژ (میرزێنەدین نێزیکی ئیڤارێ) بو ژبەرکرنێیە هەتا (ئەمما قەت ژ جهێ خوە نەبزافت)).

ڕاڤەکرنا پەیڤان:

خەف:	نهێنی = ب دزیڤە.
لپات:	لڤین.
هێسای:	ڕاحەت : حەسانەوە ، بێهین ڤەدان.
پەیا بوو:	دابەزی.
لەڤر:	ل ڤێرە.
ئەستاندە:	ستاندییە.
هندر:	دناڤدا ، ژوورڤە.
سلاڤ ئەستاند:	سلاڤ وەرگرت.
نەبزاڤت:	نەلڤی.
نێڕی:	سەحکری ، تەماشەکر.
خالی نی نە:	ڤالانینە.
پۆر:	پرچ.
بالگی:	بالیفك.
ڕەوشا سیاسی:	باری سیاسی.

هەردوو ئالییان دا:	هەردوو لایاندا.
جڤاکی:	کۆمەڵایەتی.
مـفـا :	سوود ، قازانج.
لـ هەسپی پەیابوو:	ژ هەسپی هاتەخار.
ئوڵداشێدخوە:	هەڤالێن خـوّ.
هوّش هاتە سەری:	هاتە سەر هشێن خـوّ.
هاتە هندریّ قەسریّ:	ناڤ قەسـریّ.
قەلبەخی:	سەکنی ، وتـبـوو.
تژی بوو:	پـڕبوو.
ئیشەڤ:	ئەڤ شەڤە.

میر جەلادەت بەدرخان

ئەڤ زانایێ مەزن سەر ب بنەمالا کوردپەروەرا بەدرخانیانڤەیە، ئێکە ژ مەزنترین وب ناڤ و دەنگترین کەسایەتین کوردان کو دبیاڤێ نەتەوەیی و رەوشەنبیریا کوردیدا کار کرییە دنیڤا ئێکێ یا سەدێ بیستێ، میر جەلادەت ل سالا (١٨٩٣)ل ئەستەنبوول ژ دایك بوویە، کوڕێ میر ئەمین عالی بەدرخان بوو، خواندنا سەرەتایی و دواناڤنجی ل باژێرێن ئەستەنبوول و ئەنقرە و سالۆنیك و ئەدرنا تمامکرییە، ل سالا (١٩١٩) دگەل (مێجەر نۆئێل)ێ ئنگلیز سەرەدانا کوردستانێ کرییە ب مەرەما رێکخستن و هەلکرنا شورەشەکێ دژی کەمالییان ل تورکیا، بەلێ ئەڤێ بزاڤا وان سەرنەگرت، دەمێ بزاڤا کەمالییان پێشکەفت و دەسهەلاتداری ل وەلاتی تورکیا کەتییە دەستان، فەرمانا سێدارەدانێ بۆ مێر جەلادەت و باب و براێن وی دەرئێخست، ژبەر ڤێ چەندێ نەچاربوو ئاوارەی وەلاتێ ئەلمانیا ببیت. ل وێرێ درێژی ب خواندنا خوٚ دا و دبیاڤێ قانونێدا خواندنا خو ب دوماهی ئینا. ل سالا (١٩٣٢)ل باژێرێ (دیمەشق) گوٚڤارا (هاوار) و پاشی گوٚڤارا (روناهی) ب زمانێ کوردی دەرئێخست، میر جەلادەت بەدرخان ب هندێ ب ناڤ و دەنگە کو ئەلف و بێیا کوردی ب پیتێن لاتینی دانایە و هزرا وێ ئەلف و بێیێ ل سالا (١٩١٩) لنك پەیدابوو، ل دەسپێکێ شیا ئەلف و بێیەکێ دانیت کو هژمارا پیتێن وێ (٣٦) پیت بوون، پاشی ل سالا (١٩٢٤) دەمێ ل ئەلمانیا بوو پێداچونەك دوێ ئەلف و بێیێدا کر و دەستکاریەك تێداکر و هژمارا پیتان کرنە (٣٤) پیت، هەتا سالا (١٩٢٨) بوٚ جارا دووێ دەستکاری تێداکرو هژمارا پیتان کرنە (٢٥) پیتێن لاتینی.

---

(١) د هندەك ژێدەراندا سالا ژ دایك بوونا وی ب ١٩٤٨ ول هندەکێن دێ ب ١٨٩٧ دانایە.

ئەڤ ئەو ئەلف و بێیە بوویە بنیاتەك بۆ ئەلف و بێیا وی كو ل سالاً (١٩٣٢) ل سەر بەرپەرێن گۆڤارا (هاوار) بەلاڤەكرییە، ئەڤ زانایێ مەزن ل (١٥)ی تیرمەها سالاً (١٩٥١) چوویە بەر دلوڤانیا خودێ.

(ژێدەر پەرتووكا (الألفباء الكردية)
دانانا هوگر طاهر توفيق

ئەڤە ژی نموونەكە ژ نڤیسینێن وی:

رەشبەلەك

(ژ جەمشید و سینەم خانێ ڤە ل
بێروتێ، مێهڤانێن مامێ خوە)

زارۆنۆ!

ئەڤ بوونە دەه پازدەه رۆژ وە تەركا مالا باڤێ خوە داو هۆن چوونە بێروتێ، نك مامێ خوە، باوەڕ بكن ئیدی وەختا كۆ ئەم لسەر ڤێ چوونێ هەنەك خەبەر بدن، بڤێ نەڤێ هۆن ژ هۆنێ بخوازن بزانن دپەی وەرە و پەیی وەربەر گەهێ.

مالا باوڤێ وە چەوان دخویایەوە د پرگارا مالا وەدە هاتییە گوهەرتن و ئەڤ چاوان گۆهێرییە و ب ڤێ گوهارتنێ گەلۆ ئەم رازینە، ئان ئەم بیریا وەختێ بەرێ، وەختێ كۆ هۆن ل مال بودن دكن هۆن ب خوە ژی دزانن كۆ ئیشێ وە زەحمەتە، تەشغەلەكە.

(هەمی بۆ ژبەركرنێیە)

ڕاڤەکرنا پەیڤان:

ڕەشبەڵەك: ل دەڤەرا بوتان بۆ کاغەزێ یان نامەیێ دهێتە گوتن.

زارۆنۆ: زارۆکینۆ.

مالاَ باڤێ خوە: مال بابا خوٚ.

هەنەك: هندەك.

خەبەر بدن: قسە بکەین ، باخڤن.

بڤێ نەڤێ: دڤێت نەڤێت.

دی پەی وەرە: ل پشت هەوە.

بەرگەهێ: بەردەرگەهی.

دخویا: دیارە.

پڕگار: حەوشە.

گوهەرتن: گوهۆڕین.

بابەتێن بەشێ خواندنـــێ

١- لاوكێ ((دەروێشێ عەڤدی))

٢- بەنداڤا دوكان.

٣- دارستان و پاراستنا وان.

٤- نڤیسین.

٥- هەزارمێرد.

٦- ئیسماعیل بێشكچی.

٧- نان و كەوەری خوێناوی.

٨- هەڵوێستی جوامێرانە.

٩- بۆ زانین.

١٠- ئافرەتی كورد.

١١- قەدەم خێر.

١٢- گوڵ و گیا ل پزیشكیدا.

١٣- خواندن و ڤەكولین.

١٤- سەیرانەك ل هاڤینگەهێن كوردستانێ.

لاوكێ دەروێشێ عەڤدی[1]

دەروێشێ عەڤدی لاوکێ ژێهاتی و بەرکەفتی بوو، ژ ئوجاخەکا ئێزدی یا ب ناڤ ودەنگ بوو.

ناڤ و دەنگێ شوخ و شەنگیا (عەدلەخان)ێ کچا (زۆر تەمەر پاشایێ مللی) گولێ دبیت، مال وکەس و کارێن خۆ دهێلیت، دچیت و دبیتە قوهوەچییێ کوچکا (زۆر تەمەر پاشایێ مللی) ب مەرەما خاستنا عەدلەخانێ.

دوی دەمیدا ئێك ژ دەسەلاتدارێن وی وەلاتی لەشکرێ خۆ دهنێریتە سەر (زۆر تەمەر پاشایێ مللی) باجا سالەکێ ژێ دخوازیت.. ئەوژی کور و برازا و زەلامێن خۆ کو دکەت و پرسیارا وان دکەت، کا باج و دراڤێ بدەن!! یان شەری بکەن؟ هەمی دبێژن: ئەم نەشێین شەری بکەین..دێ باجێ و دراڤی دەین.

دەروێشێ عەڤدی رابوو سەرخۆ و گوت: ئەك چ تشتی نادەین و دێ شەری کەین.. چوو مەیدانێ و سواران دەست دا چەکی و دگەلدا شەرێ لەشکرێ وی دەسەلاتداری کر و شکاند وب سەرکەفتن.

عەدلەخانێ مێرینی یا دەروێشی عەڤدی دیت و چوو دلی و حەز ژێکر، گەلەك ب سەرڤە نەچوو ناڤ و دەنگێ ئەڤینیا عەدلەخانێ و دەروێشێ عەڤدی کەفتە سەرزارێ خەلکی. برا و پسمامێن عەدلەخانێ زانی" چوونە نك بابێ وێ گوتێ: ((دەروێشی عەڤدی))وێ ل دویف ناموسامە دگەریت، ئەڤینیا وی و عەدلەخانێ بۆ باسکر، مە د ڤێ تو دەستویریا مە بدەی حەتا ئەم وی بکوژین.

---

(١) ب دەسکاریڤە ژ کتێبا (کومەلیك لاوك و حەیران) کومکرنا مامۆستا محمەدی مەلا کەریم هاتیە وەرگێران.

بابێ عەدلەخانێ دەستویریا وان دا، بەلێ وان دخۆرا نەدیت بکوژن، چونکە گەلەکێ مێرخاس و عەگید و ئازابوو، لەوا پیلانا خۆ گێرا کو ب فێل بکوژن، دگەل خۆ ببنە نێچیرێ ول دەمێ خارنێ – کو دێ چەکێ خۆ دانیت – پێکڤە داننێ.

عەدلەخان ب هندێ ئاگەدار بوو و گەهاندە (دەروێشێ عەڤدی).. لێ مخابن گوهێ خۆ نەدایێ چونکە یێ ژ خۆ رازی بوو، باوەر نەدکر دێ کەس شێتێ... رادبن خوارنا حەفتییەکێ بەرهەڤدکەن، هەمی پێکڤە سیاردبن دچنە چەمێ (گرزوونێ) بۆ نێچیرێ – کو ئەڤ چەمە یێ کویر وب ترسە – دەمێ کو دەروێشێ عەڤدی ب خوارنێڤە یێ مژویل و چەکێ خۆ دانای... هەمیا پێکڤە هێرش کرێ و کوشت، پاشی هاڤێژتە ئاڤا چەمی و زڤرینە ڤە.

(عەدلەخان) هەرۆ دچوو سەربانێ کوچکا بابێ خۆ بەرێ وێ ل رێکێ بوو کا نێچیرڤان کەنگی دێ زڤرنەڤە، گەلەك دترسا نەکو (دەروێشێ عەڤدی) نە زڤریتەڤە.

دەمێ نێچیرڤان زڤرین و (عەدلەخان)ێ دیتی (دەروێشێ عەڤدی) دگەل نییە" دلێ وێ لێدا و جەرگێ وێ سوّت و ئەڤینیا خۆ دیار کر و ئەڤ لاوکە ب خۆ و دەروێشێ عەڤدی گوت:

(دەروێشێ عەڤدی)دگو

من نەڤێ مالەکێ تێری تژی، من دڤێ ئەوەل دین و ئیمان، ژنەکی جوان، ماهینەکی ب بەرز، تا ژییەکێ بکوژ، کونەکێ رەش حەلەبی، میکوتەکی ل داری دار بناڤی، ئەزێ رابم بەری کونی بدەمە چیایێ (قەرەچ داغ)ێ پشتا کونی بدەمە تیرێژا تاڤێ.

(عەدلیٚ) دگـــو:

ئـەزیٚ رابم سینگیٚ خـوٚ بکەمـە سیٚنی، رابم خـوە ب گـولاڤیٚ برەشـینم میسالا گولان و گولبەندان، بچم پیٚش کوڕە دەرویٚشیٚ عەڤدی هاتڤە لگـەل سەلەفەکی عەگید و میٚرخاسان، ئەزیٚ رابم جەلەبا ماهینا کـورە دەرویٚشـیٚ خوٚ بگرم.

(عەدلیٚ) دگـــو:

لیٚ من دڤیٚ قومەکی ئاڤیٚ ژ ئاڤا – فەریتو، ئـەزیٚ رابم هنگـیٚ دەسـتیٚ خـوٚ ژ دەرویٚشـیٚ عەڤدی هـەلگرم، حـەتا ویٚ روٚژیٚ یـا (زوٚر تـەمـەر پاشـایـیٚ مللی) دادنیٚ دارەکی ل داری دجەلیتو...

(عەدلیٚ) دگـــو:

ئەز نە بمالم نـەب میٚـرم، بـەریٚ خودانا حـەفت بـرا و دوازدە پـسـامیٚن وەکـو شیٚـرم.ئـەز روٚژیٚ سـیٚ جـاران کـورە دەرویٚشـیٚ خـوٚ نـەبینم ل گـەریٚ دیلانـیٚ، ل حاویـا گوڤەنـدیٚ، ل حوویـا شـاهییـیٚ مـەیتـیٚ هـەر حـەفت بـرا و دوازدە پسمامان ل زیارەتیٚ بەریٚ مالیٚ ب دەستیٚ خوٚ ڤەشیٚرم.

(عەدلیٚ) دگـــو:

منیٚ نەکیکیمە) نە (ملیمە) کچا (زوٚر تەمەر پاشاییٚ مللی مـە)، دەزگـرا (دەرویٚشـــی عەڤـدی مــە)، ل ســەر چـیاییٚ (قــەرەچ داغ)یٚ روٚنشــتیمە، ب کراسەکیٚ کتانی (مەگرومیمـە) ب سولەکی زەری رەق رەقیمـە، کلـیٚ چاڤیٚ (دەرویٚشیٚ عەڤدی)مە، منیٚ ڕوٚژیٚ سیٚ جاران کەرەم دکەم

ب دەرویشی عەڤدی حاشا دکەم ل دینێ (موحمەد)ی، ب . . . ساف ئەز (ئێزدی) مە...

سەحەرا سپێدێ، کزە بایەکێ شەمالێ سار دێ، کچکێ بەعام رابن بچینە سەرێ چیاییێ قەرەچ داغێ ژێهنا خۆ بدەینە تیرا بنێ بەرییێ (دەشتا عوگنێ) وەکی تێتە حیلێنا سوران، چرکینا رکێبان، وەشینا رمان، دەنگێ (گورزەمسرییان) شەقە شەقا ئەنگوستیلا (دەروێشی عەڤدی) ل سەردارا رمێ ل گوینیا من خۆش تێ! ئەزێ رابم نیڤا شەڤێ لگەل دەروێشێ عەڤدی بکراسەکی مەلەزێ کتانی (مەگروومی) بنڤم ل خیڤەتێ... کورۆ دەروێشۆ وێ گاڤێ دێ مرنێ و مال وێرانییێ ژبیرکی... .

(عەدلێ) دگــو:

بەژنا دەروێشێ عەڤدی میسالا شەنگە بییەکێ دگەلیدا، ئەمان کورۆ دەروێشۆ، تۆ رابە (جەمەدانیەك)ێ سپی ل سەرێ خۆ گرێدە.

هەر گاڤەکێ دەروێشێ عەڤدی بێت ل گەل سەلەفەکێ عەگیدان و عەدوان، یا ژمن ڤە شێخەکێ کامیلە، تەریق دارە، ل گەل مریدان.

کورۆ دەروێشۆ تۆ سواربە ل جانی ماهینەکا شینکێ کەزانی، ئەمان ل گەرێ دیلانێ ل حاویا گوڤەندێ، نەکە: تەراد و مەترود نەدە غارێ، نەکو ل شینکێ (جەدەلانێ) بکەڤی خوارێ، نەکو خەلك و عالەما گوندێ مە بێژن: (عەدلە خاتوون) عاشقا تونیەکێ نە سوارە... .

(عەدلێ) دگـــو:

سەرێ منێ گەلەکێ دێشێ، دلێ منێ گەلەکێ رەقە، میسالا بزمارێ سەرێ پەرچە حەتەبێ سولاّ دەوارێ تەیە.

(عەدلێ) دگـــو:

ئەڤرو مالا دەروێشێ عەڤدی لێ دنا و دچوو سەربەرە خوارە، دچوو حاویا (مەلا مەحمەد) چەمێ گرزوونێ جهێ شێران و پلنگان، دەحل و داران ئەزێ رابم جەهڤێ خوە ل سەر دارێ دووبینێ ببینم و بشدینم، سەلەفەکی ژ سوارێن کیکان و مللییان بینم و بگەرینم، ئەمان گەلەکی حەیفا من دمینێ ئەڤرو کورە دەروێشێ من ل ناڤ تیپەکێ سیاران نایێ و نەدیارە... .

(عەدلێ) دگـــو:

داوەتەك دگەرا ل گەرێ دیوانێ، حاویا گوڤەندێ، حوببا شاهییێ ئەزێ رابم گاڤەکێ بچمە دەستێ دەروێشێ عەڤدی.. خەلك و عالەمێ گوندێ مە بلا بێژن: بەژنا (عەدلێ) چەند شرین ل گەل بەژنا دەروێشی دێ.

(عەدلێ) دگـــو:

کورێ دەروێشۆ... تۆ وەرە راموسە سەرێ روومەتا سۆرا گولگولی خوشترە ژ تەمرا بەغدایێ ژ تریێ باکورمانێ، ژ هنارا شەقلاوە یاکو بێ ناڤك و بێ بەرکە.

پەیڤ		رامان
دخۆرانەدیتن	:	نەشیان ، دخۆرانەدیت.
تێری تژی	:	تێروپڕ ، تێرو تژی.
کۆن	:	ڕەشمال.
تاڤ	:	هەتاو.
بسەکنم	:	ڕاوەستم.
سەلەفەك	:	جوقەك.
راموسان	:	ماچیکرن.
فەریتو	:	فورات.
جەلیتو	:	جەللاد ، سەر بڕ.
ل حاویا گوڤەندێ	:	لەمەیدانا گوڤەندێ.
ل حوبا شاهییێ	:	دناڤ گەرمەگەرما داوەتێ.
مەیتێ	:	جەنازە.
زیارە	:	قەبرستان ، گورستان.
کیکان و مللی	:	دوو عەشیرەتێن کوردانن.

بــەنــداڤــا دۆكـــــان

بۆ پێشکەفتنا وەلاتی و گوهۆڕینا بارێ ئابووری و گەشەپێدانا جۆرێ چاندیێ مل ب ملێ پیشەسازیێ و بازرگانییێڤە، گەلەك تشت یێن هەین ب هیڤیا حکومەتێ و گەلیڤەنە، ژوان: ساناهیکرن و بەرهەڤکرن و بجهئینانا ئاڤ و ئاڤدێرییا وان دەڤەران ئەوێن چاندن لێ دهێتە کرن و، هاندان و هاریکارییا خەلکی، نەخاسمە جوتیاران ژلایێ زانستێ چاندنێ و ئاڤدانێ و بەرهەڤکرنا ماکینا و تۆڤ و گەلەك تشتێن دیڤە.

هەر وەکی ئەم دزانین ئاڤدێری و ئاڤدان شادەمارا چاندنێیە و دبنە ئەگەر بۆ پێشڤەچوون و چەندجارکرنا بەرهەمێ زەڤی و زاران.

وەلاتێ مە . . گەلەك رووبار و زێیێن پڕ ئاڤ تێدا دزێن، کو وەکی دەمارێن لەشێ مرۆڤی زەڤی و زارێن کوردستانا خوشتڤی تێر ئاڤ و بەراڤ دکەن.

ژ کەڤندا جوتیار و رەزڤانێن مە لدویڤ ژێهاتن و شیانێن خۆ جۆك و دەراڤ بۆ ئاڤدانێ چێکرینە، بەلێ ئەو هەمی ئاڤا رووبارێن مە شۆڕدبیتە خوارێ و بەرەف دەشتێ دچیت و درژێتە رووباری دیجلە، ژبەر کو ل هاڤینان ئاستێ ڕوویێ ئاڤا ڕووباران نزم دبیت و هەمی جوتیار ل گەلەك جهان نکارن ڤێ ئاڤێ بگەهیتە زەڤیێن خۆ، ژبلی کو ترسا هندێ ژی هەیە باژێرێن ناڤەراستا عیراقێ ب تایبەتی (بەغدا)ڤبەر لێفانێ (لەهیێ) بکەڤن.

حکومەتێ هزرا هندێ کر بەنداڤەکێ لسەر زێیێ بچووك دروست بکەت دائاڤا زێدە بپەنگینیت ول دەمێ پێدڤی مفای ژێ وەربگریت، ئەڤ هزرە ل سالا (١٩٥٤)ێ بجه هات و ل پشت چیایێن دەڤەرا (پیرەمەگروون) ل جهەکی کو دبێژنێ (دۆکان) بەنداڤەك ب ڤی ناڤی هاتە دانان، گۆمەکا

مەزن ژێ چێبوو کو نێزیکی (٦/٨ملیار مێترێن سێجا) ژ ئاڤێ پەنگاندن و چەند دەرگەهەك بۆ چێکرن دا ئاڤا وێ کونترۆل بکەن و لدویڤ پێدڤییا خۆ بەردەن و بگرن.

بەنداڤا دوکان، ژبلی ئاڤدانێ و، پاراستنا باژێرۆ باژێرکان و بنێن دەشتان ژ لێڤانا دیجلە و پەنگاندنا ئاڤێ بۆ وەرزێ هاڤینی، چەند مفایەکێن دی ژی هەنە، وەکی: ئەڤ بەنداڤە یا بوویە سەیرانگەهەکا خۆش و حکومەتا هەرێما کوردستانێ لبەرە بکەتە جهێ بخودانکرنا ماسییان، رێکا هاتن و چوونێ و گەشت و گوزارێ ب گەمیان، ئەڤە ژبلی کو ژێدەرەکێ مەزنە بۆ کارەبێ، ئەڤ بەنداڤە دگەل بەنداڤا زێیێ سیروان ل دەڤەرا سلێمانیێ کو دبێژنێ (دەربەندیخان) بایێ وێ دەڤەرێ ل هاڤینی خوش و هین دکەن و هەلما ئاڤێ و شهێ ل زڤستانێ پەیدا دکەن.

راڤەکرنا پەیڤان

پەیڤ	رامان
گەشەپێدان:	گەشەدان.
مل ب مل:	پێکڤە.
نەخاسمە:	ب تایبەتی.
ژێهاتن:	پێڤە هاتن ، شیان.
نکارن:	نەشێن.
مفا:	سوود ، فایدە.
لێڤان:	لەهی ، لافاو.
گوم:	گۆلا ئاڤێ.
هین:	هوین ، فێنك.

دارستان و پاراستنا وان

دارســـتان ل کوردســـتانێ جهـــەکێ بـــەر فـــرەهـ ژ دوّل و شـــیڤێن کوردستانێ ڤە دگریت و شینی و کەسکاتیا وان شەڕی دگەل ئاسمانێ ساهیێ و تەڕاتیا بهارێ دکەن، ئەگەر چ ماوێ ڤان سیە چل سالێن بوّری هندە گرنگی و پیتە نەهاتیەدان ب دارستانا و ئەڤ دارستانە بەرەڤ سووتن و نەمان دچن، ئەگەر یاسایا پارستانێ نەهاتبا گوّڕێ، دارستانێن مە کوّ دپڕن ژ دارو و تراشێن بەردار یان بێ بەر، ژ بەڕوی و کەزان و هنار و گویز و مازی و کاژ و سەرو گەلەکێن دی، ئەڤ هەمی سامانێ وەلاٌتێ پێکدئینن ئەڤ دارستانە ژبلی جوانی گەلەك مفایێن خوّ هەنە، ئەگەر ب ئاوایەکێ باش ول پەی یاسایێ مفا ژێ بهێنە وەرگرتن. ژبلی ڤی چەندێ دارستانێن مە جهێ حەواندنا بالنداو گیانەوەرێن کیڤینە، کو ئەو ژی پشکەکن ژ سامانێ ل هاڤینێدا و هوّیێ پاراستنا ئەردی یە ژ لەهیێن ئاڤا زڤستانێ و بەهارێ داکوّ بەتەنێن چیاو جهێن بلند ڕانەمالیت.

ئانکوّ دارستان ژ تشتێن باش وب مفایێن وەلاٌتییە ژبەرکوّ ژبلی وان مفایێن هاتینە باسکرن دبنە هوّیێ جوانی و قەشەنگییا وەلاتێ و جهێ دروست بوونا هاڤینگەهـ و سەیرانگەهایە.

وەلاتی ب ڕەنگەکێ وەسا پێویستی پێ هەیە کوّ نهوّ ل زوّر جهێن وێ حکومەت دەست ب دروستکرن و پەیداکرنا دارستانێن ب دەست چاندی دکەت هەروەکی هەتا نهوّ ژی کار دڤی بیاڤیدا دهێتە کرن.

ئانکوّ پێویستە ل سەر مەهەمیا بزاڤێ بکەین ژبو پاراستن و نەبڕینا دارو تراشێن دارستانێن مەو خەلکی هاندەین ژ بوّ چاندنا داروباران وەك

خوّيايه د هەمی جيهانێدا و د وەلاتێ مە ژی دا ڕوّژەك ل دەستپێكا بهارێ هاتيه تەرخان كرن ب ناڤێ (جەژنا دارو بارى) د مەها نەوروّزێدا كو تێدا خەلك بهێته هاندان بوّ چاندنا دارو بارا و پاراستنا وان ژ بڕين و سوّتنێ پێدڤييه ب دل و جان هەمی تشتەكی وەلاتێ خوّ بپارێزين ژوان دارو بار و دارستانێن مە، ژبەر هەندێ دبينين حكومەتا هەرێما كوردستانێ زوّر پويتەی ب دارستان و پتر كرنا دارستانا د دەت هەتا كوببنە جهێ جوانی و خەملاندنا وەلاتی، ئەڤەژی تنێ ئەركێ حكومەتێ نينە بەلكی پيدڤييە هەڤوەلاتی ژی دگەل دام و دەزگەهێن حكومەتی د هەڤكاربن ژبو پاراستنا دارستانا و دروشمێ وان ببيتە (بچينە و نەبڕە).

پەيڤ	ڕامان
شيڤ :	دوّلێ و نهالێ.
ئاسمانێ ساهی:	ئاسمانێ بێ عەور.
بەردار:	ب بەرهەم.
بێ بەر:	بێ بەرهەم.
نەهاتبا گوّڕێ:	پەيدانەببا.
پێويستی:	پێدڤياتی.
دروشمێ وان:	نيشان و ئالايێ وان.
هەڤوەلاتی:	وەلاتی.
ل پەی:	ل دويڤ.
پويتەدان:	گرنگيدان.

نـڤـيــسـيــن

ئەم دپشتڕاستین ئەگەر نهۆ ئێك بێژیته تە: (بیٚ زەحمـەت ویٚ کتیبـیٚ بکە د ویٚ تەنویرێدا بلا هشك و سوور ببیت).

دیٚ ب مەندەهوٚشیڤە لێنێـری، لیٚ نـە کاکـە گیـان مەنـدهوٚش نەبـە، ژبـەر کـوٚ هزاران سالاٚ نڤیسین ب تیـروٚژکێن روٚژیٚ و ئاگری هشك و سوور دکـرن.

بابلیا و میسرییا نڤیسنێن خـوٚ یێن تایبـەت هـەبوون، بو هـەر پەیڤـەکیٚ یا ناڤـەکی یـا مەرەمـەکیٚ یـان پیتـەکیٚ نیشـانەك دانـابوو، کـوٚ نڤیسـینا وان ژ نڤیسینا مەیا نهوٚ گرانتـربوو ژبلی نەبوونا پێنڤیس و کاغەزان.

بابلیان هەڕی دئینا و وەکی قالبەکیٚ رێك و پێك دبڕی پاشـی ب تشـتەکیٚ سـەرتیژ هـەر تشـتەکیٚ ڤیابـا دا ل سـەر وی قـالبی نڤیسـین، ئـەڤجا هەکـە تیـروٚژکێن روٚژیٚ زوٚر دگـەرم بانـە دا داننـە بـەرتاڤیٚ هـەتا ئـەو بخـوٚ هشـك و سوور دبوو یان دتەنویرێدا جوان سوور دکر، مێـژوو نڤیسـان گەلـەك ژوان قالبـان ڤەدیتینــە کـو هنـدەك ژوان بــەری دوو هـزارو پێـنج ســەد ســالاٚ ل سەرهاتینە نڤیسین.

ئەگـەر تشـتەك ل جـەم وان زوٚریٚ گـرنگ بـا وەك (یاسـا) یـان (ئـایین)دا ب پارچە کانزایەکی ل سەر کەڤرێن مەزن هەلکولن.

وەك یاسا یا (حەمورابی)، فەرمانداریٚ بابلیا کوٚ بەری (٤٠٠٠) چوار هـزار سالاٚ دکەڤرەکیدا هەلکولایـە، نهوٚ ژی ئەگـەر لێنێـری ئـەو نڤیسـین بـاش یـا دیارە و شارەزا ب ساناهی دشێن بخوینن: میسرییا ژی ل دەسپێکیٚ هـەر ل سـەر کـەڤرا دنڤیسـی، پشـتی هینگـیٚ بـەلگێن دارێـن تایبـەت کـوٚ ل دوٚلا

(نیل) شین دبوون دئینان ول سەر دنڤیسین. میسری د ڤی بیاڤیدا هوستا و شارەزا بوون، ب خامەیێن قامیشی و مەرەکەبی (حبر)ی ل سەر وان بەلگا دنڤیسی، یۆنانی ژی ژ میسرییا فێری نڤیسینێ بوون ول سەر بەلگا دنڤیسی، دەمێ عەرەب ل سەر دەمێ ئیسلامێ چووینە میسرێ، ئێدی نڤیسین لسەر وان بەلگا نەما و دەست ب نڤیسینێ ل سەر پیستەکێ تەنك دکر، نهۆ ژی بو هندەك مەرەمێن تایبەت ل سەر وان جۆرێ پیستا دهێتە نڤیسین، رومانیا ل سەر قورمێن داران دنڤیسی، بەلێ پشتی تەختەکا شەمایێ د وی قورمێ دارێ د داو پشتی هینگێ ب پارچە کانزایەکی پیت ل سەر هەلدکولا.

هەتا نهو ژی ل وەلاتێن رۆژ هەلاتێ پێنڤیسێ قامیشی دهێتە ب کارئینان، لێ ل رۆژ ئاڤایی پشتی سالا (١٨٠٠) زاینی ئێکەمین نکلێ کانزایێ هاتە دروستکرن وب کارئینان. ل دەسپێکێ زۆر ب قەتلازی ب دەست دکەفت هەتا سالا(١٨٢٠ان) کو (جێمسن بری) دەست ب دروستکرنا نکلێن کانزایێ کر، هەر چەندە هوستایەکێ باش بوو و نکلێن چاك دروست دکرن، بەلێ زۆر دبهاگران بوون.

هند پێ نەچوو کابرایەکێ دی یێ ئنگلیز (جۆسیا ماسۆن) پەیدابوو، ئامیرەکێ دروستکرنا نکلا چێکر، خوییایە بەرهەمێ ئامیری ژبەرهەمێ دەستی زۆرترو ئەرزانترە. لەورا ب زۆری کەفتنە بازاری و مشەبوون.

قوتابییان ل قوتابخانێن جیهانێ هەتا سالا (١٨٤٠ان) ژی هەر ب قامیشی یان پەرێ بالندەی دنڤیسی، لێ نهۆ پتر ژ سەد هزار جۆرێن نکلێن کانزایی بو نڤیسینێ هەنە، ئەڤ نکلە ژی هەروەسا ب ساناهی و خۆش

نڤیس نەبوون، بەلکی شازدە جارا دەستکاری لێ هاتیە کرن هەتا هوسا ب ڕێك و ڕەوانی بنڤیسین.

نکلێن زێری ژی هەنە کو حەتا چل جاران پتر دەستکاری لێ هاتیە کرن. پێغەمبەرێ ئیسلامێ (س . خ) چەند نڤیسەرەك هەبوون، دەمێ ئایەتێن قورئانێ بو دهاتنە خارێ داخوازا ژ وان نڤیسەران دکر بنڤیسن، هەر وەسا مەرجەك دانابوو ب ئازادکرنا ئێخسیرێن شەڕێ (بەدر)ێ کو هەر ئێك ژوان ئێخسیرا دەه زاروکان فێری خواندن و نڤیسینێ بکەت دێ هێتە ئازادکرن.

ڕاڤەکرنا پەیڤان

مەندەهوشی:	سەرسوڕمان
تاڤ :	هەتاڤ ، خوڕ.
ل جەم:	ل نك.
لێ نێڕی:	سەحکرێ ، تەماشاکر.
ب قەتلازی:	ب زەحمەت.

هــزار مێــرد

دگـەل ئەلنـدا مێـژوویا مروڤایـەتی دگەلـەك چـەرخاندا دەرباز بوویـە بۆ ب ساناهیکرنا بەحسکرنا مێژوویێ و مێژوو نڤیسان کریە دوو بەش.

ئێك: چەرخێت بـەری مێـژوویێ کـو دێرینییـەکا زۆر کـەڤن و دویـر و درێـژا ئـادەمزادی و مروڤایــەتییێ بــوو تــا ســەردەمێ بکارئینانــا (نڤیســین)ێ.

کەڤنترین چەرخێن چاخێ (بەری مێژوو)یێ دگوتنێ: (سۆر)، یان چەرخێ (بەری) ئەڤەژی هاتینە دابەشکرن بۆ چەرخێ بەری یێ کەڤن وییێ نـوی کـو ڤەدکێشن تا چەرخێن دوویـێ یـێن (مێـژوویی) کـو ب نڤیسین و تۆمارکرنا رویدانێن مروڤایەتییێ دەست پێ دکەت... .

چـەرخێ بـەری یـێ کـەڤن وەختــەکێ زۆر دوور و درێـژ بوویـە کـو هزارەهـا سالاًن ڤەکێشایە ... ئادەمزاد ب رووکی سادەیی تێدا ژیایە.

ڤەکۆلــەر و دیـروك نڤیســان ب هاریکاریـا لێگــەریانێ ل بــەرمایی کــەڤن و دێـرین و کــەل و پــەلێن بـۆ جـارا ئێکــێ هاتینــە دروســتکرن، هــەلکولین و هەلکەنــدنا وان وێنــێن کــو ل ســەر دیــوار و هەلاشــێ شــکەفتان هاتینــە داتاشین ومابنە... هەروەسا ب هاریکاریا ڤەدیتنا هەستیکێن ئادەمیزادان و ئەو ئاژەلێن نێچیـر کرین" میژوویا وی سـەردەمی و جـۆرێ ژیانـا وان بـۆ دیار بوو. بەرمایێ چەرخێ بەری یێ کـەڤن ل گەلـەك جهێن جیهـانێ هاتنـە دەرئێخستن، ب تایبەتی ل رۆژ هەلاتا ناڤەراست ول کوردستانا عیـراقێ... نێزیکی سلیمانییێ و کەرکوکێ و چەمچەمال... .

پاشمایی هەستیك و كلوخێ سەرێ ئادەمزارێ كەڤن وەكی هەستیك و كلوخێ مروڤێ نهو نەبوو جوداهییەكا زۆر تێدایە، هەستی و پێكهاتێ وی ب شێوەێ مەیمینكێ بوو، ژبەر هندی دگوتە ئادەمزادێ چەرخێ بەر یێ كەڤن – چەرخێ ئادەمیزادێ كەڤن – مروڤێ (نیاندرتال) ئەوژی ب وی جهی هاتە ناڤكرن یێ ل ئەلمانیا بۆ جارا ئێكێ قەرقودێ وی لێ هاتیە ڤەدیتن كو دەڤەرا (نیاندرتال)ە.

ب دەركەفتنا كەل و پەل و تشتێن دروستكری و هەلكەندی یێن سەر بەر و دیوارێ پاشمایێ وی مروڤێ كەڤن كو ب (نیاندرتال) هاتییە ناڤكرن ل شكەفتێن (هزار مێرد)دا هاتینە ڤەدیتن كو نێزیك گوندێ (جێ شانە)یە، واتە (هزار مێر) جهەكێ مێژوویی زۆر كەڤنە، جهێ ئاشكرایێ ئادەمزادێ (نیاندرتال) بوویە كو دچەرخێ بەرێ یێ كەڤندا وێ چەندێ دگەهینیت كو ل كوردستانا عیراقێ ئادەمزاد ژیایە.

ئەگەر ژ تاسلوجە دەربازببین بەرەف سلیمانییێ بچین، پشتی دەمەكی بەرێ خۆ بدەینە رزدا چیایێ گلەزەردی ل لایێ راستێ، لایێ (بەرانان)، دێ دەرێ شكەفتا هزار مێر ببینین، كو نێزیكی (١٣) كیلومترە بۆ رۆژ ئاڤایێ سلیمانییێ یە... دشێین ل بنارێ خوارێ یێ كێلگەها (بەكرەجو) وب ترمبێلێ بگەهینە گوندی (هزارمێر)، پاشی ب پییان یان ب سواری هەلباسكی چیای بۆ ماوێ نیڤ دەمژمێرێ دێ گەهینە شكەفتێ... .

ئەڤ رێكا نوی ددەمێ خۆدا ئێكی ژ لێ نێرێن شینوارێن دێرین كو ناڤی وی (سپایزەر) بوویە، ل سالا ١٩٢٦ز ژبارژێرێ سلێمانییێ چوویە گوندێ (جێ شانە) و ژ وێرێ د رێكەكا سەرنشیف و چەپ و چیر و ئالۆز

گەهشـتییە کەندالـەکێ مـەزن کـو نێزیکـی ئێـك میـل ژ (جـێ شـانە) یـا دوورە. ئـەڤ کەندالـە رێکـەکا نشـیڤە بـۆ شـکەفتێ ل بنـارێ وێ رێکـێ کـەلا (هزار مێـرد) یا هەیە... .

ئەڤ کەلهە پێکهاتییە ژ کەڤرەکێ زۆر مەزن، پری دولێن بـەرین" دیاردبیـت کو ددەمێ خۆدا یێن هاتینە هەلکەندن بۆ عمبارکرنا ئاڤێ، بـەهرا پتـر ژی سـەر ب هنـدێ ڤـە دچـیت کـو ئەڤـە ل سـەردەمێ ساسـانیا هاتبیتـە هەلکەندن... پشتی نیڤا رێکێ بری، کابرا دگەهیتە شینوارێن دێرین.

هزار مێـر یان هزار زەلام . . رەنگە ئەڤ شکەفتە جهێ هزار کەسـان بیـت یانژی مەبەست ژ هزار مێـر جهـێ سـەرکردێ هـزار سـەربازێن سـوپاییێ وی سەردەمی بیت.

زۆر کـەس ژی دبێـژن کـو دبیـت (زەرەدەشـت) ل دەڤـەرا هـزار مێـر ژدایـك ببیـت، ل ڤـی جهیـدا شـەش شـەکەفتێن ب رەخ ئێکڤـە هەنـە وئێـك ژوان یـا گەلەك یا مەزنە ژدویر ڤە دهێتە دیتن کو بلند و پانە لێ هند یـا کـویر نییـە، ئێك ژوان یا بچووکە پێك هاتییە کونەکا مەزنە دچیاییێدا گەلـەك یـا تـاری و درێژە، چەند بچینە دژوورڤە پتـر بەرتـەنگ دبیت، گەلەك جۆرێن قـورم و رە وتاییێن رووەکی یێت کەڤن تێدانە، گەلەك وێنە و هـەلکولینێن ل سـەر بـەرو دیوار و هەلاشەی هاتینە هەلکەندن . . دیاردکەن کو ئادەمزادێ نیانـدرتال چوویە تێڤـە و ژ سـرو سـەقامێ زڤسـتانێ و قەرسـینێ و ژ ترسـا ئـاژەلێن درنـدەیێن وی سـەردەمی خـۆ تێـدا پاراسـتی یـە و ڤەشـارتییە. ئـەو جـۆرە ئادەمزادە دسەرو چاڤ کرێت بوون ولیڤ مەزن وچاڤ کویر و بەژن و بالاٚ

وان یـا رێـك و پێـك نـەبوو، وناهێتـە زانـین کویراتییـا وێ – شـکەفتێ – چەندە... .

ژ ئەنجامێ وان لێ نێرنێین کو ل سالا ١٩٢٨ز ل ڤان شکەفتان هاتینەکرن گەلەك کەل و پەلێن ژ بەری دروستکری و خولیا کەڤنا چەرخێ بەری یا سـەردەمی (ئەلمیستـری) کـو پێنجـی هـزار سـالە بـەری نوکـە هاتنـە دەرئێخستن،وهەر د پشتی ڤێ هەمی جۆرێ کەل و پەلێن سەردەمی ل شەکەفتا (شانەدەر) هاتنە دیتن... .

هەروەسـا دشـکەفتێن هـزار مێـردڤە تشـت و مشـتێن پـاش سـەردەمێ (ئەلمستـری) ژی هاتنـە دیـتن کـو مـل ب ملـێ تشـت و مشـتێن شـکەفتێن زەرزی و شانەدەرن دنرخ و بهایدا ... .

لێ ل شـکەفتێن هـزار مێـرد تانهـا هـیچ قەوارەیـەکێ هەسـتیکێن وان دووسەردەمان نەهاتییە ڤەدیتن... .

ئیسماعیل بێشکچی

ئیسماعیل بێشکچی سالا ١٩٣٩ز ل (ئیسکلیب) ل نێزیك پارێزگەها (کورم) ژدایك بوویە، خویندنا سەرەتایی و دوا ناڤنجی هەر ل وێرێ بریە سەر باوەرناما لیسانسێ ل زانکویا ئەنقەرە و پلەیا دکتورایێ ل زانکۆیا ئەتاتورك ل ئەرز رۆمێ وەرگرتییە، بێشکچی ددەمێ خزمەتا سەربازیدا – دناڤبەرا سالێن ١٩٦٢ – ١٩٦٤ز ل دەڤەرێن (هەکارێ) و (بەدلیسێ) – کوردنیاسنە" بێشکچی دبێژیت:

((دەمێ گەهشتینە باشورێ رۆژهەلاتا تورکیا بۆ تمامکرنا خزمەتا لەشکەریێ" ب چاڤێن خۆ دیت، کو زمان و دیرۆك و تیتالێن وان ژیێن مەتورکان دجیاوازن، ئەو مللەت وی ناڤی هەلناگریت یێ مەپێ ناڤکرین.. ئەو نابێژنە خۆ (تورکێن چیا) بەلکو دبێژن: ئەم کوردین)).

هەر ژوێ رۆژێ بێشکچی هەمی شیانێن خوییێن هزری و چالاکیێن خویێن زانستی ژ بۆ مللەتێ کورد تەرخانکرن، ب ڤەکۆلین و لێ گەریان و داکوکیرنا ل سەر مافێن نەتەوایەتی و دیموکراسی و تایبەتمەندییێن شارستانی، هەولا وێ چەندێ دایە کو رۆشنبیریا مللەتێ تورك دوێ راستییێ بگەهینیت ئەوا پتریا تورکان رەت دکەن، کا چەوا دەولەتا تورکی دژی وان رادوەستیت . . ب ئاگر و ئاسنی پتر ژ حەفتێ سالان . . لێ بێ مفا . . تانها دوێ رێکیێدا (٣١) لیکولین بەلاڤکرینە و گەلەك ژ پەرتووکێن وی د دەمێ چاپکرنێدا دەست ب سەرداهاتەگرتن و هاتنە قەدەغەکرن.

وان كتێب و لێكولینان وەل بێشكچى كر كو كەڤنترین بەندێ سیاسى یێ ناڤ دەولەتا توركى علمانى و دیموكراسیێ بیت، چونكە ب هندێ هاتییە تاوانباركرن كو ب نڤیسینێن خوٚ دەست درێژى ل سەر شەرەف و كەرامەتا دەولەتا توركى كریە و دووپاتى ل دوزا كوردى كرییە، كو توركیا دوزا كوردى ب كارەكێ دژى یاسایێ ل قەلەم ددەت و نابیت دەربارەى بهێتە پەیڤین، لێ بێشكچى دبێژیت ئەز دى خەباتەكا ئاشتییانە كەم تارێكێ بدەنە من گەنگەشا زانستى یا وان كارێن نەیاسایى بكەم ئەوڤێن سانسور داناینە بەر دەربرینا سەربەست .

بێشكچى نها ل پشت دەرگەهێ ئاسنى یێ زیندانێ ژیانێ دبورینیت، سەرجەمێ سالێن زیندانكرنا وى نێزیكى دو سەد سالێ ونیڤە، تانها ١٥ سالێ ژێ تەماكرینە ل زیندانا مەلبەندى ل ئەنقەرە، خەلكەكێ زوٚر ژ روشنبیران ل توركیا و وەلاتێن دەرڤە بەرەڤانیێ ژ بێشكچى دكەن و خوٚنیشاندان و نەرازیبوونان بەرانبەر دەولەتا توركیا دكەن ... .

بێشكچى ژبەر نڤیسینێن گەلەك پاداشت و خەلاتێن زوٚر بوٚ هاتینە تەرخانكرن ژلایێ وەلاتێن دەرڤە، لێ گەلەك ژوان خەلاتان رەتكرینە - هەر وەكى ئەو ب خوٚ دبێژیت - چونكە ئەو وەلات چەكى دفروشنە توركیا و توركیا دژى كوردان بكار دئینیت، هەروەسا دبێژیت باشترین رێك بوٚ كوٚلوٚنیال كرنا میللەتەكى رێك گرتنە و كەلەپور و زمانێ وى.

ڕاڤەکرنا پەیڤان:

پەیڤ	ڕامان
لیسانس :	باوەرناما بەکالوریوسێ کو بۆ دەرچوویێن کولیژان دهێتەدان.
سانسور :	چاڤدێریکرن ، ریێک گرتن ل بەلاڤکرنێ.
علمانی :	سیاسەتا ژێك جوداکرنا دینی ژ دەولەتێ.
دۆز :	کێشە ، پرس.
کولونیال :	داگیرکرن ، ژێ برنا ناسناما مللەتەکی.

چیرۆکی

((نان و کەوەری خوێناوی))

دوا فەردە گەنمی لەسەر گۆڵی خۆی، فڕێدایە سەر ئەوەکانی تر پاش ئەوەی کەمێك هێنای و بردی و خستیە سەر باری ڕێکی خۆی. ئیتر کۆپانەکە لە شانی داماڵی و بەکەمتەرخەمییەکەوە، هاویشتیە سووچێکی عەلافخانەکەوە، ئەمجا کەوتە خۆتەکاندن لەو تۆز و خۆڵەی لەسەر جلەکانی کەڵەکە بوو بوو، دەستەسڕە چارۆکەییەکەی بەر باخەڵیشی دەرهێنا و ماوەیەکی زۆر سەر و چاو و شان و ملی خۆی پێ پاك کردەوە و دواجار ئاخنیەوە بەر باخەڵی، ئەوسا بەبێدەنگ، لەبەردەم حاجی عەبدولی عەلافدا وەستا، ئەویش هەر زوو، چارێکە دینارێکی بۆ ڕەتکرد و پێی وت:

– ئادەی... دەڕابەکانیشم بۆ دابدەرەوە.

حاجی چاکەی زۆر بەسەریەوە هەبوو، زۆر جار لەکاتی تەنگانەدا بە فریای کەوتبوو، بە خۆشحالیەوە دەڕابەکانی بۆ دادەدایەوە و قفڵەکانی بۆ تێ قایم کرد لێشی پرسی:

– قوربان فەرمایشتێکی ترت نییە؟!

حاجی لە وەڵامیا بەدڵسۆزییەوە وتی:

نەخێر کوڕم... لەشت ساغ بێ... فەرموو خوات لەگەڵ.

ئیتر خواحافیزی لە حاجی کرد و ڕووی کردە ناو بازاڕ، لە نانە ساردەکانی سەر سەبەتەی دەستگێڕەکان، شەش دانەی بە پەنجا فلس، لە دوکانێکی سەوزە فرۆشیش سێ دەسك کەوەری هەڵگرت و بەرەو ماڵەوە، ملی ڕێگەی گرتەبەر.

(مـارف)ی کـۆڵ هـەڵگر، ئـەو ئێوارەیـە گـەلێك دڵخـۆش و ئاسـوودە بـوو، دەسـكەوتی ئـەو ڕۆژەی، خـۆی دابـوو لـە سـێ چـارەكە دینـار، بگـرە بەدرێـژایی هەفتـەی ڕابـردووی، دەسـكەوتی هـیچ ڕۆژێكـی لـە نیـو دینـار نـەهاتبووە خـوارەوە، لەڕاسـتیا، لـەم چـەند مـانگی دواییەیـدا ئەمـەی بـە دەگمەن بۆ هەڵئەكەوت، وەیا لـە سێ چوار پـەنجایی تێپـەڕی نەئەكر، كـە مـەمرە و مـەژی ژیـانی پـێ بەسـەر ئـەبرد، بۆیـە ئێسـتا بـەدەم ڕێگـاوە، بەئاسوودەگییەوە لەگەڵ خۆیا ئەدوا و ئەی وت:

– بەوەی ئەمڕۆ كە پێم ماوە، ئەكاتە سێ دینار و چارەكێك، وا زستانیش نزیك بۆتەوە، دینار و نیوێكی ئەوانی پێ پۆشتە ئەبنـەوە، خۆشم بـەڵكو بتوانم، قاپووتێكی فەردەی لـێ بكڕم، خوا ماڵی ئەو كەسە ئاوا بكا، كە جلوبـەرگی فـەردەی داهێنـا، بەڕاسـتی شـتی وەهـا تیـا هەڵدەكـەوێت، كـە ئەگـەر بـە دروسـتكردنی بـدەی، پارەیـەكی بێشـماری تـێ ئەچـێ، خـوا سـەرفرازیان كا... سبەینێ دینـار و نیوێـك ئـەدەم بـە (خەجـە)، با بچێت بـەئارەزووی خـۆی كـام جلوبـەرگ گـەرم و قایمـە، بـۆ خـۆی و منداڵـەكانی هەڵگرێ، خۆشم بەم ڕۆژگـارە لـەناو بازاڕم، خـۆم ئەنێمـەوە بۆ قاپوتێك لـە قوماشـە ئوسـتوورە تووكنـەكان، خـۆ بـەخوا بـە چـواردە پـانزە پـەنجایی، دەستیشـم مـاچ ئەكـەن، ئینجا ئـەو حەلـە، زسـتان با هـەر زوقـم و بـەفر و بارانی خۆییم بەسەرا ببارێنێ.

ناسـیاوێكی وەك خـۆی حـەماڵ بـوو، بـەلایا ڕابـردوو سـڵاوێكی گـەرمی لێكرد، ئـەمیش، زنجیـرەی ئـەو خەیاڵـە خۆشـەی خـۆی پچـڕاند و گەرمتـر وەڵامی دایەوە، تا وردە وردە، بەدەم ڕۆیشتنەوە چووە وە سەرهەمان باس و خواز:

ئەگـەر وەهـابێ، مـن هێشـتا دینـارێکم لـە قاپییـا ئـەمینێ، لام وایـە ئـەویش بـدەم بـە زەخیـرە بـۆ زسـتانەکە، لـە هـەموو شـتێکی تـر باشتـرە، ئەیـدەم بـە نیسـك و نـۆك، نـەو... بیـدەم بـە ڕبەیـەك گـەنم و بیهـاڕم، وە لـە ماڵـەوە دای بنـێم بـۆ کـاتی تەنگەنـە، گـەڵێك باشتـرە، کـێ چـووزانێ!... دوورنیـە سبـەینێ، وەزعەکـە ئاڵۆزبێتـەوە و هەمیسـان بقڵیشـێتەوە!... لـە ڕاستیا، (مارف)ی کوڵێ هەڵگر لەم بەرچاو تاریکیـەدا ناهـەقی نـەبوو، باری ناو شار، هەردەم لەسەرپێ بوو بۆ ئاڵێ و گۆڕێکی ئـەوتۆ، کـە بەبیـری هیچ مرۆڤێکا نەیەت و هیچ کەسێك نەتوانێ، خۆی لـە کارەسـات و بەسـەرهاتی لـەناکاوی بـەدوور بگرێـت و دواجـار خـۆی لـە دەرد و مەینـەتی و بـەڵای ناگـــەهانی بپارێزێـــت، ئـــەو کـــە بـــە پیاچـــوونەوەیەکی خێـــرا، گشـــت ڕووداوەکانی پێشووی ناوشاری هێنایەوە پێش چاوی خۆی و، ئەو سزا و ئـازاری نـەبوونی و برسـێتییەی هێنایـەوە یـاد، کـە لـە ئـەنجامی ئـەو ڕووداوانەدا چەشنی، لە دڵی خۆیا بە ڕەزامەندی یەوە وتی:

– کە ڕبە ئاردەکەم لە ماڵەوە هەبوو، بەس نییـە ئـەم جارە خوانـە خواسـتە ئەگـەر قڵیشایەوە، لەماڵـەوە خـۆم مـت ئەکـەم و بەنانـە وشـکییەکەش بێـت ڕۆژ بەســەرئەبەین، هــەتا خــوا ســەرلەنوێ دەروویــەکی ڕەحمــەتمان لێ ئەکاتەوە.

باســی قڵیشـانەوە و کارەسـاتی سـامناکی، ڕسـتێك پرسـیاری لەمێشـکدا بزوان، لەدڵی خۆیا وتی: باشە ئەمە بۆ؟!...

ئەم گەڕە لاوژە تاکەی درێژە ئەکێشێ؟!...

مــن لــەم کــارە ســەرم ئەماســێ!... هــەر هێنــدە ئــەزانی و لــەناکاوێکا ئەقڵیشــێتەوە!... لــەناو شارانەبێــتە تــاق و تــۆق و بگــرە و بەردەیــەك،

ئەوسەری دیارنەبێ!... دوایش کە گەردەلوولەکە کپ ئەبێتەوە و سەراپای ناو شار، وەك شاری مردووان خامۆش ئەبێ، سەیر ئەکەی لەم سەرجادە، یا لەناو کۆڵان، لەناو فلاّن مالاّ، چەند لاشەیەکی خلّتان خوێنن و لە جەوت سالاّن ڕاست بوونەتەوە سەیرە!... بەڕاستی سەیرە!... ئەمە بۆچی ڕووئەدا و لە پای چی؟!... ئینجا دوای ئەوەی کەمێك خۆی خەریك ئەکرد و بیری لێ ئەکردەوە، هەر دلّی خۆیا بەبێزارییەوە ئەی وت:

– ئەمە لەخۆڕایی نییە... ئەبێ شتێك لە ئارادا هەبێ، ئەوەی ڕاستی بێت، من تیێ ی ناگەم و سەری لێ دەرناکەم!...

کە بیری لێ کردەوە و سەری لێ دەرنەکرد، وازی لەو باسە هێنا و بیری چووەوە بۆ مالّەوە... بۆ ژنەکەی و منالّە وردەکانی... وتی:

بەس نییە من خواژنێکی کارامە و سێ منالی جوان و ساغ و سەلیمی داومێ، کە ژیان ڕۆشن ئەکەنەوە و تینم ئەدەنە بەر، بۆ ئەم ڕەنجی فەرهادەی ئەیدەم!.. من چیمە بەسەر ئەم باس و خوازانەوە؟!.

وتراوە نان بۆ نانەوا گۆشت بۆ قەساب... دیارە ئەوانەی لەو ڕێگای قلّیشانەیەوە ئەڕۆن، ئەبێ نە ژنیان هەبێ و نە منالی ورد!. ئەی ئەگینا چۆن زات ئەکەن. ئەو ڕێگایە ئەگرنەبەر؟. ماوەیەکی تر بەدەم ئەم باس و خوازانەوە ڕۆیشت، شەش نان و سێ دەسك کەوەرەکەی لەبن دەستی توند کردبوو، بێ ئەوەی هەست بەخۆی بکات دەستی درێژکرد پارچەیەکی لە نانەکە پچڕی و نایە ناو دەمی ماوەیەك جووی... تا زۆر بەتام و کام قووتی دا، ئەوە هەستی برسێتی لێ بزوان و لەدلّی خۆیا وتی: تۆ بلّێی (خەچە)، شۆربایەکی گەرم و گوڕی نەرمەقووتی لێنەنابێ، کە ئێستا بڕۆمەوە زۆر بەتام و کار ورگمی لێ پڕبکەم؟...

خۆزگە ئەو شۆربایەش، لەپە ساوەرێکی ئاوداری هەریسەیی دەبوو... ئەزانم لەپە ساوەر یان بە گۆشتی چەورەتوە... ئەشزانم کە ئێمە ئەمڕۆ وەك زۆربەی ڕۆژانی تر، نە گۆشتی چەور و نەبێ چەوریمان نەبوو... بەڵام هەر قایلم... بە ڕۆنیش بێ هەر قایلم... بە ڕۆنیش بێ هەر قایلم... کوڕە بگرە بەبێ ڕۆنیش بێ هەر کرە ئەکەم، تەنها باش گوڵابێت و وەك کەشکەك لیقاوی دابێتەوە بەمەرجێکیش ئاوداربێت... ئای کە لەگەڵ ئەم نانە و کەوەرەی بن دەستما بەتامە... ئای کە بەلەزەت و بەتامە... ئای کە..... ئا لەم ساتەدا، لە بن دەستی مارفی کۆڵ هەڵگرا قڵیشایەوە... زۆر ناڵەبار قڵیشایەوە.. لەسەرەتادا، سێ تەقەی لەسەریەك شڵپەیا هات، دوایی چەن دەست ڕێژێك کرا، ئینجا خرم و هووڕ دەستی پێ کرد، ئەمە هەمووی لەچەند ساتێکدا ڕوویدا، مارفی بەسەزمان، هەر لە تەقەی یەکەمەوە وەك هەر جارێکی تری لەوەبەر، خورپەیەك دای لە دڵی و بروسکەیەك بەهەناویا ڕابورد، وەك هەموو جارەکانی تر، تەکانی دایە خۆی کە بەخێرایی هەنگاو هەڵ بێنێتەوە... هەتا هێزی تیایە، هەڵبێت و خۆی قورتار کات، تەنانەت بەبێ ئەوەی هەر هیچ سەیری دەوروپشتی خۆی بکات و بزانێت باس چەباسە؟.. کەچی مارفی کۆڵ هەڵگری بەسەزمان، سەرەڕای ئەو هەموو وریایی و دەست و بردەی، بەفریا نەکەوت!.. کار لەکار ترازابوو!... گوللەی وێڵ، گەڵێك لەو دەست و بردە تربوو... هەر لە زووەوە بە گازەرای پشتی یا نووسا بوو، وە زۆر بێ باك ڕووی کردبووە ناو ناخی دڵی... لەوساتەدا، تەنها هێندەی هەست بەخۆی کرد، کە کسپەیەکی تیژ وەك دەمی گوێزان دڵی ئاگردا، ئیتر دوای ئەوە، هەستی

بە هیچ شتێك نەکرد... تەنانەت تۆزقاڵێکیش ئازاری نەچەشت، لەپە و ڕوو بەدەما هات، بەبێ پەلە قاژەکردن و لنگە فرتێ، لەجێی خۆی خپ بوو... مرد... نان و کەوەرەکەی بن دەستیشی، خوێنێکی گەشی ئاڵ چۆڕاوگەی تێ بەست و شێوە و ڕەزای گەڵێك گران کرد.

لە ماڵیشەوە، وەك مارف بەسزمان بەئاواتەوە بوو، ژنە دڵسۆزەکەی لەپە ساوەرێکی گەڵێك بەتامی بۆ لێنابوو... سێ منداڵە وردیلە جوانەکانی، پەیتا پەیتا بەدەوری مەنجەڵەکەدا ئەسووڕانەوە و پەلەی تێ کردنیان لێ ئەکرد، دایکەش دەمێك بە خەڵەتاندن و دەمێکیش بەهەڕەشە لێکردن و ڕاونانیان تەفرەی ئەدان، بەو نیازەی ها ئێستا ها ساتێکی تر باوکیان بێتەوە و ئەوسا گشتیان پێکەوە، بەوپەڕی شادمانییەوە بچنە وێزەی مەنجەڵە لەپەساوەر.

کەچی ڕۆژ لەدەم کەلەوە چوو بەودیوا... بانگی ئێوارەی دا... دنیا تاریك داهات... باوك هەر دیارنەبوو... باوك لە مەیتخانەی سەرەوە، لاشەیەکی بێ گیانی خەڵتانی خوێن بوو، فڕێ درابوو... هێجگار بە کەمتەرخەمییەوە فڕێ نە درابوو.

١٩٦٩

حسین عارف

دانوستاندن

١- ئەو زاراڤەیین کو حەتا نهۆ ماین و دەربڕینێ ل ڕۆژێن کوشتنا دوژمنێن مللەتێ کورد دکەن، زاراڤەیا (قڵیشایەوە) - (قەومی)... دکاری لگەل مامۆستای، دانوستاندنێ لسەر ڤی زاراڤەی بکەی، واتە وەسفکرنا ئەوان رۆژێن خویناوی... .

٢- (مارف)ێ بارهەلگر ل هندەك تشتان نەزان وخافل بوو، دشیاندا هەیە بەحسێ ئەوان تشتان بهێتەکرن... .

٣- ئەڤە نموونەیەکە ژ چیرۆکا کورت... لگەل هندێ ژی نابیت ژبیرا مە بچیت کو چیرۆکا ناڤنجی (مام ناوەندی) ژی هەیە، کو دبێژنێ (نۆڤێل یان نۆڤێلا)... هەروەسا چیرۆکا درێژ (رۆمان) ژی هەیە... ئەوێ کو ئەڤان جۆرە چیرۆکان ژ ئێك جودا دکەن.

أ- دەمێ روودانان

ب-ژمارا کەسان

رەوایە ب رێکا مامۆستای ژ هەر ئێك ژڤان جۆرێن کو هاتینە بەحسکرن، چەند نموونەیەکا بینیت... (د ئەدەبییاتا نوییا کوردیدا).

هەڵوێستی جوامێرانە

لێدوانا سەرکردەیێ لیبی

هۆشنگ: مەعەممەر قەزافی

بەرێز (مەعەممەر قەزافی) ل ١٩٩٩/٢/٢٠ پشتی گرتنا خەباتکەرێ کورد (عەبدوللاٚ ئۆجەلان) ئەڤ لێدوانەدا: ئەز دڤی دەمیدا چەند پەیڤێن کورت دێ ئاراستەی سێ لایەنا کەم، بۆ برایێن تورك و کورد و ئەوان دەولەتێن پشکداری دڤێ گرتنێدا هەی، بۆ برایێن تورك من دڤێت بێژم کو خۆ خەلەت نەکەن و سەردانەچن و شانازییێ ب خۆ نەبەن و دلخۆش نەبن، هەکە تشتەك هەبیت نهۆ ئەڤە ئەوێ دگەهینیت کو هوین ل مێژوویا خۆ نەدشارەزانە و ب ڤێ سەرکەفتنا ساختە و درەو و چێکری هوین خۆ ژ رێزێ و خشتەی دەردئێخن... چونکی (ئەستەمبوولێ) بەری هەوە کەیفخۆشبوو دەمێ سەرێ (غۆمە) و (عەبدولجەلیل) و (یەحیا سویدییان) دەربازکری و بۆ (ئەستەمبوولێ) ڤەگوهاستین، وی دەمی ئەوان گۆت کو چەتە و یاخیبوو و جودا خوازێن (تەرابولس) مەگرتن و ژناڤبرن، ب ڤی شێوەی (لیبیا) حەتا حەتاییێ دێ بیتە دیڤەلانکێ ئەستەمبوولێ... دیارە مێژوو ژی ب ڤی جۆرێ ئەقلیەتێ کەنیت و ترانا پێ دکەت کو ئەقلیەتا ئەستەمبوولێیە... ئەڤە یا لبەر چاڤێن مە کو (لیبیا) دەولەتەکا سەربەخۆیا خودان دەستهەلاٚتە، ئەو خۆشییەژی هەوە خۆ پێ خەلەت کربوو و دسەردا چوو بوون، پشتی ئەوێ جارەکادی ئەستەمبوولێ ب هندێ دلشاد بوو وەکی دیار شۆرشگێرێن نەتەوەیا عەرەب وەکی: شەهیدان (عەبدولکەریم خەلیل) و (عەبدولحەمید زەهراوی) و (شوکری عەسەلی) و (عەزم) و (شەهابی) و (سەلیمێ جەزائیری) و (ئەمیر عومەر

عەبـدولقادر جەزائیـری)، کـو ژ لایـێ دادگـەها ئەسـتەمبوولێ ب هنـدی هاتبوونە گونەهبارکرن...

کو ئـەو جـودا خـوازن... دچوارچۆڤەیێ وێ دادگەهکرنێـدا کـو ب گەلـەك هێجەتێن پروپچ ب شێوەیەکێ راستەوخۆ گونەهبار کربوون... گونـەها چ؟ گونەها سەربەخۆییا عیـراق و سوریا و فەلەستین و هـەمی وەلاتـێن عـەرەب ژ دەولەتا عوسمانی... نهۆ ژی ئاشکرایە دەولەتێن عـەرەبی سـەربەخۆنە و دەولەتا عوسمانی ژی دناڤ خۆدا دوماهی هات...

هەکە وەسان بیت هەمی بۆچوونێن هەوە ترانێن جارا ژێ دەرکەڤن، مێـژوو ژی ب ئەسـتەمبوولێ دکـەنیت، ژناڤبـرنا ئـەوان سـەرکردەیێن شۆرشـگێر نەبوو ئەگەرێ ژناڤبرنا نەتەوەیا عـەرەب و ژ دەستدانا سـەربەخۆییا ئـەڤێ نەتەوەیێ.دیمەنێ (عەبدوللا ئۆجەلان) کو نانیاسم و وەلاتـێ مـن ژی هـیچ پەیوەندییەك ب پارتا ویڤە نینـە، تورکیـا ژی ئـەڤێ چـەندێ باش دزانیـت، دبێـژم جیهـانێ ئـەڤ دیمەنـە نـەبتنێ دڤـان یـەك دوو رۆژێـن بـەری نهـۆ نەدیتیـە، بـەلکی پێشتـر چـەند جارەکـا پـێ ئاگەهـدار بووینـە، دەمـێ شۆرشـگێرێ نەتـەوەیا عـەرەب (نەخلـە مـەتران ئەلبەعلەبـەگی) ب چـاڤ گرێدای و قەیدو زنجیر کری، جەنـدرمێن تـورك دەسـت و پـێ لێ برین و ب رێکیڤە کوشت... وی دەمی ئەستەمبوولێ نۆچـەیەك بـەلاڤکر و گۆت: ئـەڤ چەتە جودا خوازە هاتە ژناڤبرن و ب تـامی ب سـەر بزاڤا جودا خوازیـدا سـەرکەفتن و مـە ژناڤبـر... دیـارە بزاڤـەکا جـودا خـوازی نـەبوو... بـەلکی سەربەخۆییا مللەتـەکی بوو... ژلایـەکێ دی ڤە ئاخفتنا من بۆ برایێن من یێن کورد ئەوە کو نهۆ د ڤی دەمیدا بێ رابگەهینم و بۆ وان روون بکـەم کـو دلێ وان سار نەبیت و خەمگیر نەبن، هەر وەختەکی دوژمنێن هەوە خـوین

ڕشـت وی دەمــی گوڕییـا شۆرەشـا کوردسـتانیٚ دیٚ پتـر گـەش بیـت و ڕۆنـاهیێ دەت، وەکـی ویێـە دەمـیٚ پـانزینیٚ ب ئاگری دادکـەن... بلا پتـر خوینـا هـەوە بریـٚژن، چـونکی ئەڤـە دیٚ بیتـە ئەگـەریٚ هنـدیٚ کـو گوڕییـا شۆرەشـا سـەربەخۆییا مللـەتیٚ هـەوە پتـر بلنـد بیـت... حاشـاتی کـرن ل سـەربەخۆییا مللـەتان کارەکـە نـەفامی و تیٚنەگەهشـتنیٚ دگـەهینیت و نـەزانییٚ دمیٚژوویـٚدا دەردئیٚخیـت... هەرچـەندە ئـەڤرۆ، ئیمپراتۆریـەتیٚن ملهوریٚن رکمانە و دڕندە هیٚزا زوڵم و دوژمنکار و پراکتیکییا میکافیللی یا بـیٚ ویژدانانــە و حاشــاتییٚ ل مــافیٚن مللــەتان دکــەن، ژ ئــازادییٚ و سـەربەخۆییٚ و ژیانـەکا بـاش و شایسـتە ل بـن تیشـك و ڕۆناهییـا ڕۆژیٚ، دبیـٚژم هەرچـەندە ئـەو هیـٚز ڕژدبـن بـۆ ژناڤبـرنا هــەوە هـوین هــەر دیٚ سەرکەڤن... ئەو ئیمپراتۆریەت دیٚ ژناڤچن، وەکـی ئیمپراتۆریـەتیٚن بـەریٚ، د سەر هەمیانرا ئیمپراتۆریەتا عوسمانی کو شۆرشگیٚریٚن عـەرەب لیٚددان و وەسـا ل قەلـەمی ددان کـو ئـەڤ شۆرشـگیٚرا نـە جـودا خـواز و چـەتە و ریٚگرن.

نهۆ ژی میٚژوو ب ویٚ ئیمپراتۆریەتیٚ و بە ئەستەمبوولیٚ بخۆژی دکەنیت... ئـەو دەولـەتیٚن پشـکداری دویٚ پیلانیـٚدا کـری، کیمتـرین تشـت پـیٚ بهیٚتـە گۆتن ئەوە، ئەو دەولـەت خـویٚری و ترسـنۆك و بـیٚ ویـٚژدان و بـیٚ ڕەوشـتن، ئەڤانـە پیلانـا خـۆ دژی زەلاٚمـەکی گیـٚرا ل ئـەنجاما ڕیٚکەفتنـەکا نەپەسـەندا خۆپەرسـت یـا هەمـەلا، پیٚدڤییـە ئـەو دەولـەت بهیٚتـە شـەرمەزارکرن، ئەڤـە کیٚمتـرین تشـتە کـو بەرامبـەر ویٚ کریـارا وان کـری، پیٚدڤییـە ب کریارەکـا ترسنۆك و بیٚ بەختییٚ بهیٚتە ل قەلەم دان... خـەباتا هـەوە ژی ئـەی برایـیٚن کورد بیٚ دوو دلی یا بەردەوامە حەتا سەرکەفتنیٚ.

بــۆ زانین

١- ئـەڤی سـەرکردەی، گەلـەك جـاران داخـوازا مـافێ رەوایـێ ملـلـەتێ مەکرییە، حەتا دگەهیتە مافێ چارەنڤیسا تمام، کو ل سالا ١٩٧٧ کـو ل کۆمبوونـەکا بـەرفرەها بـزاڤێن رزگارییـا جیهـانێ دەمـێ ل (تـەرابلوس) پایتـەختێ (لیبیـا) هاتییـە گرێـدان، پشـتـەڤانییا خـۆ راگەهاند.

٢- بزاڤا جودا خـوازیێ و سـەربەخۆییا مللـەتان: مافـەکێ سروشتی و رەوایە بۆ هەر مللەتـەکی کـو ب مـافێ چارەنڤیسـێ خـو شـادبیت و داگیـرکرنە،

٣- ل ٢٠/١٠/٢٠١١ هاتیە کوشتن.

ڕاڤەکرنا پەیڤان:

شانازی : سەربلندی

ساختە : حیلە

یاخیبوو : ژ رێ دەرکەفت ، پشتەرێبوو

پروپیچ : لەوچە

پارت : حزب

نۆچەیەك : هەواڵەك، خەبەرەك

ئــــافرەتـــا كــــورد

((كەمال مەزهەر))

گەڕیدە ئەوروپاییەکان گەلێکیان بەشان و باهووی ئافرەتی کورد هەڵداوە، بەرادەیەك جاروبار خۆنمان لە بیر دەچێتەوە، وابزانم ئەو گەڕیدانە بێ نیازی خراپ کەمێك زۆر ڕۆیشتوون، وادیارە کە لە کۆڵانە تەسکەکانی شارە داخراوەکانی ڕۆژهەلاتەوە هاتوونە ناوشاخ و داخە کراوەکانی کوردستانەوە، کەمێك سەریان لێ تێکچووە، بۆیە کە ئافرەتانی کوردیان لە ئافرەتی دەوروبەریان باشتر هاتوونەتە بەرچاو.

ڕاستە ئافرەتی کورد پێ خاوس نییە، بەلأم ئافرەتانی هەموو ناوچە شاخاوییەکانی جیهان هیچ کاتێك هیچ کامیان پێ خاوس نەبوون چونکە نە سەرما و سوڵەی زستان و نەتەڵەزمی بەردی شاخەکان ڕێگەی پێخاوس نادەن، هەر ئافرەتێکی دەشتەکانی هیندستان بهێنینەوە ناو شاخەکانی کوردستان دەبێت نان لە دەمی خۆی و زاروڵەکانی بگرێتەوە تا پارەی جووتێك پێڵاو بۆخۆی و بۆ ئەوان باشە کەوت دەکات، بەهەمان دەستوور ئافرەتی لادێی کورد کەمێك لە ئافرەتی لادێی چەند شوێنێکی تر پۆشتەترن حەزیان لە ئاڵ والأ زۆرە، جل و بەرگیان دڵ دەکاتەوە، بەلأم ئەمیشیان بەرهەمی سروشتە، ئەو ئافرەتە چاوی بە سەوزایی و شینایی و گولاڵە سوورەی دڵڕفێن کردۆتەوە، وهەمیشە ئەو ڕەنگانە دڵ و هەستیان بزاوندووە، خۆ ئەگەر تەواو پۆشتەش نەبێت ئەوا بەرگەی بەفرانبارێك ناگرێت، دیسان ڕاستە ئافرەتی لادێی کورد عەبا و پەچەی نەزانیوە، بەلأم هەر ئەوەمان مابوو ئەو ئافرەتانە بە عەبا و پەچەوە نەبا و درك و داڵی ناو کەندەلأن و چڕەداری دارستان و لێشاوی ئاوی ناو گەلییەکاندا مەشکە و هەمانەی پڕ بگوێزنەوە، هەر ئافرەتێکی عەجەم

رێی بکەوتایە کوردستان دەبوو بەرلەوەی دەست بۆ هیچ بەرێت عەبا و پەچەکەی فڕێ بدات، بڕوانە سەیرانە تێکەڵەکانی ئەمڕۆش دەبینن باجی رەعناو باجی مرووەت وەك کنێر و وەك ڤیان بێ عەبا و پەچە هاتوچۆ دەکەن.

مەبەستم لەو قسانە ئەوەیە بڵێم ئافرەتی کورد نە هیچی لە کەس زیاترە و نە هیچیشی لەکەس کەمترە، (بێکەس) و تەنی ((کیرۆدەی دەستی زوڵم)) بوو ئەو ساکە وەك هەموو دەستە خوشکێکی گیرۆدەی تر دواکەوتوو دەبێت و شەقڵی ئەو دواکەوتنەی پێوە دیاردەبێت، وابزانم لە گەڵمانی گەر بڵێم پێویستە کورد لە هەموو کەس زیاتر لە داڵغەی ڕۆمانسییەوە بەدوور بێت. ئافرەتی کورد وەکو هەموو ئافرەتانی جیهان، بەدرێژایی مێژوو گیرۆدەی بێ ماف و زۆر و ستەمی کۆمەڵ بووە، ژمارەیەك لە داب و نەریتە هەرە ناشرینە دەستکردەکانی ژیان ڕەگ و ڕیشەیان لە ناوماندا داکوتاوە، لە لادێکان هێشتا ژن بە ژن شیربایی هەرماوە تەنانەت لە شارەکانیش دەگمەن کچمان بەئارەزووی خۆی شوو دەکات. مارەیی و پەڵپ و نازو نووزی ماڵە کچ، بوونەتە کۆسپێکی گەورەە لە بەردەم ژن خواستندا، (قانع) هەقییەتی مارەبڕینی ناو ناوە ((بەپارە کڕین))... تا دوینێ هەبوون شانازیان دەکرد کە تەنێك لۆکە بەشێك لە نیشانەی ماڵە زاوا بوو، هەشبوون هەر بۆ ئەوە، لیك بەلا لغاویاندا دەهاتە خوارێ، نەیادەزانی چۆن بۆڕی ئەو بیر تیژانە بدەن لۆکەیان کردە دیاریی دەستیان.

پەیوەندی نێوان بووك و خەسووی ئیمڕۆمان جیاوازیەکی ئەوتۆی لەگەڵ ڕابردوومان‌دا نییە، جاری وا هەیە خراپتریش بووە، بەڵگەش ئەو وشە نوێیەی ناو زمانی کوردییە کە بووکەکانمان ڕێکوپێك بۆیان

داتاشـیوین بـەوەی (صـبار)ی درك ژهراویـی عـەرەبیان كردۆتـە زمـانی (خەسـوو)... نەخوێنـدەواری بـاڵی ڕەشـی بەسـەر زۆربـەی ئافرەتـانی كوردستاندا كێشاوە، ئەم نموونەیە لە ڕابردووی نزیكمان دێنمەوە:

سـالی ١٩٥٢ لـە هـەموو پارێزگـای هـەولێر تـەنیا ٧٥٩ و لـە هـەموو پارێزگـای سلێمانی تـەنیا ١١٣٢ كچ دەچـوونە قوتابخانـەی سـەرەتایی، ژمـارەی نەخوێنـدەوەرانی هـەردوو پارێزگاكـەش هـی هـەولێر (١٠٧٩٤٠) هی پارێزگای سلێمانیش گەیشتبووە (١٠١٨٨٦) كەس.

نامـەوێت زیـاتر دڵگیـرتان بكـەم بۆیـەكا لـەو ژمارە زۆرانـەی دەربـاری پێش پـەنجاكان كـۆم كردوونەتـەی هیچتان بـۆ ناهێنمـەوە، بەداخـەوە تـا ئـەمڕۆش ڕووناكبیـرانی كـورد، دەسـتـەیەك شاعیـریان نـەبێت، وەك پێویستە هەستیان بـەم كەلێنـە گەورەیـەی ژیـانی گەلەكـەیان نـەكردووە، كوردسـتان یەكـەمین ڕۆژنامـەی كـوردیی كۆتـایی سـەدەی ڕابـردوو چـەند جارێك لەو شوێنانەدا كـە بـە نـاوی ئایینـەوە كوردی بـۆ خوێنـدن هانـداوە ئـافرەت و پیـاوی تێكـەڵكردووە، كەچـی دوای نزیكـەی نیـو سـەدە كـون و قوژبنی ژمارەی ساڵێكی گۆڤارێكی بۆ ئافرەتی كورد تێدا بدۆزیتەوە.

لـەم مەیدانـەدا وەك زۆر مەیـدانی تـری ژیـانی ڕووناكبیـریمان، شاعیـران بـۆڕی ئـەوانی تریـان داوە، نێرومـیّ لای حـاجی قـادری كـۆیی فـەرقیان نەبووە، مەلای گەورە چەند جارێك لـە شیعرەكانیدا بـە وردی هاتۆتـە سـەر باسی ئافرەتی كورد، بۆ چاكە هانی داون و بە توندی ڕەخنـەی لـەو داب و نەریتانـە گرتـووە كـە ئـافرەت گیـرۆدەیانن، مـەلایی گـەورە وەك بـاوكێكی دوور بـین بـەر لـە هـەمووان لـە كۆیـە كچـەكانی خـۆی خسـتەبەر خوێندن،(بێكەس)یش بە گەرمی ئافرەتی كوردی بۆ تێكوشان و سەرپۆش فڕێدان هانـدەدات، لـە چلەكاندا ((نەسرین دەمێكـە))ی (بێكـەس) ببـووە

سروودێکی نیشتمانیی ئازادیخوازانی کورد قەڵشی کوڵمی سووتاوی کچی لادێ و ڕەنجەڕۆیی کیژی شێخ و کیژی حاجی و کیژی ئاغا، سەرنجی ((هێمن موکریانی)) یان ڕاکێشا ((گۆران)) توندو تیژ ترین دەنگی بێزاریی لە باری پڕ جەور و ستەم و دواکەوتوویی ژیانی کوردەوە دەربڕیوە.

کەسمان نییە نەزانێت کە ئافرەتی کورد بەش بەحاڵی خۆی لە کۆڕی خەباتدا درێغی نەکردووە، لێرەدا تەنیا چەند ڕاستیەکی کەم زانراو یان نەزانراو دەخەمە بەرچاو... (حەپسەخانی نەقیب) ئافرەتێکی لێهاتوو بوو، لە بیست و سییەکاندا چەند جارێك نامەی تایبەتی ناردووە بۆ بارەگای یەکێتی نەتەوەکان لە (جنێف) و تێیدا باسی ئەو جەور و ستەمە زۆرەی کردووە کە بەسەر کورد هاتوون، ئەو نامانە ئێستە بوونەتە بەڵگەی گرنگ بۆ لێکۆڵینەوەی مێژووی نویێ گەلەکەمان.

((میناخان))ی هاوسەری ((قازی محمد))ی نەمر لە ڕژگاری کۆماری مەهاباد دا جێگەی (حەپسەخان))ی نەقیبی گرتبۆوە، وادیارە خەریکی دامەزراندنی یەکەم ڕێکخراوی ئافرەتان بوو، لە سەردەمی پاشایەتیدا کچە کوردەکانی زانکۆی بەغدا ئازایانە لە خۆپیشاندانە نیشتمانی و ئاهەنگە نهێنیەکانی نەورۆزدا بەشدار دەبوون، ئەم ناوانە بەشێکن لەوانەی بەچاوی خۆم دیومن و لە بیرمن:

خوالێخۆشبووان، (ڕووناك زوهدی) و (نەوزەر نووری) و (نازەنین ساڵح قەفتان) و (حۆری عەلی ئاگا) و (درەخشان عارف نەجیب) و (شەفیقە ئەحمەد) و (درەخشان شێخ جەلال) و (زەکێی عومەر سم ئاغا) و (سوریا موحەمەد) و (نەزیرە ڕشید) و (ناجیە مستەفا) و (گوڵشەن ڕواندزی) و (ژمارەیەکی تر کە بەداخەوە نایەنەوە یادم).

هیوادارم باری ژیانی ئافرەتانی کورد و مێژووی بزووتنەوەیان زیاتر سەرنجی نووسەرانمان ڕابکێشن و گەلێك بەرهەمی تری وەك (ئافرەت لە چیرۆکی کوردی) ی (سەباحی غالب) و خەباتی شیعری کوردی لە پێناو ئازادیی ئافرەتاندای کاکە حەمە (ئافرەتی لادێی کورد)ی کاك بورهان قانع، بەشێك لە کەلێنەکانی کتێبخانەی کوردی پڕ بکەنەوە.

بۆ زانین:

کەمال مەزهەرێ زاناو مێژوو نڤیس سالا (١٩٣٧) ل (ئاغجەلەر) سەرب پارێزگەها کەرکووکێ ژ دایك بوویە، ل سلێمانیێ خواندنا خۆ یا سەرەتاییێ و دواناڤنجی و ئامادەیی یا تمام کری، پلەیا دکتۆرا یێ ل پەیمانگەها رۆژهەلاتناسی یا سەرب ئەکادیمیا زانستێن سۆڤیەتێ وەرگرتییە.

پەرتووکێن وی:

١- کوردستان لە سالّکانی شەڕی یەکەمی جیهاندا.
٢- تێگەیشتنی ڕاستی و شوێنی لە ڕۆژنامە نووسی کوردیدا.
٣- ئافرەت لە مێژوودا.
٤- مێژوو - کورتە باسێکی زانستی مێژوو و کورد و مێژوو.
٥- چینی کرێکارانی عیراق و گەلێك کتێبیی تر.
٦- چەند پەرتووکێن دی هەنە کو دئامادەنە بۆ چاپێ.
٧- گەلەك پەرتووکێن وی هاتینە وەرگێران بۆ سەر زمانێن دی، وەکو (تورکی - فارسی - فەڕەنسی).

قــەدەم خـێــر

د بزاڤا ڕزگاریخوازیا کوردیدا وەسان نەبوو هەر خەبات و خۆ بەخش کـرن کـارو بـەهرا زەلامـان بیـت، بـەلکو ب سـەدان ژ ئافرەتێن کوردسـتانێ ژپێخەمەت نیشتمانی دا قارەمان بووینە، ئەگەر ژ برایێن خۆ پتـر نەبووینە کێمتـــر ژی نەبووینـــە، قـــەدەم خێـــر ئێکـــە ژ وان ئـــافرەتێن کـــوردێن شۆڕەشگێرێن قارەمان ئەوێن ب شۆڕەشا چەکی دژی رژێما شاهیا ئیـرانێ ڕابووی، ل سـەر دەمـێ ڕەزا شـاه دا، کـو برایـێ وێ یـێ قارەمـان (یوسـف خـان) ب دارا قـەنارێ ڤـەکر، ول بەرامبـەری ڤـێ کریـارا دڕندانـە ل دویـڤ دەنگ و هاوارا نیشتمانێ خۆ هـات و ئالایێ خـەبات و شۆڕەشـێ هـەلگرت دژی زۆرداریـــێ وبـــن دەســـتییێ، مەشـــخەلا ئـــەڤێ شۆڕەشـــێ ل هـــەرێما (هەمـەدان و لوڕسـتان) بلنـد بـوو و حـەفت سـالان درێـژە پـێ هاتـەدان و سۆپایێ دوژمنی ژێك ڤەقەتاند و لاوازکر و تێکدا، ئەڤێ سـەرکەفتنا مـەزنا شۆڕەشگێران دوژمن پالڤەدا کو لەشکەرەکێ مـەزن ئامادە بکـەت ژبـۆ نـاڤ برنا شۆڕەشێ ب فەرمانـدەیا سـەرهەنگ (سـەقەفی) وب هاریکاریـا (عومـەر خـانێ شـوکاك) وچـەند کـوردەکێن ناپـاك ژ سـەرۆك هـۆز و عەشیـرەتان، و هێرش برنە سەر چیایێ (کەورکو) و شۆڕەشگێرێن قارەمـان تـا مـاوێ سـێ هەیڤان ب سەرکردایەتیا قەدەم خێرێ خۆ ل بەر سینگێ لەشکری گـرتن و شەڕ کرن، هەتا کو چەك و ئەرزاقێ وان نەمای و نەچاربوو خـۆ بدەسـت ڤـە بەردەن دوژمنێ خوێن مێژ قەدەم خێـر رەوانـەی تـەهران کـر و دزینـدانێن رەزا شـاه دا سـێ سـالان مایـە و هـەتا ب نەخۆشـیەکێ د نـاڤ زینـدانێ دا گیـانێ خـۆ یـێ پـاك ژ دەسـت دای. و ب ئـەڤی رەنگـی گیـانێ وێ یـێ شورەشـگێرانە تێکـەل بـوو دگـەل گیـانێ هـەزاران شـەهیدین کـو خـۆ ژپێخەمەت کورد و کوردستانێ بەخش کرین.

گـــول و گـيـــا د پـزيـشـكـيـدا

د وەرزێ بهارێدا تبلێن سروشتى دەشت ونهال و بنار و رەخ و دورێن كـانى و رووبـارێن كوردسـتانا مـه ب گـول و گيـايێ هەمـەجۆر رەنگـێن دنەخشينيت. باب و باپيـرێن مـه ژى ئـەڤ گـول و گيايـه بـو پزيشـكى ب كارئينايـه و بـو گەلـەك نەخۆشـيان مفـا ژێ وەرگرتيـه. بـو نموونـه دێ بەحسێ هندەكا بو هەوە كەين:

١- گـولا بـەيبينێ: ئـەڤ گولـه دهێتـه كەلانـدن و ئاڤا وێ دهێتـه ڤـەخوارن بو زك ئێشێ زۆر ب مفايه.

٢- رحانـا بـەيارا: پشـتى كەلانـدنێ ئـاڤێ دێ دەنـه وان كەسـا ئـەوێن خوينا وان ڤەدرسيت ودێ خوينێ راوەستينيت.

٣- گـولازەر: ژبلـى هنـدێ كـو دكەنـه شـرينى، وەكـى چـايێ ژى دهێتـه كەلاندن و بو زك ئێشێ ددەنه زارۆكێ ساڤا.

٤- خشخاش: ب هشكى دهێتـه كەلاندن و دگەل شـەكرێ تێكـەل دكـەن و ددەنه كەسێن كێم خەو.

٥- گـولا (گاوزمان) وەكـى گـولا بنەفشـێ يـه، دگـەل نيموكا بەسـره دهێتـه كەلانـدن و ئاڤا وێ ددەنـه وان كەسـا ئـەوێن بـەرك د گولچيسـكاواندا هەى.

٦- بنـێ رێڤاسـێ: پشـتى هشـك كرنـێ دێ هێرن و دگـەل شـەكرێ تێكـەل دكەن دەنەوان كەسا ئەوێن تووشى برينا شێرپەنجەيێ دبن.

٧- بەلگێ بیهێ: دهێتە کەلاندن و ئاڤا وێ ددەنە وان کەسا ئەوێن لەرزو تا هەی.

٨- بەلگێ گوهیشکێ: پشتی هشك کرنێ دهێتە قوتان و دکەنە چاو ددەنەوان کەسا ئەوێن نەخۆشیا شەکرێ هەی.

٩- بەلگێ سینەمەکی: پشتی کەلاندنێ بو زك چوونێ دهێتە ڤەخوارن.

١٠- توڤێ (کەتان): دهێتە قوتان و داننە سەر قونێرێ بو دەربوونێ.

١١- جەویا باهیڤا شرین: وەك شەکروکا دهێتە مێشتن بو تەنگە نەفەسێ هاتیە بکارئینان.

١٢- بەلگێ داربەریێ: ب هشکی هاتیە هێران و ئەوێن خوینا وان د ڤەرست د هەلکێشان و خوینا وان دراوەستیا.

١٣- گولا هێرو: کرینە چاو داینە وان کەسا ئەوێن ب شەڤێ گەلەك دکوخن.

١٤- گیاوەردێنە: هاتیە قوتان و ل دەمێ چاڤ ئێشانێ داناینە سەر چاڤی.

١٥- مازیا شین و شەکر پێکڤە هاتیە هێران بو راوستاندنا زك چوونێ هاتیە خوارن.

١٦- گەزو: داینە وان کەسا ئەوێن سوورك لێ هاتین.

خواندن و ڤەکۆلین

د جیهانا ئەڤرۆدا، خواندن یا بوویە رەوشتەکێ سوود بەخش و مفادار. وەنینە هەمی خواندن ژی وی مفای بدەتن، چنکو جۆرێ خواندنێ ئەڤی لایەنی دیار دکەت، خواندن هەکە هەر بو وەخت بوراندنێ بیت، بێگومان ئەنجامەکێ وەسا نادەتە دەست، بەلکی پێدڤییە خواندن ب زراڤەکرن و ڤەکولینێ بیت. ئەم دشێین هەر ژ دەسپێکێ خۆ فێرکەین کو ل دەمێ خواندنێ ب هویری لێ بچین و ل پێزانینێن دکتێبێدا ڤەکولین، ل وی دەمی دێ هەست ب هندێ کەین کو رۆژ بو رۆژێ پێزانینێن مە د بەرفرەه بوونێدایە و راڤەکرن و هزرکرنا مە دێ شیانەکا دی هەبیت.

ددەمەکیدا، ئەو جۆرێ خواندنێ کو بو وەخت بوراندنێ یان بو وەخت کوشتنێیە، رێ دچیتێ کو پشتی دەمەکێ زۆر کێم ناڤێ نڤیسەری و ناڤەرۆکا کتێبا وی بهێتە ژبیرکرن، ئەو خواندنا کو بو راڤەکرن و ڤەکۆلینێیە دێ هەست کەین کو ئەم دپشکدارین دگەل دانەری. دگەل وان دێ رەنجێ کێشین و مەژیێ خو مژویل کەین، وی دەمی پێدڤییە دگەل خوارنێدا، ئەو سەرنجێن ب دلێ مە و لنك مە دگرنگن بنڤیسین، یان کورتیەکا وێ کتێبێ بنڤیسین یان بیروراییێ خو دەرببڕین بەرامبەر هندەك سەرنجێن دانەری کو ب دلێ مەنینن، چێدبیت ئەڤ لایەنە مە بگەهینتە تشتەکێ نوی، هزرا مە بو وان تشتا بچیت، کو دانەرێ وێ کتێبێ ژی لێ نەچوویە و د سەروێرا نەبوورییە.

ئەوا جهێ گرنگیدانێ ئەوە کو پێزانینێن خۆ پێش بێخیت، پێدڤییە پشتی خواندنا هەر گۆتارەکا گرنگ و کتێبەکا نوی پرسیارێ ژ خو بکەت کا چ

مفا وەرگرتییە ژ خواندنا خوّ؟ ئەریّ ویّ کتێبیّ مفا گەهاندیّ؟ یان پیّزانینێن نوی یێن مفادار د چ ئاخفتنداپە، یان ئەریّ ئەڤ کتێبە یان ئەو گوّتار مفادار و سوود بەخشە، نڤیسەریّ ویّ تێدا سەرکەفتیە، بەلیّ هەکە ئەڤ لایەنە تێدانەبیت، وەسا دیارە کو ئەو وەختیّ مە بوراندی ب هەروە چوویە. چ کتێب ژی نینن کو ل سەریّ ویّ تاقیکرنیّ بیت چنکو خواندن دڤێت بو هندیّ بیت کو مفاییّ راڤەکرن و کەرەستیّ پیّزانینێن خو بەرفرەھ بکەین و خو ب هزرەکا نوی و ڕووناك و بلیمەتانە پەروەردە بکەین. هەکە هەر نڤیسەرەك و دانەریّ کتێبەکیّ بزانیت کو کتێبا وی دڤیّ تاقیکرن و ڤەکولینێدا دبوریت، دیّ نەچاربن کو پتر هزرا خو بکەن و باشتر بنڤیسین و ئەوا مفادار نەبیت نەئێخنە بازاریّ چاپەمەنییّ.

ڤیابا ڤەکوّلین، جهیّ خواندنا بیّ ئارمانج بگریت و ببتە رەوشتەك کو هزرو بیرێن خوّ پیّ بلند بکەین، یان خوّ پەروەردە بکەین ب خواندنەکا هێدی و کویر و ئارمانجەکی بو دانینین بو هندیّ کو پیّزانین و راڤەکرنێن مە هەر دگوهوڕین و دەولەمەندبوون و نویکرنێدا بیت، هاتیە گوتن: کو باشترین هەڤالیّ مروّڤی کتێبە، چنکو د چەند بەرپەرەکاندا جیهانەکا نوی وسەرهاتییێن خوّش بو مە ڤەدگێرن و مە ب مللەتێن بیانی ددەتە نیاسین یان بەحسیّ رابردوویەکیّ دێرینیّ مە ب رەنگەکیّ دل ڕاکێش روون دکەت. دڤێت ژڤیّ هەڤالی بیّ بەهر نەبین و هەردەم بزاڤیّ بکەین کو ژناڤ واندا هەڤالەکیّ باش و مفادار هەلبژێرین، ئەڤەژی نەتشتەکیّ ب زەحمەتە، هەکە هەر ژ نوکە کو تو قوتابی خو فێربکەییّ و خواندنا تە ب ڤەکوّلین و سەرنجدانیّ بیت.

سەیرانەك ل هاڤینگەهێن كوردستانێ

كوردستانا عێراقێ هەمی هاڤینگەهەكا رەنگین و خەملاندییە، بووكەكا دلخۆش و جوانا سروشتییە د چارچوڤێ كۆمارا عێراقێدا، هەر مێڤانەك و سەیرانچی و گەریدەك ل بەهارێ قەستا هەر لایەكێ ڤێ هاڤینگەها بەرفرەه و بەرین بكەت، دێ دارستانێن بوش و گوپیتێكن بەفرین و چیایێن بلند بینیت.

هێزو مشێنا ئاڤا رووبارو زێ و كانیا و حەزا گولیبوونێ مەست دكەت. هەر رێكەكا دچیت، ل هەردوو رەخێن رێكێ بهوستەكا رویت ناهێتە بەرچاڤ، گیایێ كەسك و سەدان جۆرو رەنگێن گولێن بەیارا ئەو دەشت و بنار و پەسار و گر وەك جلكێن بووكەكا گوندا خەملاندیە.هۆش و هزرا هەستیار دلڤینیت وب هزاران دل هیڤیدارێ دەمێ ژیانێ یە تێدا.بەلێ ئەوا جهێ داخێ ئەڤ بەهەشتا سروشتی یانەتەوەیا كورد بێ دەستكاری و بێ خەملاندن و چەند پێدڤی ژی بیت گرنگی پێ نەهاتیە دان.هەكە ئەڤ وەلاتە پشت گوه نەهاتبا هاڤێتن و چاڤێ خو دابایێ، دا ب هزاران سەیرانچی و گەریدە ژ هەر لایەكێ جیهانێ قەستكەنە ڤی وەلاتی و هەمی مللەت ژی بەری نوكە دا باشتر د دۆزا كوردی گەهن و دا ب چاڤێ خو بینن كا ئەڤ كوردستانە چ وەلاتەكێ جوان وب خێرو و بیر چ نەتەوەیەكێ ئاشتی خواز و دیموكراتی و دوستێ مللەتان تێدا دژیت.

هەرچەندە ئەڤ وەلاتێ مە ئێك هاڤینگەها بەرفرەهیە، بەلێ دا گەریانەكێ بكەین ل هندەك ژوان جهان كو هەتا نوكە سەیرانچی شیایە بگەهتێ.هەكە

ژ دەڤەرا بادینان ب رێ بکەڤین، ژبازێرێ دهۆکێ کو مەلبەندێ پارێزگەها دهۆکێیە و حەفتێ وسێ کیلومەترا بازێرێ مویسل دویرە، دێ بینین ئەڤ بازێرە هەربخۆ هاڤینگەهەکا خۆش و سازگارو پڕی داروبارێ فێقییە و خودان دیمەنێن جوان، هەکە ژوێرێ قەستا بازێرێ ئامێدیێ بکەین، هەتا دگەهینە وێرێ، چەندین هاڤینگەهـ دێ کەڤنە رێکا مە، دەمێ ژ بازێری دەرکەڤین پشتی چەندەکێ دێ گەهینە (زاویتە) کو نۆت کیلومەترا ژ بازێرێ مویسل دویرە و پلەیا گەرمێ ژ (٢٨) پلەیێن سەدی نابوریت، هاڤینگەهەکا فێنك و پڕە ژ دارستانێن کاژا و جهێن خۆش یێن حەواندنا مێهڤانا لێ هەنە.

پێرست